STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01513

YIDN IN BIRO-BIDZSHAN

P. Novik

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פּ. נאָוויק

אידן אין בּיראָ-בּידזשאַן

אַ בּאַזוך אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט

מיט ביילאַגעס:

פאַקטן און ציפערן

און

פראַגן און ענטפערס

מיט אַ לאַנדקאַרטע פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט

אַרויסגעגעבן פון „איקאָר"

ניו יאָרק, 1937.

JEWS IN BIRO-BIDJAN

By Paul Novick

Published by Icor
New York, 1937

אידן אין ביראָ־בידזשאַן

אינהאַלט:

זייט:

בירא־בידזשאַן — — — — — — — — — — — — — — — 9

די שטאָט בירא־בידזשאַן — — — — — — — — — — — — — — — 16

אויף די פעלדער פון בירא־פעלד און פרייליאַנד — — — — — — — — 22

איבערן אַמור — — — — — — — — — — — — — — — — — 28

אַבט שעה אין דער טאַיגא — — — — — — — — — — — — — — 35

אויף די מארמאָר־בערג אין בירא־קאַן — — — — — — — — — — 40

קוראַרט קולדור — — — — — — — — — — — — — — — — — 46

אַ יום טוב אין בירא־בידזשאַן — — — — — — — — — — — — — 52

קאָמאַנדיר ראָבי גריסט אייך — — — — — — — — — — — — — — 57

אידישע קולטור אין בירא־בידזשאַן — — — — — — — — — — — — 62

„אויסלענדער“ אין בירא־בידזשאַן — — — — — — — — — — — — 68

אויף די פעלדער פון „איקאָר“ — — — — — — — — — — — — — — 73

אַמעריקאַנער אין בירא־בידזשאַן — — — — — — — — — — — — 81

אַ זייַ־געזונט בירא־בידזשאַן — — — — — — — — — — — — — 86

די אידישע אויטאָנאָמע געגנט (פאַקטן און ציפערן) — — — — — 93

פראַגן און ענטפערס — — — — — — — — — — — — — — — 103

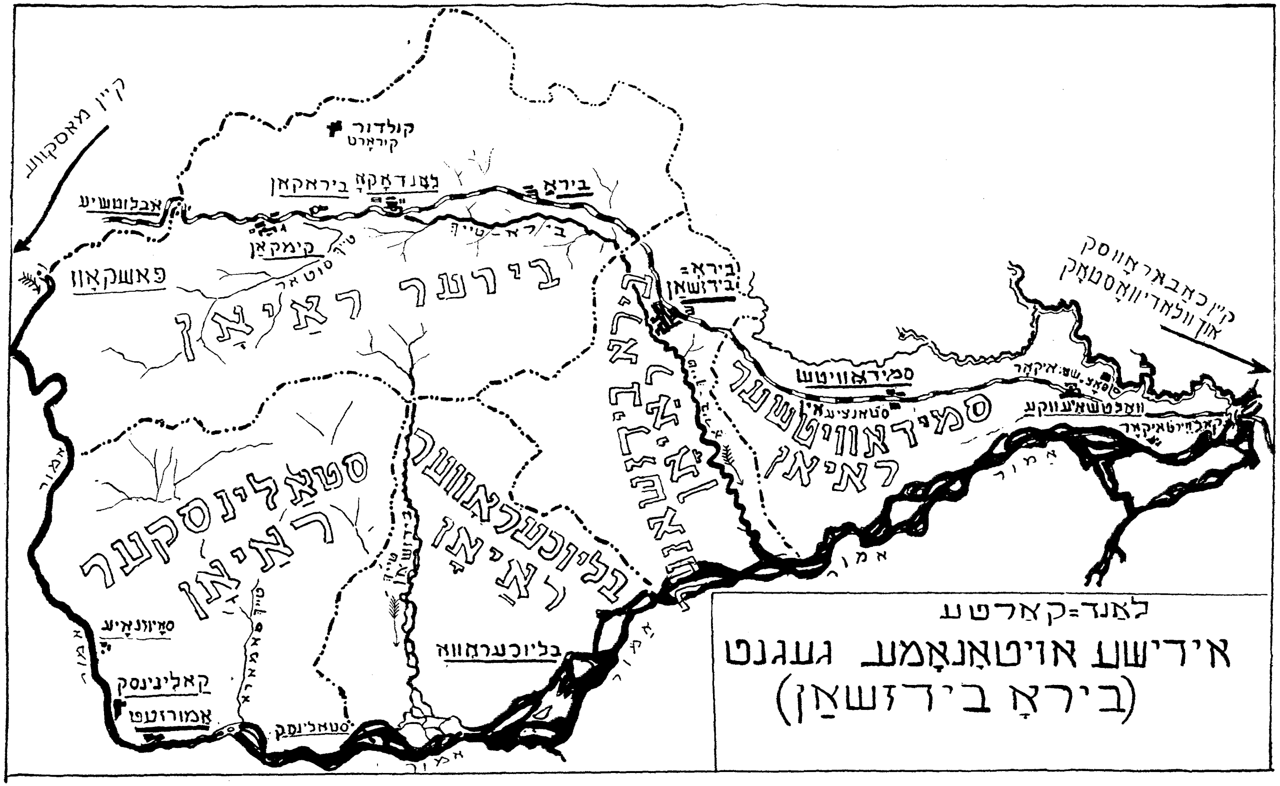

מארשרוט פון פ. נאָוויק: 1) אַריינגעפאָרן דעם 25טן יולי, 1936, דורך אַבלוטשיע קיין ביראָ־בידזשאַן, 2) פון ביראָ־בידזשאַן אין די קאָלווירטן ביראָפעלד, פּרייִלאַנד, וואלדהיים, אַרום שטאָט, 3) פון ביראָ־בידזשאַן מיטן באַן קיין לאָנדאָקאָ, 4) פון ביראָ־בידזשאַן מיטן אויטאָמאָביל קיין בליוכערעווא, קיין אַמוזערט מיטן שיף איבערן אַמור, און ווייטער ביז פּאַשקאָוו, 5) פון פּאַשקאָוו ביז אבלוטשיע מיטן פור, 6) פון אבלוטשיע ווידער מיטן באַן ביז ביראַקאַן 7) פון ביראַקאַן מיטן אויטאָמאָביל קיין קולדור, 8) פון קולדור, ביראַקאַן, מיטן באַן ווידער קיין ביראָ־בידזשאַן, 9) פון ביראָ־בידזשאַן מיטן באַן קיין וואָלאָטשאַיעווקע און מיטן אויטאָמאָביל אין קאָלווירט איקאָר און סאָצשטעטל איקאָר, 10) אַרויספאָרן פון ביראָ־בידזשאַן קיין מאָסקווע, דורך אַבלוטשיע, 25טן סעפּטעמבער, 1936.

בירא־בידזשאַן

בירא־בידזשאַן.

אַ וואָרט וואָס איז איצט אויף די ליפּן פון אידן איבער דער גאַנצער וועלט. אַן אויסדרוק פון פולשטענדיגער לייזונג פון דער אידן־פראַגע דורך אַרבעטער־מאַכט. אַ מוסטער פאַר מיליאָנען אידן אין אויסלאַנד. אַ האָפענונג פאַר טויזנטער און טויזנטער פון זיי — באַזונדערס אין פוילן — וועלכע גרייטן זיך צום פאָרן, וואַרטן מיט אומגעדולד אויפן גליקלעכן מאָמענט.

בירא־בידזשאַן. די אידישע אויטאָנאָמע געגנט אויפן ווייטן מזרח, אין סאָוועטן־פאַרבאַנד.

איר פאָרט אַריין אין דער געגנט, וואו איר האָט לאַנג געגאַרט צו זיין, מיט אַ אינערלעכער אויפרעגונג, אין אַ פייערלעכער שטימונג. און נאָך עטלעכע שעה אָפּזיין אין דער הויפּט־שטאָט פון דער געגנט, אין בירא־בידזשאַן, ווילט זיך איבערגעבן די אַלע איינדרוקן וואָס מען האָט איינגעזאַפּט אין זיך פון דעם מאָמענט, ווען מען האָט דערזען די ערשטע אידישע שילד, אויף דער סטאַנציע אַ ב ל ו ט ש י ע, ביז מען איז — זעקס שעה שפּעטער — אָנגעקומען אין דער הויפּט־שטאָט. עס ווילט זיך באַלד דערציילן וועגן די ערשטע מאָמענטן אין דער שטאָט בירא־בידזשאַן.

עס פאָדערט זיך אָנשטריינגונג אָפּצוהאַלטן זיך, עס ווילט זיך ניט אויסבייטן די געגנט אויף מאָמענט־איינדרוקן. עס ווילט זיך איינזאַפּן וואָס מער, איבערקאָכן, קאָנטראָלירן.

אַזוי זיינען מיר אַוועק צוויי חדשים אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט, אין בירא־בידזשאַן, הייסט עס. איינגעזאַפּט, איבערגעקאָכט. פאַרבראַכט אַ סך טעג אין דער שטאָט בירא־בידזשאַן גופא, באַזוכט אַנדערע שטאָטישע ישובים — אויב מען קאָן זיי שוין אַזוי אָנרופן — געוועזן אין קאָלווירטן (קאָלעקטיווע פאַרמס), געזען פאַבריקן און קולטור־אַנשטאַלטן, גערעדט מיט אַ סך איינוואוינער — מיט אַלטע, איינגעזעסענע, זאַטע, וואָס וויסן צו דערציילן וועגן פעק בייגעקומענע שוועריגקייטן, און מיט פרישע איבערוואַנדערער, וואָס טייל פון זיי זיצן נאָך „אויפן פור“.

געפאָרן מיט דער באַן, וואָס שניידט־דורך די אידישע אויטאָנאָמע געגנט אין דער גאַנצער לייגג. געפאָרן מיטן אויטאָמאָביל אויפן איינציגן מער־ווייניג גוטן וועג — פון דער הויפּט־שטאָט (בירא־בידזשאַן) ביז בי־

ראַפּעלד און פּריילאַנד (אַלעקסעיעווקע) און ביז בליוכעראָוואַ, וואָס ביים ברעג פון טייך אַמור, וועלכער רינגלט אַרום דעם דרום־טייל פון דער געגנט אויף אַ שטח פון 650 קילאָמעטער. געפּאָרן אויף לאַדקעס, אויף דאָרפישע פורן און געגאַנגען צופוס, ווען עס איז נויטיג געווען.

אָפּגערוט זיך אין דעם קוראָרט פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט, אין קוראָרט קולדור, ביי די הייסע הייל־קוואַלן אינם סאַמע צפון'דיגן טייל פון דער געגנט. די אַרום דריי הונדערט געסט פון דעם קוראָרט האָבן גענומען וואַנעס, געוואַשן זיך ביי אַ הייסן קוואַל, וואָס רופט זיך: „דער קוואַל פון יוגנט".

עס איז דאָ געווען שטיל אין די קילע זומערדיגע אָוונטן. אַרום איז טאַיגאַ — געדיכטער אוראַלטער ווילדוואַלד. מיילן און מיילן טאַיגאַ, ניט קיין אויסגעפּאַרשטע, כמעט ניט קיין באַטראָטענע. אויף אַלע האָריזאָנטן אַרום הויבן זיך גרין־וואַלדיגע בערג און בערגלעך — סאָפּקעס, ווי זיי הייסן דאָ. אַרום און אַרום — די לעגענדאַריש־רייכע געוויקסן־וועלט פון דער געגנט, צוזאַמען מיט איר גרויסן און ניט־באַרירטן רעזערוו מינעראַלע אוצרות.

איז דאָ געווען גוט צו טראַכטן וועגן דעם וואָס מען האָט שוין געזען. וואָס איז ביראָ־בידזשאַן?

עס איז לייכט אַריינצופאַלן אין הויכן סטיל, אין זינגען אַ געזאַנג. די פּאָר ווערטער וואָס זיינען דאָ געזאָגט געוואָרן וועגן דעם קוראָרט קולדור (און מען וועט נאָך דאַרפן זאָגן מער) האָבן שוין עטוואָס אויפגעהויבן דעם פאַרהאַנג איבער די שיינקייטן פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט.

זי איז שיין און רייך, די אידישע אויטאָנאָמע געגנט. און פּונקט ווי מען קאָן און מען דאַרףריידן וועגן קולדור, אַזוי קאָן מען — און דאַרף מען — ריידן וועגן דער טאַיגאַ, וואָס מען איז דורכגעפּאָרן אַהער פון דער סטאַנציע ביראָקאַן. אַזוי קאָן מען ריידן וועגן דער אויסערגעוויינלעך־שיינער און רייכער באַרגיגקייט, וואָס רינגלט ביראָקאַן אַרום, וועגן דעם זעלטענעם ראָזעווען און גרינעם מאַרמאָר, וואָס מען קריגט פון די בערג אַרויס. אַזוי קאָן מען ריידן וועגן דעם גאַנצן באַרגיגן טייל פון דער געגנט, דער מערב־טייל, וואָס זיינע שיינקייטן און רייכקייטן זיינען אַזוי פאַרשיידנאַרטיג, אַז זיי לאָזן זיך קוים באַשרייבן. און ווי קאָן מען פאַרגעסן, ווי צוגעשמידט עס איז געווען דער בליק צו די צויבערדיגע ברעגן פון אַמור, ווען אונזער שיף איז אַריינגעפּאָרן אין די בינגאַן־בערג?

יע, זי איז שיין און רייך, די אידישע אויטאָנאָמע געגנט. דאָס איז אַן אויסערגעוויינלעך לאַנד, פאַרמאָגט אַלץ פּאָר אַ גרויסער

אינדוסטריע און פאַר אַ רייכער לאַנדווירטשאַפט. מיר האָבן שוין פון לאַנג געוואוסט, אַז די געגנט פאַרמאָגט קוילן און אייזן און גאָלד און מאַרמאָר און גראַפיט און אַנדערע מינעראַלן. אָבער איך האָב געזען ווי דער מאַרמאָר ווערט שוין פּראָדוצירט, און ער איז דער שענסטער אין סאָוועטן פאַרבאַנד. און די גאָלד־גרובן ביי סוטאַרי שטייגן איבער זייער יערלעכן פּלאַן. און בירא־קאַן און לאַנדאָקאַ גיבן אַרויס צענדליגער טויזנטער טאָן קאַלך. און מען נעמט זיך איצט צום אייזן־אַרץ ביים קימקאַן.

וואָס־זשע איז בירא־בידזשאַן?

בירא־בידזשאַן איז — אַן אָרט פאַר אַ בלייענדיגע אינדוסטריע. ניט קיין קליינעם אָרט וועט דאָ שפּילן דער גרויסער געהילץ־רעזערוו, אַ שטח געדיכטער וואַלד פון העכער צוועלף טויזנט קוואַדראַט קילאָמעטער, מיט צעדערבוימער, דעמבן, יאָדלעס און בעריאָזעס אויף טויזנטער און טויזנטער קוואַדראַט קילאָמעטער.

און בירא־בידזשאַן איז — אַ לאַנד מיט אַן אומגעהויער־פּרוכטבאַרן באָדן.

אין די קאָלווירטן (קאָלעקטיווע פאַרמס) האָט מען אַראָפּגענומען היינ־טיגן יאָר ניט קיין שלעכטע גערעטעניש, כאָטש מען אַרבעט נאָך שלעכט. און פּונקט ווי איר טרעפט אין דער קאַליפאָרנער ווילדער טאַיגאַ בוימער און בלומען און ווילדע פּרוכטן, וואָס געהערן גאָר צו די דרום׳דיגע און אפילו סוב־טראָפּישע געגנטן — זייט ביי זייט מיט בוימער און בלומען און ווילדע פּרוכטן פון די צפון־געגנטן, אַזוי גיט דער היגער באָדן אַרויס סיי די תבואה־קולטורן פון די צפון־לענדער און אויך סאָיע און רייז, וואָס וואַקסן גע־וויינלעך אויף דרום.

דאָ וואַקסט און בליט. דאָ שלאָגט פון דער ערד מיט לעבעדיגע קוואַלן. און אויב עס איז ערגיץ געווען אַ לאַנד וואו עס רינט האָניג איז דאָס — די אידישע אויטאָנאָמע געגנט. די רייכע געוויקסן־וועלט האָט אָנגעגרייט פאַר די בינען צענדליגער סאָרטן האָניג־שפּייז. האָט כמעט יעדער קאָל־ווירט אַ בינשטאָק־פעלד. האָבן פיל פון די איינגעזעסענע קאָלווירטניקעס אין דעם עלטסטן קאָלווירט, וואַלדהיים, חוץ אייגענע גאָרטנס און אייגענע קי און עופות, אויך אייגענע בינשטאָקן הינטער די הייזער.

אָבער בירא־בידזשאַן איז ניט סתם אַ שיין און רייך לאַנד. בירא־בידזשאַן דאַרף ווערן אַ אידישע געגנט, אַ באַזעצטע אידישע געגנט. דאָס דאָזיגע כמעט פּוסטע לאַנד, וואו עס קומט אויס ווייניגער ווי צוויי מענטשן אויף יעדן קוואַדראַט קילאָמעטער, דאַרף איצט באַהערשט ווערן.

אַ לאַנד, וואָס איז אַנדערהאַלבן מאָל אַזוי גרויס ווי בעלגיע (און וואָס קאָן נאָך אויסגעשפּרייט ווערן אויף אַנדערע ניט־באַזעצטע שטח'ן) פאַרמאָגט אַרום זעכציג טויזנט מענטשן. דאָ פאָדערן זיך פיל מיליאָנען — אידן.

שרייט בירא־בידזשאַן: געוואַלד, מענטשן, אהער גיט מענטשן, אהער גיט אידן!

דער פאָרזיצער פונם סאָוועט אין בליוכעראָוואָ האָט זיך געקלאָגט: עס ליגן טויזנטער העקטאַר צוגעגרייט פּרוכטבאַר לאַנד און עס איז נישטאָ ווער עס זאָל עס באַאַרבעטן. איך בין ניין שעה אָפּגעפאָרן אין געדיכטן וואַלד און ניט געזען קיין סימן פון אַ ישוב. די שיף גייט שעה'ן לאַנג ביים ברעג פון אַמור, פאַרביי וואַלד און פעלד און לאָנקע, און טרעפט ניט קיין מענטשלעך לעבן. און עס שרייען די בויאונגען אין דער שטאָט בירא־בידזשאַן און אַנדערע ערטער: מענטשן! און עס שרייען מאַרמאָר און אייזן און קאַלך און גאָלד און וואַלד און בינשטאָקן: מענטשן!

די פראַגע פון מענטשן־מאַטעריאַל, פון אידן, וואָס זאָלן באַהערשן דעם אומגעהויער רייכן מאַטעריאַל, וואָס די געגנט שטעלט מיט זיך פאָר, שטייט זייער שאַרף. דאָס טאָר מען כסדר ניט פאַרגעסן. וועגן דעם וועט נאָך אויסקומען צו ריידן. געוויסע שטעטלשע עלעמענטן מיט שטעטלשע געוואוינהייטן זיינען ניט אַלע מאָל דער בעסטער מאַטעריאַל פאַר דער שיינער געגנט. איר שטויסט זיך דאָ אָן אויף אַ טיפּ, וואָס איר האָט אַמאָל געטראָפן אין אַמעריקע, ווען דאָס איז נאָך געווען דאָס „גאָלדענע לאַנד“. ער האָט געטרוימט וועגן בלאָטיגן שטעטל. דער טיפּ איז געשילדערט געוואָרן פאַר דער מלחמה אין אַ פּאָפּולער לידל: „אהיים וועל איך פאָרן קיין וואָלעדניק“...

אָבער נאָך אַנדערע מענטשן דערמאָנען אייך דאָ אינם אַמאָליגן אַמעריקע. אויף אַ באַנק אינם גערטל פאַרן אידישן מלוכה־טעאַטער אין בירא־בידזשאַן האָב איך אין אַן אָוונט אונטערגעכאַפּט אַ שמועס וועגן שיקן געלט אהיים און וועגן „אויסשרייבן די ווייבער“. דער פּראָצעס פון אַריבערנעמען די קרובים אין איינער פון די געזונטסטע אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט און דערציילט וועגן אַ וואַקסנדיגן געזונטן לעבן. אין דעם אַרטעל „ראָד פון דער רעוואָלוציע“, אין דער שטאָט בירא־בידזשאַן, אַרבעט איינער פון די חשוב'ע מענטשן פון שטאָט, דער אַלטער סטעלמאַך ראָזענבערג (דער אַרטעל מאַכט וועגענער און רעדער). האָט ער אויסגעשריבן ניט מער ווי הונדערט מיט פערצן קרובים, און אַלע האָבן זיך גוט איינגעאָרדנט!

אַט־יענע אָרגאַנטלעכע האַרעפּאַשניקעס און אַלע טוער וואָס קומען אַר־בעטן און בויען דאָרף געזונגען ווערן אַ לויב — ניט ווייניקער ווי דעם לאַנד!

און דאָ דערמאָן איך זיך אָן אַ פאַרנאַכט ביים אמור. אַ שיפל האָט מיך צוגעפירט צו אַן אָרט, וואו אַ פור האָט מיך געוואָלט נעמען צום קאָל־ווירט „רויטער שטערן״ (בירער ראַיאָן). האָב איך געזען ווי אַגראָנאָמען און מעכאַניקער האָבן געשלעפּט אַ קאָמבאַין פון וואַסער אַרויס. דער אמור האָט זיך געהאַט „צעשפּילט״ און האָט פאַרטרונקען אַ קאָמבאַין מיט צוויי טראַקטאָרס, וואָס זיינען געשיקט געוואָרן פון דער מאַשין־טראַקטאָר סטאַנ־ציע. איז מען געגאַנגען ביז'ן בויך אין וואַסער און אין בלאָטע און מען האָט אַרויסגעשלעפּט דעם קאָמבאַין — און דערנאָך די טראַקטאָרס — אויף אַ היימיש־געמאַכטן פּאַראָם, צוגעפירט צום אַנדערן ברעג, וואו אַ מעכטיגער זעכציג־פערדיגער קייטן־טראַקטאָר, אַ סטאַלינעץ, האָט דעם קאָמבאַין אַ „נעם״ געטאָן צום קאָלווירט.

אַט־אַזעלכע בויער, וואָס שטייען אויף די פאַרשיידנסטע פּאָזיציעס פון דער אינדוסטריעלער, לאַנדווירטשאַפטלעכער און קולטורעלער בויאונג פון לאַנד פאַרמאָגט בירא־בידזשאַן. און זיי שטעלן פאָר מיט זיך איינעם פון די שענסטע אוצרות פון דער געגנט.

אויף די פעלדער פון „רויטן שטערן״ שטייען נאָך פּיאָנערן און באַ־פעסטיגן מיט אַלע כחות דעם יונגן קאָלווירט. און אין דעם עלטערן און באַפעסטיגטן קאָלווירט אין בירעפעלד האָב איך געטראָפן די חשוב'ע מענטשן לישניאַנסקי, וועלכע האָבן געהאַט צו דערציילן, ווי זיי זיינען דורכגעגאַנגען דורך פייער און וואַסער (דורך וואַסער — טאַקע פּראָסט־פּשוט). איצט האָט די פרוי פון דעם קאַניוך ל י ש נ י אַ נ ס ק י, וועלכע האָט פריער געדאַרפט אַרבעטן ווי אַ קעכין און אַ וועשין, איין־איינציגע זאָרג: וואָס גיכער אַריין אין דער נייער דירה — און גיט איר גיכער די מעגלעכקייט צו באַזאָרגן דאָס טעכטערל מיט אַ פּיאַנאָ, ווייל געלט איז דאָ. און דער חשוב'ער מענטש פון דעם אַלטן קאָלווירט וואַלדהיים, ג ע פּ ע ן, האָט מיך אַרויסגעפירט פון זיין שיינער און ציכטיגער היים און באַוויזן אין זיין באַלעבאַטישקייט, פאַרן גרויסן קאַרטאָפל־און אוגערקע־גאָרטן, די זעמ־ליאַנקע, וואו ער האָט געוואוינט די ערשטע יאָרן.

אין פאַרוואָרפענעם דאָרף פּ אַ ש ק אָ ו ו, וועלכער איז צוליב דער ווענלאָזיגקייט פון לאַנד אָפּגעריסן פון צענטער, שטייען יונגע קאָמוניסטן פון קיעוו ביי דער אַרבעט. אין דער לאַנדווירטשאַפטלעכער פּ ר ו אַ ו ו־ס ט אַ נ צ י ע ניט ווייט פון דער שטאָט בירא־בידזשאַן שטייען וויסנ־שאַפטלער פאַרטאָג טאָג און נאַכט אין מאַכן עקספּערימענטן, הויבן די גע־

רעטעניש, פּאַסן צו פּרוכטן פון אַנדערע ערטער צום היגן געגנט. בײַם מאַר־מאַר אין ביראָקאַן, בײַם קאָלך אין ביראָקאַן און לאַנדאָקאַ, אין דעם שײנעם שטעטל בירא, אויף די פאַבריקן און בויאונגען אין דער שטאָט ביראָ־בידזשאַן, בײַ די טעכניקומס, בײַם מלוכה־טעאַטער, בײַ די צײַטונגען, בײַ די שולן און אַלערלײ אינסטיטוציעס — אומעטום געפינען זיך טוער און בויער, וואָס אַלע צוזאַמען שטעלן זײ פאָר מיט זיך דעם אמת׳ן גאָלד־פאָנד פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט.

און בשום און ניט דעם לעצטן אָרט פאַרנעמען די וואָס זײַנען געקומען פון אויסלאַנד און זײַנען פאַרבליבן. פיל פון זײ שטייען אויף פאַראַנטוואָרטלעכע, אָנפירנדיגע פּאָזיציעס. אַלע ווערן זײ פאַרוואָרפן מיט בריוו פון פרײַנט און באַקאַנטע אין אויסלאַנד, וועלכע ווילן קומען צופאָרן (מיר׳ן זיך דאַרפן נענטער באַקענען מיט׳ן אויסלענדישן עלעמענט).

אָט־דער גאָלד־פאָנד — טוער און בויער — מוז וואָס גיכער פאַרגרע־סערט ווערן!

איר זײַט אַנטציקט פון די שנעלע בויאונגען אין דער שטאָט ביראָ־בידזשאַן. ניט קײן שטאָט פון אכצן־צוואַנציג טויזנט מענטשן איז עס, — לויט איר אימפּעט האָט איר כסדר דעם אײַנדרוק, אַז איר געפינט זיך אין אַ זײער גרויסן צענטער, טאָקע אין אַ וועלט־צענטער! און איר זײַט פּונקט אַזוי אַנטציקט פון קאָלווירטן און אַרטעלן, וואו פיל געקומענע לעבן שוין אַ זאַט לעבן. אָבער ווען איר גיט אַ טראַכט וועגן דעם גאַנצן געבענטשן לאַנד, וואָס וואַרט אויף מענטשן, ווערט איר גלײַכצײַטיג אומצופרידן און איר זאָגט זיך: ניט גענוג!

אין ביראָ־בידזשאַן איז דאָ אַ סך צו טאָן — און עס איז דאָ בײַ וואָס און פאַרוואָס צו טאָן! מען דאַרף בויען שטעט און קאָלווירטן, מען דאַרף דורכהאַקן וועגן דורך דער טאַיגאַ, מען דאַרף בויען די אידישע סאָציאַליס־טישע קולטור! עס ווילט זיך נאָך, איר האָט אײַן באַגער: אַ שנעלערן אימפּעט!

אָט מיט אַזעלכע שטימונגען — געהויבענע שטימונגען פון דעם אַנט־ציקנדיגן לאַנד און ברענענדיגן באַגער פאַר באַהערשן דאָס לאַנד — הויבט איר אָן צוזאַמענגעמען די אײַנדרוקן פון צוויי חדשים אַרומפאָרן איבער דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט.

דער חבר ל. מ. קאַהאַנאָוויטש האָט אויף זײַן באַזוך דאָ מיט עטלעכע חדשים צוריק אָפּגעשאַצט די אויפטואונגען אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט אַזוי:

— אַן אָנהויב פון אַ גרויסער זאַך!

דער מייסטער פון סטאַלינישן אַרבעט־סטיל, איינער פון די אָנפירער פון דער לענין־סטאַלינישער פּאַרטיי און איר נאַציאָנאַלער פּאָליטיק, האָט געוויזן, ווי אַזוי דער טראָפּ דאַרף געשטעלט ווערן. אַן אָנהויב פון אַ גרויסער זאַך.

אַ גרויסער אָנהויב — אָן שום ספק. ווער עס האָט דערפילט דעם פּולס פון דער שטאָט ביראָ־בידזשאַן, געזען ווי די שטאָט וואַקסט ממש פאַר די אויגן, ווער עס האָט געזען די פאַבריקן, קאָלווירטן, די אידישע טעכניקומס און קינדער־שולן, די אידישע טראַקטאָריסטן און קאָמבאַינער מוז זאָגן: אַ גרויסער אָנהויב.

צוליב דער גרויסער זאַך אינוועסטירט די סאָוועטן־רעגירונג דורך אירע פאַרשיידענע פאָלקס־קאָמיסאַריאַטן הונדערטער מיליאָנען רובל אויף קאָלווירטן, הייזער, שולן, פאַבריקן, קולטור. און די פּאַרטיי און דער קאָמיוג וואַרפן אַריבער אַהער זייערע אָנגעזעענע טוער.

פאַר די לעצטע פאָר יאָר, זינט די אידישע אויטאָנאָמע געגנט איז פּראָקלאַמירט געוואָרן, איז גאָר אַ סך אויפגעטאָן געוואָרן. די וואָס זיינען דאָ ניט געוועזן די פאָר יאָר, אָדער אפילו אַ יאָר, וועלן די שטעט און קאָלווירטן בוכשטעבלעך ניט דערקענען! שטויסט איר זיך ווידער אָן אויף מענטשן, וואָס זאָגן אייך, ווי „נעכטן איז דאָ גאָרניט געוועזן". באַגעגנט איר בליענדיגע ישובים, זעט איר שוין אַ מחנה פון קאַרגע טויזנט סטודענטן אין די אידישע הויכשולן פון דער שטאָט ביראָ־בידזשאַן. נעמט איר אַלץ צוזאַמען — מיט דער טאַיגאַ, מיט דער וועגלאָזיגקייט, מיטן מאַנגל אין דירות און אין אידישער קולטור אין פיל ערטער — און איר זאָגט זיך:

— יע, אַ גרויסער אָנהויב פון אַ גרויסער זאַך — די „אידישע סאָציאַליסטישע אויטאָנאָמע סאָוועטישע רעפּובליק, דער מלוכה'שער טיטל פונם אידישן פאָלק", ווי דאָס איז פאָרמולירט אין אַן אַרטיקל אין דעם נייעם רייכן זשורנאַל „פאָרפאָסט", וואָס האָט אָנגעהויבן אַרויסגיין אין ביראָ־בידזשאַן און וועלכער איז אויך אַן אויסדרוק פון דעם גרויסן אָנהויב.

אידישע אויטאָנאָמע געגנט,
אָנהויב סעפּטעמבער, 1936.

די שטאָט בירא־בידזשאַן

ווען איר גייט איבער דער אָקטיאַבער־גאַס, די הויפּט־גאַס פון דער שטאָט בירא־בידזשאַן; ווען איר גייט אין פּאַרק פון קולטור און אָפּרו, וואָס געפינט זיך אויף אַן אינזל צווישן דעם טייך בירא און אַן אויסגוס פון דעם טייך; ווען איר שפּאַצירט פאַרביי די טעכניקומס, דעם אידישן טעאַטער, האָט איר דאָס געפיל, אַז איר געפינט זיך אין אַ גאָר גרויסער שטאָט, און נישט אין אַ שטאָט, וואָס פאַרמאָגט אינגאַנצן אַכצן־צוואַנציק טויזנט איינוואוינער.

די שטאָט בירא־בידזשאַן, הויפּט־שטאָט פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט, איז באמת דאָס, וואָס אַמעריקאַנער רופן אָן: „די ביגגעסט ליטל טאַון" — די גרעסטע קליינע שטאָט. דער פאַרנעם, דער אימפּעט, דער גאַנצער פּולס, איז ווי פון אַ גרויס־שטאָט, טאַקע ווי פון אַ הויפּט־שטאָט• וואָרום אפילו נישט אַלע גרויסע שטעט האָבן מלוכה־טעאַטערס, טעכניקומס. בירא־בידזשאַן האָט עס.

אָבער דער עיקר אין בירא־בידזשאַן איז די בויאונג. בירא־בידזשאַן בייט איר אויסזען פשוט פון שעה צו שעה, פאַר אייערע אויגן. און דאָס איז דאָס וואונדערלעכסטע, דאָס ראָמאַנטישסטע, וואָלט איך געזאָגט.

מענטשן געדענקען נאָך די „סטאַנציע טיכאָנקע", ווי בירא־בידזשאַן האָט פריער געהייסן. ביים וואָקזאַל שטייט נאָך דאָס אַלטע הילצערנע הויז, וואו עס האָט געקאָפּטשעט אַ קעראָסין־לאָמפּ. דאָס איז געווען דער וואָקזאַל פון יענער סטאַנציע. אַז אַ באַן פלעגט זיך שוין דאָ אָפּשטעלן, פלעגט עס זיין אויף אַ פּאָר מינוט.

„סטאַנציע טיכאָנקע" האָט אין 1929, שוין אַ יאָר נאָך דעם ווי די געגנט איז באַשטימט געוואָרן פאַר אידישער איבערוואַנדערונג, געהאַט נישט מער ווי צוועלף הונדערט מענטשן...

פון דעם אַלטן הילצערנעם הויז איז דער וואָקזאַל אַריבער אין אַן אַנדער אַלט הילצערן הויז, אַ גרעסערס. דאָ איז שוין אויפגעהאָנגען געוואָרן די שילד: „בירא־בידזשאַן", אויף אידיש און רוסיש. און איצט גייט שוין דאָס הויז אויך אַוועק אין אַרכיוו. עס וועַרט שוין געעפנט דער נייער

וואָקזאַל — אַ שיינע געביידע, מיט וועלכער עס וואָלטן זיך נישט געהאַט וואָס צו שעמען גאַנץ גרויסע שטעט אין אַמעריקע.

דערציילן שוין די וואָקזאַלן אַליין די געשיכטע פון דער שטאָט.

און דאָ לאָמיר זיך שוין באַקענען מיטן הויפּט־ פונם נייעם וואָקזאַל. ער איז אַ אידישער איבערוואַנדערער פון אַרגענטינע, ב ר ו ך ו ו אַ ל מ אַ ן . געקומען אין 1932, געהאָלפן בויען באַראַקן וואו צו וואוינען. קיין שפּייז האָט מען פון זומער אויף ווינטער נישט צוגעגרייט (אָדער נישט געהאַט מיט וואָס) און עס איז געווען ביטער. און הייזער האָט מען געדאַרפט בויען, כאָטש קליינע הייזלעך, ווי מען האָט געבויט צום אָנהויב. עס איז געווען שווער.

איצט דערציילט ער עס אין נחת. ער איז דער הויפּט פון נייעם וואָקזאַל. זיין פאָטער, אַ שמיד, אַרבעט אין „ראָד פון רעוואָלוציע" און פאַרדינט גוט. אַ שוועסטער איז געשיקט געוואָרן לערנען אין מאָסקווע. די פאַמיליע האָט זיך אַרויפגעאַרבעט.

האָט איר אַ שטיק פון דער לעבעדיגער ראָמאַנטיק פון ביראָ־בידזשאַן.

פירט אייך חבר וואָלמאַן אַריין צום הויפּט פון דער אָרטיגער באַן־פאַרוואַלטונג, גיט אייך יענער איבער עטלעכע זייער אינטערעסאַנטע פאַקטן.

די צאָל אַרבעטער ביי דער סטאַנציע איז פון פעברואַר ביז אויגוסט 1936 אויסגעוואַקסן פון 70 אויף 170. זעכציג פּראָצענט פון די אַרבעטער זענען שוין אידישע. צווישן זיי אויך אידישע מאַשיניסטן, לאָקאָמאָטיוו־פירער. אין פעברואַר האָט מען אויסגעלאָדן דרייסיג (30) וואַגאָנען טעג־לעך — אין אויגוסט צוויי הונדערט (200) טעגלעך. אין פעברואַר האָט די סטאַנציע פאַרמאָגט צוויי (2) קילאָמעטער אייזנבאַן־וועג — אין אויגוסט אַכט און דרייסיג (38) קילאָמעטער, און מען בויט נאָך!

פאַקטן, וואָס גיבן אייך איבער עטוואָס וועגן דעם אימפּעדיגן וואוקס פון דער שטאָט ביראָ־בידזשאַן.

טאָ לאָמיר דורכגיין דורך די הויכע טירן פון נייעם וואָקזאַל אין שטאָט אַריין.

עס עפנט זיך פאַר אייך אַ גרויסער פּלאַץ, וואָס מען גרייט זיך צום אַספאַלטירן, און גלייך אַנטקעגן וואַקסט אויס פאַר אייך אַ ברייטע גאַס, מיט בוימלעך פוןביידע זייטן. איר גיט אַ קוק אויפן אידישן שילדל: „אָ ק ט י אַ ב ע ר ג אַ ס". אַנדערע שילדן, אויף אידיש און רוסיש, דערזעט איר אויף דעם ערשטן הויז: שטאָט־ראַט, פאָלקס־געריכט, רע־דאַקציע „ביראָ־בידזשאַנער שטערן". (אייך פאַלט גלייך איין, אַז עס מוז זיין אַ היפּש ביסעלע איינגלעך אין דעם הויז).

גייען מיר ווייטער. אָבער פּאַרזיכטיג. ווייל מען איז נאָך נישט פאַרטיג מיטן אַספּאַלטירן די גאַס מיט די ברייטע טראָטואַרן. איצט איז שוין בעסער. ווען איך בין אָנגעקומען האָט מען געהאַלטן אין גראָבן. מען האָט אויסגעגראָבן דעם ליימיגן באָדן, כדי אָנצושיטן אַ טרוקענעם פונדאַמענט. זענען דערווייל אויסגעפאַלן שווערע רעגנס און איבער דער גאַס און אויף די „טראָטואַרן" האָבן זיך געשאַפן גאַנץ היפּשע טייכלעך און בלאָטעס. איצט גייען שוין אַזעלכע זאַכן אויך אַוועק אין דער פאַרגאַנגענהייט — אויף דער גאַס.

איז לאָמיר גיין איבער די צייטווייליגע הילצערנע ברעטער־טראָטואַרן. עס שניידט אונז איבער אַ גאַס — פּאַסטעשעווו־גאַס. דער וועג אויף לינקס פירט צו אַ גאַנץ וויכטיגע אינסטיטוציע — אַ באָד. ווען מען קומט צופאָרן שליסט מען גלייך באַקענטשאַפט מיט איר. אויך זי איז אַ נייע (און זי איז שוין קליין און מען טראַכט שוין וועגן בויען אַן אַנדערע). אין יענער געגנט געפינט זיך אויך אַ ניי־פאַבריק. אָבער מירן אַהין איצט נישט גיין, ס'איז ווייטלעך. מירן זיך פאַרנעמען אויף רעכטס. דער וועג פירט צום מלוכה־טעאַטער, אַן אַנגענעמע געביידע, מיט אַ הילצערן גערטל פון פאַרנט, מיט בענק, מיט אַ רעסטאָראַן דערנעבן, וואו געקומענע מוזיקאַנטן שפּילן אָפט אַ פריילעכס. דער וועג פירט נאָך ווייטער צו צוויי גרויסע געמויערטע געביידעס — די אידישע קינדער־שול און די קאָמיטעטן פון דער פּאַרטיי און פון די סאָוועטן פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט.

אָבער גיין איז שווער. מען מוז זיין זייער פאַרזיכטיג אפילו ווען קיין בלאָטע איז ניטאָ. מען בויט הייזער. מען בויט אַ געביידע פאַר אַ צענטראַלע ביבליאָטעק. מען בויט אַ געביידע פאַר אַ צענטראַלע דרוקעריי. פאַרנעמט איר זיך צוריק אויף דער אָקטיאַבער־גאַס און זעצט פאָר גיין אין דער ריכטונג צום טייך בירא — בויט מען ערשט! דאָ בויט מען אַ גרויסע געביידע פאַר אַ קינאָ. דאָ גלייכט מען אויס גאַסן. דאָ בויט מען נייע געביידעס פאַר די טעכניקומס. שווער צו גיין איבער די גאַסן פון בירא־בידזשאַן.

אָבער דער אימפּעט שטעקט אַן, באַוועגט שטאַרקער דעם פּולס, מאַכט לייכטער דעם טראָט.

פּופּצן טעג בין איך אַזוי געגאַנגען אונטער דער מוזיק פון זעגן און האַמערס. געגאַנגען איבער קלאַדקעס, ספּאָטיקעט זיך אַן קלעצער (וואוינונג־געביידעס זענען אַלע הילצערנע). אַריינגעפאָרן מיט אַ שוך אין בלאָטע. נאָך די גרויסע יולי־רעגנס, אָדער געגאַנגען דורכן שטויב פון לאַסט־אויטאָמאָבילן, פורלעך, און פון ערשטן אָמניבוס, וואָס פירט איבער דער בירא

צו דער „סאפקע“, צום בארג — אהין וואו עס וועט זיך ערשט אויסלייגן די קומענדיגע שטאט (כאטש אמת איז, אז מען האט געדארפט לייכטער מאכן דאס גיין איבערן שטאט!).

פאר מיינע אויגן האבן זיך אין די פופצן טעג פארמירט נייע גאסן, האבן זיך געהויבן צענדליגער ברייטע צוויי־שטאקיגע הילצערנע געביידעס, זענען געוואקסן די ליכטיגע געמויערטע געביידעס פון דער נייער ניי־פאבריק, וועלכע וועט אריינגעמען דריטהאלבן טויזנט ארבעטער, די געביידע פון וועגענער־זאוואד, און אנדערע אונטערנעמונגען, קולטור אנשטאלטן. איך האב געכאפט דעם אימפעט פון דער מ א ר ג נ ד י ג ע ר שטאט בירא־בידזשאן, פון א גרויסן קולטורעלן און אינדוסטריעלן צענטער. א ו ן ד ע ר ב י י ה א ט א ו י ך ג ע ש ט ע ק ט ד ע ר ש ו ו ע ר ע ר נ ע כ ט ן.

איבער די גאסן פון בירא־בידזשאן זעט איר הייזער און הייזלעך פון אלערליי סטילן. זיי זענן פאר צו דערציילן אייך די געשיכטע וועגן דער טראנספארמאציע פון דער שטאט — פונם דארף טיכאנקע ביז דער איצטיגער שטאט בירא־בידזשאן.

איר זעט נאך א זעמליאנקע, א נארע אין דר׳ערד, וואס דערלעבט אירע לעצטע טעג צוזאמען מיט א סך הייזלעך אויף הינערשע פיסלעך. איר זעט א פארבליבענע פויערשע הויז פון טיכאנקע, וואו מען פלעגט „איינארדנען“ געקומענע איבערוואנדערער אויף נאכט־לעגער. איר זעט דעם ערשטן „גיגאנט“, א צוויי־שטאקיגע הילצערנע הויז, גרין געפארבט, וואס ווערט באלד ארונטערגעריסן, ווייל דאס איז נויטיג כדי אויסצוגלייכן די גאס.

אין בירא־בידזשאן בויט מען איצט — חוץ א סך וואוינונג־הייזער — די פאלגנדיגע אנשטאלטן און אונטערנעמונגען: קינא, שפיטאל, ביבליא־טעק, דרוקעריי, רוסישע שול, אינטערנאט פארן פעדאגאגישן טעכניקום, א לערן־קארפוס פארן בארג מאטעלורגישן טעכניקום, אן אפרו הויז, א שרייבער־הויז, א זויגלינג־הויז, א באנק הויז, די ניי־פאבריק, וועגענער־פאבריק, רעמאנט־מעכאנישער ווערקשטאט, עלעקטרא־סטאנציע. דאס אלין אין א שטאט, וואס האט פארט נישט מער ווי אכצן צוואנציק טויזנט איינוואוינער.

גייט איר פשוט אויף רעשטאוואניעס.

דארט וואו עס ענדיגן זיך די שיינע און מיט אוצרות רייכע בערג, סאפקעס, פון דער אידישער אויטאנאמער געגנט, וואקסט א אידישער סאציאליסטישער צענטער, וואקסט — דורך א סך פ ר י י ד און דורך א סך ל י י ד, דורך גרויסע ש ו ו ע ר י ק י י ט ן און גרויסע נ צ ח ו נ ו ת, ציט אייך ארײן מיט זיין אימפעט.

אויפֿן טאָג־אָרדנונג שטייט איין וואָרט: ב ו י ע ן. דאָס איז דער לייט־מאָטיוו פֿון דער שטאָט בירא־בידזשאַן. אויב אָן אונטערנעמונג, אָדער אַנשטאַלט, בויט זיך נישט פֿון דאָס ניי — פֿאַרגרעסערט זי זיך. די מעבל־פֿאַבריק „דימיטראָוו", די האָלץ־פֿאַבריק „דעטאַל" (דאָ אַרבעטן כמעט דורכאויס איקאַר־מאַשינעס), די פּאַניר־פֿאַבריק, די קינדער־שולן, דער „בירא בידזשאַנער שטערן" — אַלץ פֿאַרגרעסערט זיך. קאָנט איר זיך אפשר פֿאָרשטעלן, וואָס אין דער „גרעסטער קליינער שטאָט" בירא־בידזשאַן טוט זיך אָפּ. דאָס איז איין גרויסער בוי־פּלאַץ, אַ „קאָנסטראַקשאָן קעמפּ".

און מ ע נ ט ש ן ד א ר ף מ ע ן — ג ו ו א ל ט צ ו ש ר י י ע ן! און מענטשן קומען נייע יעדן טאָג. איז טומלדיק. כאַפּט מען זיך אריין אין האַלב־פֿאַרטיגע הייזער, אין באַראַקן. איז ענג און שמוציגלעך. אַ שטאָט האַלט אין ווערן.

עס זיינען דאָ אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט שענערע און בעסערע ערטער, ווי דאָס אָרט, וואו בירא־בידזשאַן בויט זיך. די שטאָט בירא, פּופֿציק קילאָמעטער פֿון בירא־בידזשאַן (אויף מערב) ליגט אויסערגעוויינלעך שיין, הויך, מיט מאַלעריש־אַנציענדיגע האָריזאָנטן. דאָס זעלביגע ביראַקאַן, זעכציק קילאָמעטער אויף מערב פֿון בירא. אָבער די שטאָט בירא־בידזשאַן בויט זיך פּונקט אויפֿן גרעניץ פֿון דעם באַרגיגן טייל פֿון דער געגנט אין דעם פּלאַכן טייל. אויב מען קאָן זיך אַזוי אויסדריקן: אויפֿן גרעניץ פֿון אינדוסטרי און לאַנדווירטשאַפֿט. איז דער האָריזאָנט אויף מערב אַ באַרגיקער. אויף די אַנדערע דריי זייטן ליגט פּלאַכלאַנד. ליידט נאָך די שטאָט פֿון פֿאַר־טרינקעניש ווען די בירא „צעשפּילט" זיך, ווען עס פֿאַלן אויס שווערע רעגנס — ביז מען וועט די בירא איינצאַמען, ביז מען וועט שאַפֿן קאַנאַליזאַציע (דאָס ווערט שוין געפּלאַנעוועט).

אָבער דעם טייך בירא הויבט מען שוין אָן איינגאַנצן אריבערשפּרינגען. דאָרט, העבער, באַרגיקער, ווערן שוין געשטעלט די ערשטע געביידעס פֿון דעם נייעם שטאָט־טייל, אַזוי אַז די קוועלנדיגע און שנעל־לויפֿנדיגע בירא וועט אויסקומען אין מיטן דער שטאָט.

דאָס איז „צוקונפֿט מוזיק", עס קאָן נאָך דויערן אודאי — אַ יאָר, אָדער צוויי . . .

בירא־בידזשאַן איז אַ שטאָט, וואָס האַלט אין ווערן, און אַזוי האַלט דאָ אין ווערן די אידישע סאָציאַליסטישע קולטור. אויך זי איז נאָך האַלב־פֿאַרטיק. אויך זי וואוינט נאָך אָפֿט אין אַ באַראַק. צווישן די אידישע אויפֿשריפֿטן אויפֿן וואָקזאַל, אין רעסטאָראַן, אויף די גאַסן, אין די געשעפֿטן, טרעפֿט איר צו־אָפֿט שלעכטן — אמאָל שפּאַסיגן — אידיש. שטעטלשע איבערוואַנדערער

שלעפן אפט מיט זיך מיט שטעטלשע אפגעלאזנקייט, שטעטלשע קולטורלאזיקייט. און די חתונה־מעלאדיעס, די באדעקנס־געוויינען און די האפקע־פריילעכס, וואס די מוזיקאנטן פון אוקראינע און ווייס־רוסלאנד לאזן הערן ביים עסן אין דעם גרויסן (און גאנץ אנשטענדיגן) רעסטאראן, שטעלן נאך ווייט נישט פאר מיט זיך דעם נייעם, בירא־בידזשאנישן אידישן סטיל.

אבער איר האט דעם מלוכה־טעאטער און די הויך־שולן, וואס זיינען שוין הויפט־שטאטיש לויט זייער פארנעם און אינהאלט (וועגן די קולטור־אנשטאלטן באזונדער). און איר האט די מלוכה'שע קראפט הינ־טער דער אידישער שפראך — אפילו ווען די מיידלעך אויף דער פאסט רעדן נאך שלעכט אידיש (אזוי די אנגעשטעלטע אין אנדערע אינסטיטוציעס). און עס איז שוין דא אין בירא־בידזשאן א באדייטנדיגע משפחה אידישע שריי־בער, לערער, קולטור־טוער. די אידישע קולטור ווערט צעמענטירט, שטארקט זיך מיט יעדן טאג, נייע כחות קומען צו כסדר, נייע סומען ווערן אסיגנירט פון דער רעגירונג און אין די הויך־שולן איז שוין באלד דא א טויזנט סטו־דענטן (און זיי קריגן געהאלט, ווי עס פירט זיך אין סאוועטן־פארבאנד).

עס בויט זיך א לעבן גאר פון דאס ניי.

איר דארפט זיך שטארק אנשטרענגען פארצו־שטעלן זיך, אז עס האט ווען עס איז עקזיסטירט א אידישער לופט־מענטש! דאס איז דא פשוט א באגריף פון פארגאנגענע צייטן, פון פארגעסענע דורות. איר האט דא איין סארט אידן, איין סארט איינוואוינער בכלל: ארבעטנדיגע מענטשן.

יונגנטלעכע מענטשן. אין א פארנאכט, אין פארק פון קולטור און אפרו, וואונדערט איר זיך: פון וואנעט נעמען זיך אזוי פיל יונגע מענטשן אין דער שטאט? יונגע מענטשן, יוגנטלעכע מענטשן — אלץ איינס ווי אלט מען איז? און איר פארענטפערט זיך: ס'איז די קראפט פון א נייעם לעבן.

„עס גייט צו דיר, טאיגא, יונג ווערן א פאלק", האט געזונגען פרץ מארקיש. דאס אלטע פאלק איז אינגער געווארן.

אידישע אויטאנאמע געגנט,
אנהויב סעפטעמבער, 1936.

אויף די פעלדער פון ביראָפעלד און פרייל‍אַנד

מיר זיינען געשטאַנען אויף אַ הויכן באַרג — די „באָמבע" — און גע־קוקט אויף די פעלדער פון די קאָלווירטן (קאָלעקטיווע פאַרמס) ביראָפעלד און פריילאַנד.

מיט מיר איז געווען דער חבר מ. ב י י נ פ ע ס ט, איינער פון די עלטסטע (אָדער דער עלטסטער) טוער אין בירא־בידזשאַן. ער איז געקומען אַהער אין 1927, מיט דער ערשטער אויספאָרשונג־קאָמיסיע, גענומען אַ גרויסן אָנטייל אין דער פּיאָנערן־אַרבעט אין דער געגנט. איצט איז ער דער פאָר־זיצער פון דער וויסנשאַפטלעכער קאָמיסיע ביים אויספיר־קאָמיטעט פון די סאָוועטן פון דער געגנט. איז ער אַרויסגעפאָרן מיט מיר איבער די קאָלווירטן.

ווען מיר זיינען אַרויף אויפן סאַמע שפּיץ באַרג, פאַרסאָפּעטע און פאַר־שוויצטע פון קלעטערן (און פון דער היץ סוף יולי) איז ער געבליבן שטיין אַ צופרידענער, מיט אַ בליק וואָס האָט געזאָגט:

— נאַ, זע דאָס צוגעזאָגטע (און געגעבענע) לאַנד!

עס איז געווען אויף וואָס צו קוקן. פאַר אונז האָט זיך אויסגעשפּרייט אויף אַלע פיר זייטן אַ גרינער טאָל, פלאַכלאַנד, באַגאָסן מיט זון. בלויז ער־טערווייז איז דער טאָל געווען באַאַרבעט. דאָס זיינען געווען די פעלדער פון צוויי קאָלווירטן. העט־אונטן האָבן זיך געזען די הייזער פון די צוויי ישובים. דער סאַמע גרעסטער טייל פונם טאָל, אַזוי ווייט ווי דאָס אויג האָט געקאָנט כאַפּן, ביז די באַרגיגע האָריזאָנטן, איז געווען ניט באַאַרבעט.

פון רעכטס אויף לינקס האָט אַ ווייסע לענטע דורכגעשניטן דעם טאָל און איז פאַרשוואונדן אין די בערג. דאָס איז דער וועג פון דער שטאָט בירא־בידזשאַן ביז בליוכעראָוואָ, ביים ברעג פון אַמור. מיט דעם וועג זיינען מיר נעכטן געקומען אַהער פון דער שטאָט בירא־בידזשאַן.

דאָס איז דער ערשטער גוטער וועג אין דער געגנט. ניט קיין אַספאַל־טירטער נאָך, אָבער עס פאָרט זיך גוט. ער לאָזט געניסן פון דער שיינקייט פון דער נאַטור.

עס איז וואַלדיג און באַרגיג. עס גרינט און בליט — עכט, אינטענסיוו. דער אומפאַרמיידלעכער פרימאָרגנדיגער טוי וואַשט דאָ אָפּ אַלע טאָג יעדעס גרעזל, יעדע בלאַט און יעדע בלום. ק אָ ל י ר ן ז י י נ ע ן ד אָ פ ר י ־

שע, זאַפטיגע. ווען די מאַשין הויבט זיך אויף אויף אַ סאָפקע (בערגל) — שפריצט זיך אויס פאַר די אויגן אַ רייכע קאָלירפולע געוויקסן־וועלט. בלויע בערג פלעכטן זיך איינס אין אַנדערן אויף די האָריזאָנטן. די לופט איז טערפקע־שטאַרק, האָניגדיג.

אַרום צוועלף קילאָמעטער פון שטאָט האָט זיך אונזער מאַשין אָפגעשטעלט. מיר זיינען אַריין אין דער האָניג־פאַרם, וואָס געהער צום בירָאָ־פעלדער קאָלווירט אויף קיראָוו'ס נאָמען. מיר האָבן דאָ געטראָפן פופצן הונדערט בינשטאָקן!

די רייכע געוויקסן־וועלט שטעלט צו די בינען אָן אַ שיעור בלומען־שפייז. דאָס נוצן אויס די קאָלווירטן. עס זיינען פאַראַן קאָלווירטישע האָניג־פאַרמס, און איר טרעפט ביי אַ סך קאָלווירטניקעס בינשטאָקן אויף זייערע גערטנער לעבן זייערע הייזער, אָבער די בירָאָפעלדער האָניג־פאַרם איז די גרעסטע דערוויילע.

אָפגענומען דעם ערשטן גרוס פון דער שפע פונם לאַנד און — געפאָרן ווייטער. צום בירָאָפעלדער ישוב איז נאָך געווען אַ שעה צום פאָרן און מיר האָבן באַשלאָסן פאַרקירעווען, איידער עס ווערט טונקל, צום פרואווו־פעלד, וואו עס ווערן געמאַכט לאַנדווירטשאַפטלעכע עקספערימענטן.

דער וועג איז דאָ שוין געווען אַ ביטערער. עטלעכע מאָל איז אויסגעקומען אַרויסשלעפן די מאַשין פון בלאָטע (ס'איז געווען נאָך די יולי־רעגנס). מיר זיינען אָנגעקומען אויפן פרואוו־פעלד פאַרנאַכט־צו. אויסגעבאָדן זיך אין דער „בירייושקע" (אַ טייך אָדער אַ קוואַל איז דאָ אַלע מאָל פאַראַן צום האַנט), אָפגעגעסן אָוונט־ברויט, דורכגעשפּאַצירט זיך מיט'ן דירעקטאָר פון דער פרואוו־סטאַנציע, חבר מיטנאָוויצקי, און — געשלאָסן די ערשטע באַקענטשאַפט מיט די „באַרימטע" . . . פליגעלעך.

אין דער שטאָט בירָאָ־בידזשאַן האָבן זיי מיר שוין אָנגעהויבן אויספעלן. שוין־זשע זיינען טאַקע די פליגעלעך איינגאַנצן פאַרשוואונדן? אין דער שטאָט ווייסט מען מער ניט פון זיי. אַזוי אין באַזעצטע ישובים בכלל. אָבער דאָ, אין נאַקעטן פעלד (די פרואוו־סטאַנציע פאַרמאָגט אינגאַנצן אַ צענדליג הייזער) רודעווען זיי נאָך! ווען דער אָוונט פאַלט צו. דאָ האָדעווען זיך די פאַרשיידענע משפחות זייערע, וואָס אַלע צוזאַמען הייסן זיי „גנוס" און וואָס בייסן בייסן זיי ווי קאָמאַרעס (מאָסקיטאָס) בייסן אומעטום, נאָר מיט מער עקשנות, אויך עכטער און אינטענסיווער, ווי די גאַנצע נאַטור דאָ . . . באַזונדערס וואַרפן זיי זיך אַרויף אויף אַ גאַסט (די אָרטיגע זיינען שוין מערווייניג צוגעוואוינט).

די דאָזיגע פליגעלעך, אויף וועלכע געגנער פון בירא־בידזשאַן האָבן געהאַט שטאַרק אויסגערעכנט, זיינען אפילו אין די פּאַרוואָרפענע ערטער ניט אַזאַ ערנסטע פּראָבלעם. בייטאָג זיינען זיי ניטאָ און אין אָוונט קאָן מען מיט דראָטענע „זיפּלעך" אויף די פענצטער, אָדער מיט מאַרליע (בינדע, גאָוז), לאָכן פון זיי ווי מען לאַכט פון קאָמאַרעס און פליגן אין אַמעריקע. אָבער אַ גאַסט פון אַמעריקע, ווען ער האָט די חוצפּה צו לייגן זיך דאָ שלאָפן לעבן אַ ניט־באַשיצטן אָפענעם פענצטער, וואָס גייט אַרויס אין פרייען פעלד אַריין, רעכנט מען זיך מיט אים אָפּ . . .

חבר ביינפעסט, וועלכער איז געשלאָפן אין דער אַנטקעגנדיגער בעט, האָט זיך אויף מאָרגן געוואונדערט, וואָס איך בין שלעכט געשלאָפן. און איך האָב זיך ווידער איבערצייגט, ווי מענטשן קאָנען זיך אומעטום אַקלי־מאַטיזירן.

אָבער איך האָב שוין פאַרנומען צופיל אָרט מיט די פליגעלעך — זיי זיינען שוין דאָ קיין פּראָבלעם ניט. איך האָב עס געטאָן, ווייל איך ווייס, אַז די לייענער אינטערעסירט נאָך די פראַגע.

אויפן פּרוואַו־פעלד האָבן מיר אין דער פרי פאַרבראַכט עטלעכע דער־קוויקנדיגע שעה. מיר האָבן פאַרבראַכט מיט אַ גרופּע טוער און וויסנשאַפט־לער, וואָס איז פאַרנומען מיט אויספּרובירן וואָס און ווי אַזוי מען דאַרף צום בעסטן פאַרזייען אויף די פעלדער פון דער געגנט; ווי אַזוי צו קריגן אַ העכערע גערעטעניש; ווי אַזוי „צוצוגעוואוינען" פּרוכטן און בוימלעך פון אַנדערע געגנטן צום היגן קלימאַט, און אַזוי ווייטער.

מיר האָבן שפּאַצירט צווישן כוואַליעס אויפגעגאַנגענעם ווייץ אויף באָדן, וואָס איז נאָך קיינמאָל ניט געווען באַאַרבעט (ביז איצט האָט מען געהאַלטן, אַז די ערשטע יאָרן קאָן די נייע ערד ניט געבן קיין גוטע ווייץ־גערעטעניש). מיר האָבן געזען אַ גוטע גערעטעניש פון סאָיע, לויט אַ סיס־טעם, וואָס פאָדערט ווייניגער אַרבעט, ווי ביז איצט. מיר האָבן געזען בוימ־לעך פון אַלערליי יאַגאָדעס און פּרוכטן, וואָס האָבן זיך שוין „אָנגענומען" אויפן היגן באָדן, אָדער וואָס זיינען נאָך אין פּראָצעס פון צופּאַסן זיך. מיר האָבן געזען אַ נייעם עקספּערימענט ווי אַזוי צו פּראָדוצירן רייז אויף טרו־קענע פעלדער, ווי אַזוי צו הויבן די ווייץ־גערעטעניש נאָך העכער.

עס איז געווען באמת אַ חיות צו באַקענען זיך מיט די אַגראָנאָמען־וויסנשאַפטלער — בויער פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט. מיט וואָס פאַר אַ ליבשאַפט זיי האָבן געגלעט יעדן גערעטן צווייגל, יעדן פולן זאַנג!

דאָ אַרבעט דער פּראָפעסאָר ב ר ו ק, איינער פון די פּיאָנערן פון דער געגנט. דאָ אַרבעט די וויסנשאַפטלעכע טוערין ק ל אַ ר אַ ש ט ש ו פּ אַ ק,

דער „מיטשורינעץ“ (אָדער בוירבענק) בנימין גיטליץ. קלאַראַ שטשופאַק, וועלכע איז אַ פיזיאָלאָג פון געוויקסן, איז אויך אַ מיטגליד פון אויספיר־קאָמיטעט פון די סאָוועטן פון דער געגנט. מיט ליב און לעבן זיינען זיי אַלע איבערגעגעבן זייער אַרבעט. פעלדער און סעדער אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט וועלן נאָך באַווייזן וואונדער מיט זייער הילף!

אין אַן אויפגעלייגטער שטימונג האָבן מיר זיך געזעגנט. דאָס שלעכטע שטיקל וועג ביז׳ן הויפט־וועג האָט שוין ניט געהאַט דעם ביטערן טעם, וואָס נעכטן (מיר האָבן אויך געוואוסט ווי אַזוי אויסצומיידן געפערלעך־בלאָטיגע ערטער). מיר זיינען אַרויף צוריק אויפן גוטן וועג — קיין ביראָפעלד און פריילאַנד (אַלעקסעיעווקע).

מיר האָבן אויסגעמיטן ביראָפעלד, געפאָרן ביז פריילאַנד. דאָ האָבן אונז באַגעגנט צוויי רייען נייע הייזער פון ביידע זייטן וועג. ביז׳ן ערשטן אָקטאָבער האָט מען געזאָלט אויסבויען 85 נייע הייזער פאַר נייע איבער־וואַנדערער (אַ באַזונדערע הויז פאַר יעדער פאַמיליע). אַ פּאָר צענדליג היי־זער זיינען שוין געווען פאַרטיג. די בוי־אַרבעט הינקט־אונטער.

דער ישוב איז דאָ נאָך אַ שוואַכער. אינגאַנצן 42 פאַמיליעס, און בלויז 26 פון זיי געפינען זיך דאָ איין יאָר און העכער. פאַראַיאָרן האָט מען פאַר־זייט אינגאַנצן 160 העקטאַר לאַנד. היינטיגן יאָר — שוין 390 העקטאַר (ווייץ אַליין 160). בינשטאָקן האָט דער קאָלווירט דערוויל 200. דער ישוב האַלט אין ווערן. מיר זיינען אַריין אין עטלעכע הייזער — נייע און אַלטע. די אַלטע איבערוואַנדערער, די מייסטע פון זיי שוין באַפעסטיגטע, האַלטן, אַז די נייע „גייט צו גוט“. און באמת טאַקע: דער נייער איבערוואַנדערער קריגט אַ הויז פאַר זיך (צוויי־דריי צימערן מיט אַ קיך), אַ שטאַל מיט אַ קו, אַ גאָרטן, און מעבל און פּראָדוקטן אויף 800 רובל, ביז דער נייער גערע־טעניש.

— ווען מיר וואָלטן עס געקראָגן! — זאָגן די אַלטע איבערוואַנדערער. און באַלד דערהערט איר, ווי געוויינלעך, געשיכטעס פון אַמאָליגע שוועריג־קייטן, וואָס מען דערציילט איצט אין נחת.

מען קאָן ניט זאָגן, אַז יעדער נייער איבערוואַנדערער וואַרפט זיך באַלד אַריין אין דער אַרבעט, גיט אַכטונג אויף זיין גאָרטן, באַפעסטיגט זיין באַ־לעבאַטישקייט. איך האָב דאָ, ווי אין אַנדערע ערטער, געזען שטעטלשע איבערוואַנדערער, וואָס האָבן מיטגעבראַכט מיט זיך דעם גאַנצן שטעטלשן שמוץ, די אָפּגעלאָזנקייט, און אַמאָל אויך דעם ווידערווילן צו אַרבעט. איר עפנט אַ טיר אין אַ שטוב פון אַזאַ איבערוואַנדערער, וועלכע איז (קיין עין הרע) אָנגעשאָטן מיט קינדער, און — ווייטער פונם שוועל קאָנט איר ניט גיין...

עס פֿאָדערט זיך נאָך אַ סך אַרבעט דאָ אויפֿן אָרט. דערפֿאַר איז שלעכט וואָס פֿריילאַנד־אַלעקסעיעווקע האָט נאָך ניט קיין קלוב. אַ פֿינף־יאָריגע שול (אידיש און רוסיש) איז אַלץ וואָס דער ישוב פֿאַרמאָגט. עס איז אָבער אַ פֿעסטער געזעץ, אַז אָן קולטורעלע אינסטיטוציעס וועט מען דעם בעסערן איינוואָנדערער גאַנץ אָפֿט ניט האַלטן און דעם ערגערן איינוואָנדערער — ניט איבערדערציען.

עס איז אמת, אַז בירָאָפֿעלד איז באַלד דערנעבן, אָבער דאָס איז ניט גענוג.

אויפֿן וועג פֿון פֿריילאַנד האָבן מיר זיך אָפּגעשטעלט אין בירָאָפֿעלד. דער ישוב איז עלטער, פֿעסטער. דאָ איז פֿאַראַן אַ אידישע שול, אַ שפּיטאָל, אַ זויגלינג־הויז (נוירסערי), אַ לייען־ווינקל. אַ קלוב ווערט געבויט. אָבער דאָ פֿעלט אַ ביבליאָטעק, אַ קינדער־היים, ראַדיאָ — אַלץ זאַכן, וואָס נאָר „וואַלדהיים" פֿאַרמאָגט דערווייל.

בירָאָפֿעלד בויט 150 נייע דירות (דאָס איז די פּראָגראַם). דער קאָל־ווירט פֿאַרמאָגט אַ סטאַדע פֿון 105 שטיק, פֿאַרקויפֿט מילך אין שטאָט. פֿאַרזייט היינטיגן יאָר האָט מען העכער 400 העקטאַר (פֿאַראַיאָרן 284). אַ האָניג־פֿאַרם, ווי מיר האָבן געזען האָט דער קאָלווירט גאָר אַ וואַזשנע — פֿון 1,500 בינשטאָקן.

מיר האָבן גערעדט מיט איינער פֿון די עלטסטע און חשוב׳סטע פֿאַמיליעס פֿון בירָאָפֿעלד — מיטן קאָניוך (פֿערד־אויפֿזעער) לישניאַנסקי און זיין פֿרוי. פֿאַראַיאָרן האָבן זיי געקראָגן אויף זייער חלק 38 פּוד האָניג (טויזנט מיט 520 פֿונט!), 150 קילאָגראַם ווייץ, קאַרטאָפֿל, 800 רובל מזומן געלט. די פֿאַמיליע האָט אַ קו, אַן אָקס, הינער, 9 חזירים, אַ גאָרטן.

זי לעבט שוין זאַט און פֿאַרמעגלעך, די פֿאַמיליע לישניאַנסקי, און ווערט געאַכט אין גאַנצן ישוב. זיי ווילן אַרבעטן און קאָנען אַרבעטן און — האָבן זיך אַרויפֿגעאַרבעט, ווי אַ סך עלטערע איינוואוינער. איצט קלייבט זיך די פֿאַמיליע אַריין אין אַ נייַ הויז, און די לישניאַנסקיבע רעדט וועגן אַ פּיאַנאָ.

דער מאַנגל אין אַרבעט־קראַפֿט און אין גוטע אַרבעטער האָט זיך ביז איצט אָפּגערופֿן אויף די גערעטענישן. ווי ס׳איז צו זען, איז צופֿיל ווייץ פֿאַראַיאָרן ניט אויסגעקומען אויף אַ פֿאַמיליע. אָבער היינטיגן יאָר דערוואַרט מען אַ סך מער. אי מען האָט פֿאַרזייט אַ סך מער, אי מען האָט בעסער געאַרבעט — עטוואָס בעסער — און, דער עיקר, איצט איז דאָ מער טראַקטאָרס, קאָמבאַינען.

די מעכאַניזאַציע פון דער לאַנדווירטשאַפט גייט מיט ריזן־טריט אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט. אין 1934 האָט די געגנט געהאַט 73 טראַקטאָרס, 4 קאָמבאַינען. אין 1936 — 216 טראַקטאָרס, 21 קאָמבאַינען• זיי זיינען איינגעטיילט אין זיבן מאַשין־טראַקטאָר־סטאַנציעס, וואָס יעדע פון זיי באַדינט אַ סך ישובים.

די מעגלעכקייטן זיינען ערשט איצט פאַראַן זייער גרויסע. אַ הויז, אַ קו און אַ גאַנצע באַלעבאַטישקייט פאַר יעדער פאַמיליע, מאַשינען, ערד איז פאַראַן איבערגענוג — ערשט איצט קאָן מען פאַנאַנדערפירן די הענט! זאָל נאָר די הייזער־פּראָגראַם דורכגעפירט ווערן.

זיינען מיר געשטאַנען אין דער הויך אויף דער „באָמבע", אַראָפּגעקוקט אין פרוכטבארן טאָל און געמאַכט אַ רעכענונג. פון אונטן, פון עטלעכע ברייטע גאָלדענע פאַסן לאַנד, האָט אונז געגריסט דער אויפגעגאַנגענער ווייץ פון די צוויי ישובים. אָבער מיר האָבן געזען פאַר זיך נאָר אַן אָנהויב. מיט דער הילף פון די נייע קאָלווירטן וואָס מען קלייבט זיך דאָ שאַפן, מיט די פּאָר הונדערט נייע הייזער — און ניי־געקומענע משפחות — אין ביראָפעלד און פרייל'אַנד, וועלן מיר דאָ האָבן אַן אמת'ן ווייץ־טאָל, אַ מעכטיגע שפּייז־קאַמער פון דער געגנט.

מיר זיינען אַראָפּ פון באַרג מיט אַ געפיל, אַז דאָ גייט עס באַרג ארויף. עס זיינען דאָ שוועריגקייטן מיט'ן מענטשן־מאַטעריאַל, מאַנגל אין בוי־ארבעטער, מאַנגל אין גוטע אָנפירער־בויער, מאַנגל אין פאַרטיגן בוי־מאַטעריאַל (ווי אין דער גאַנצער געגנט), אָבער עס גייט גאַנץ אַנטשיידן פאָר־אויס.

אידישע אויטאָנאָמע געגנט,
אָנהויב סעפּטעמבער, 1936.

איבערן אַמור

נאָך עטלעכע טעג אין וואַלדהיים, אין אינדוסטריעלן ישוב לאַנדראַקאַ, אין דעם ראַיאָן־צענטער בירא, בין איך אַרויס איבער דער „ליינג און ברייט“ פון דער געגנט.

דער אויטאָמאָביל האָט ווידער געטראָגן איבערן וועג קיין ביראָפעלד־פריילאַנד, אָבער דאָס מאָל האָבן מיר זיך ניט אָפּגעשטעלט. פאַר די זעקס־זיבן טעג זינט דעם ערשטן וויזיט אַהער, האָב איך באַמערקט, זיינען צוגעקומען צו די צוויי ישובים נאָך נייע הייזער. גוט.

דער וועג איז אַן אויסגעצייכנטער, אָבער אָפט מוז מען זיך פאַרהאַלטן. מען בויט. לאַסט־אויטאָמאָבילן פירן אַלערליי מאַטעריאַלן. די 115 קילאָמעטער קיין בליוכעראָווע, ביים ברעג פון אַמור, האָבן מיר „געמאַכט“ (פון דער שטאָט בירא־בידזשאַן) אין דריי שעה.

אַמאָל איז מען דעם וועג „געפאָרן“ — וואָכן! ס'איז געווען זומפּ און בלאָטע. עס איז אויסגעקומען אַרויסצושלעפּן די פערד פון בלאָטע. מען האָט געדאַרפט מיטנעמען ביידלעך אויף איבערנעכטיגן, שפּייז. און איצט — דריי שעה!

דער וועג האָט זיך כסדר געצויגן דורך וואַלד און גרין־פּליושענע סאָפּקעס (בערגלעך). נאָר דאָ און דאָרט האָט זיך דורכגעריסן אַ שטיק פלאַכלאַנד. די קאָלירפולע און שמעקעדיגע געוויקסן־וועלט האָט געהאַלטן געפאַנגען.

— אָט איז דער אַמור און אָט איז מאַנדזשוריע, — האָט דער שאָפער איבערגעריסן. — מיר זיינען שוין באַלד אין בליוכעראָווע.

אויפן האָריזאָנט האָט זיך באַוויזן אַ ברייטער זילבערנער פאַס, דער אַמור. אויף דער אַנדערער זייט — ווידער בערג.

ברייטער ווי געווינלעך איז דער אַמור געווען. ער האָט זיך געהאַט „צעשפּילט“ און האָט פאַרגאָסן אין בליוכעראָווע עטלעכע גאַסן. צופאָרן צום אויספיר־קאָמיטעט מיט'ן אויטאָמאָביל האָט מען ניט געקאָנט. מען האָט געמוזט איבערזעצן זיך אין אַ ניט־איבעריג שטאַרקן וואָגן. אַריין איז מען אין וואַסער ביז איבער די אַקסן. אַרום און אַרום איז געווען איין גרויסע אָזערע. די געפאַר אַריינצופאָרן אין אַ גרוב האָט באַאומרואיגט. דאָס וואַסער האָט אָפט האַלב אָנגעפילט דעם וואָגן. אָבער דער חבר, וואָס האָט

מיד געפירט האָט באַרואיגט מיט זיין זיכערקייט און מיט זיין געדולד. אַט־אַזוי קומט אוים צו אַרבעטן! עס איז היינטיגן יאָר געווען צופיל רעגן און עס פאָדערט זיך אַ סך אַרבעט צו באַשיצן די ישובים פון פאַרפלייצונג.

— אין אַמעריקע מאַכן זיך אויך פאַרפלייצונגען? — האָט דער חבר געפרעגט עטוואָס אַ פאַרשולדיגטער (און ער איז ניט געווען דער איינציגער).

איך האָב אים דערציילט וועגן דער פאַראַיאָריגער פאַרפלייצונג אין פיטסבורג און אין צענדליגער און הונדערטער אַנדערע שטעט און שטעטלעך אין אַמעריקע. ער האָט זיך אַביסל באַרואיגט, אָבער ער האָט צוגעגעבן:

— ביי אונז וועט עס ניט זיין, איר'ט זען.

דער פאָרזיצער פון אויספיר־קאָמיטעט פון בליוכעראָווער ראַיאָן, חבר ק אַ ש ע ו ו ס ק י האָט אויפגענומען זייער וואַרים. אָבער נאָכדעם ווי מען האָט אָפּגעטרונקען טיי און צוגעביסן, האָט ער אָנגעהויבן זיינע טענות: מען דאַרף איבערוואַנדערער! איינגאַנצן זיינען פאַראַן דריי אידישע קאָל־ווירטן (קאָלעקטיווע פאַרמס) און זיי זיינען נאָך קליין. עס ליגן העכער צוויי טויזנט העקטאַר לאַנד גרייט צום באַאַרבעטן!

חבר קאַשעווסקי איז אַ בלאָנדער סיביריאַק מיט בלויע אויגן. מען רופט אים אָבער „דער עלטסטער איד" אין בליוכעראָוואָ, ווייל געקומען איז ער אַהער אין 1928, ווען די געגנט איז באַשטימט געוואָרן פאַר אידישער איינוואַנדערונג.

די אידישע אויטאָנאָמע געגנט פאַרמאָגט פינף ראַיאָנען: ב י ר אָ - ב י ד ז ש אַ נ ע ר, ב י ר ע ר, ס ט אַ ל י נ ס ק ע ר, ב ל י ו כ ע ר אָ - ו ו ע ר, ס מ י ד אָ ו ו י ט ש ע ר. די לעצטע דריי האָבן די גרעסטע שטרעקעס פלאַכלאַנד. אין סמידאָוויטשער ראַיאָן דאַרפן נאָך גרויסע שטח'ן ערד אויסגעטריקנט ווערן, אָבער דער סטאַלינסקער און בליוכעראָווער ראַיאָנען האָבן ריזיגע רעזערוון לאַנד, וואָס מען קאָן שוין נוצן. נאָר דער גאַנצער בליוכעראָווער ראַיאָן, מיט קאַרגע זעקס טויזנט קוואַדראַט קילאָמעטער לאַנד, פאַרמאָגט ניט מער ווי דריי טויזנט איינוואוינער!

דאָס ביסל איינוואַנדערער, וואָס איז געקומען אַהער האָט זיך זייער גוט איינגעאָרדנט. פיל פון זיי זיינען פאַרמעגלעך. פאַראַן דאָ אַ קליינער שניידער־אַרטעל. יעדער שניידער האָט אַן אייגענע ווירטשאַפט, אַ גרויסן גאָרטן, קי, הינער אין די צענדליגער.

דער חבר קאַשעווסקי האָט געשריען דעם געשריי פון דער גאַנצער געגנט: מ ע נ ט ש ן! ער האָט גערעדט וועגן די רייכקייטן פון דעם בליוכעראָווער ראַיאָן. די חבר'טע קאַשעווסקי האָט דערציילט וועגן אַ נייעם הייל־קוואַל, וואָס מען האָט אין דעם ראַיאָן אַנטדעקט — אַזאַ וואונדערלע־

בער וואַסער־קוואַל, וואָס איז אַ רפואה געגן רומאַטיזם, ווי די קוואַלן פון דעם קוראָרט קולדור (יענע קוואַלן זיינען אָבער הייסע).

זיי האָבן געלויבט די שיינקייט פון דעם ראַיאָן און — דער בליק איז בסדר געווען צוגעשמידט צום אַמור, וועלכער האָט זיך געזען פון פענצטער.

עס איז געווען אַ מילדער אויגוסט־אָוונט, אַ לבנה׳דיגער. נאָר־וואָס איז געווען אַ זון־אונטערגאַנג, וואָס האָט אָפּגעשפּילט אַ קאָלירן־סימפאָניע איבערן אַמור און זיינע גרינע באַרגיגע ברעגן. און איצט האָט די לבנה גענומען כישוף׳ן.

ערגיץ זינגט מען לידער וועגן וואונדערלעכן דניעפּער, וועגן ראַין, וועגן אַנדערע טייכן. מען וואָלט געדאַרפט צוזאַמענגעמען אַלע לידער און מאַכן איינע פאַרן אַמור.

אַלץ איינס — פאַרן זון־אונטערגאַנג, פאַרן כישוף׳דיגן אָוונט, אָדער פאַרן זון־אויפגאַנג, ווי עס האָט זיך מאָרגן אַרויסגעוויזן.

אָבער די שיינקייטן זיינען ערשט געקומען מיט אַ טאָג שפּעטער.

פון כאַבאַראָווסק איז אָנגעקומען די דאַמף־שיף „טשיטשערין" — אַן אַלטע (שלעכטע) שיף נאָך פון פאַר דער מלחמה, וואָס ציילט שוין אירע לעצטע סעזאָנען. די מיטלען פאַר אויסלאָדן און אָנלאָדן זיינען נאָך פּרימיטיווע. די שיף איז געשטאַנען אין האַפן דריי שעה...

עס איז שוין געווען שפּעט נאָכמיטאָג ווען מיר האָבן זיך גערירט. מיר זיינען אַריין צווישן צוויי ברעגן — דעם סאָוועטישן, פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט, און דעם מאַנדזשורישן. דאָס דאָזיגע פאַרן אויפן גרעניץ פון צוויי וועלטן האָט דעם ברייטן־ברייטן אַמור צוגעגעבן נאָך אַ ספּעציעלן קאָליר.

אויף דער סאָוועטישער זייט האָט זיך געצויגן פּלאַכלאַנד, לאַנקעס, — שיר ניט אַ שטיק אוקראַינישע לאַנדשאַפט. אָבער דער אַמור איז ניט דער דניעפּער: דער אַמור איז ברייט, אַן אמת׳ע אָזערע, און דער אַנדערער (מאַנדזשורישער) בערג איז — באַרגיגע טאַיגאַ.

אַ גרעניץ־וועכטער, וואָס פּאַרט צו זיך אויפ׳ן פּונקט, זאָגט מיר, אַז די טאַיגאַ אויף דער „אַנדערער" זייט און די גרויסע זומפּן דאָרטן, זיינען קאָלאָסאַלע נאַטירלעכע שטערונגען פאַר די יאַפּאַנישע אָנגרייפער. אָבער דאָס הייסט ניט, אַז די גרעניץ־וואַך שלאָפט. וואו מען דאַרף זיינען די וועכטער דאָ.

דער אָנבליק זייערער האָט מיר דערמאָנט אָן זייערע חברים, צען־צוועלף טויזנט קילאָמעטער ווייט פון דאַנען, ביי די אידישע שטעטלעך פון אוקראַינע און ווייס־רוסלאַנד, און דעם זעלביגן וואַרימען געפיל האָבן זיי אַרויס־

גערופן, ווי בשעת איך בין אַריבער פון סטאָלפּצי (פּוילן) קיין ניעגאָרעלאָיע, די ערשטע סאָוועטישע סטאַנציע.

צוויי זייערע זיינען געפאָרן מיט מיר צוזאַמען. לאַנג איז מען געזעסן אין לבנה־שיין אויפן דעק, צווישן די צוויי ברעגן, און געשמועסט וועגן דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט, וועגן אַמעריקע, וועגן פאָלקס־פראָנט אין פראַנקרייך. וואָס פאַר אַ ליבע, ציכטיגע חברים, וואָס פאַר אַ ריינע און זיכערע הענט!

אין דער פרי זיינען מיר אָנגעקומען אין ס ט אַ ל י נ ס ק. דאָ גע־פינט זיך אין צענטער פון ישוב אַ ברודער־קבר פון צוויי גרעניץ־וועכטער, וואָס האָבן אָפּגעגעבן זייערע לעבנס ביים ראַטעווען די פערד פון אַ אידישן קאָלווירט, ווען יענע זיינען אַריין אין וואַסער.

אַ גאַנצן טאָג זיינען מיר אַזוי געפאָרן פארביי ריזיגע שטרעקעס ליידיג פלאַכלאַנד. ערשט שפּעט נאָכמיטאָג איז געקומען דער גרויסער אידישער ישוב אַ מ ו ר ז ע ט.

אָרטיגע טוער, וואָס זיינען צוגעקומען צום שיף, האָבן אָנגעזאָגט: די גערעטעניש איז אַ גוטע! עס אַרבעטן שוין ביי אונז די קאָמבאַינען!

מיר האָבן זיך געזעגנט ביז סעפּטעמבער („איר וועט טרעפן פולע שפּייכלערס", האָט מען מיר נאָכגעזאָגט), די שיף איז אַוועק ווייטער, איז אַריין אין די כינגאַן־בערג, דער שענסטער געביט פונם אַמור און איינער פון די שענסטע טייך־לאַנדווירטשאַפטן וואָס מען קאָן ערגיץ־וואו זען!

כ'האָב געזען דעם ראַין און דעם מיסיסיפּי, דעם נילוס און די טעמזע, עס לאָזט זיך קוים מאַכן אַ פאַרגלייך!

דער „גרויסער טייך" („אַמור" איז דער טייטש: „גרויס" אויף גיליאַ־קיש), האַלט כסדר אין איין אויסבויגן זיך פאַר די באַרגיגע ברעגן און עס אַנטוויקלען זיך אַלץ נייע פאָרמען, וואָס הערן ניט אויף צו באַצויבערן מיט זייער שיינקייט. די באַרגיגע ברעגן באַצווינגען מיט זייער מעכטיגקייט און אין דער זעלביגער צייט לאַסטשען זיי מיט זייער ווייכקייט און זאַפ־טיגקייט. דער וואַלד אויף די בערג שפּיגלט זיך אויף דער זון ווי פּליוש פון אַלערליי קאָלירן. דאָס וואַסער איז באַזוימט מיט ווילדע בלומען. עס שטראָמען פון די בערג לעבעדיגע קוואַלן. די לופט איז אַ שמעקעדיגע, אַ דערפרישנדיגע.

די פּאַסאַזשירן קאָנען זיך ניט אָפּרייסן פון דער לאַנדשאַפט. מאָ־מענטנווייז דאַכט זיך, אַז שוין, עס קאָן שוין מער קיין נייעס ניט זיין, אָבער באַלד גיט זיך די שיף אַ בויג אויס און עס עפנט זיך אַ נייער צויי־בער־ווינקל.

א רוסישער אַרבעטער טענה'ט, אַז „אונזער אידישע געגנט" בויט זיך ניט גענוג גיך, באַהערשט ניט די רייכקייטן. ער אַנערקענט די שוועריג־קייטן, אָבער ער איז אומגעדולדיג.

— גיט אַ קוק, וואָס מיר פאַרמאָגן! — ווייזט ער אַן מיט דער האַנט. — גאָלד און קוילן און אייזן. היינט וואַלד! און וואָס פאַר אַ בינשטאָקן מען קאָן דאָ שטעלן, אין די צענדליגער טויזנטער! און אויף יאָגד צו גיין איז דאָ אַ מחיה! און די שטיקער ליידיגע לאַנד, פלאַכע לאַנד, האָט איר געזען? אַלץ איז דאָ פאַראַן!

איידער מיר זיינען אריין אין די כינגאַן־בערג זיינען מיר פאַרבייגע־פאָרן אַן אַלטן ישוב, ק א ל י נ י נ ס ק (געוועזענע יעקאַטערינאָ־ניקאָלסק). זיינען קאָלווירטניצעס אַרויסגעקומען צום שיף מיט טעפּ און פלעשער און פּעסלעך מילך און האָניג און אוגערקעס און אייער. און אַנגעטאָן זיינען אַלע געווען אויסערגעוויינלעך גוט. איר האָט געהאַט פאַר זיך אַ בילד פון אַ זאַטן און פאַרמעגלעכן לעבן. דער אַרבעטער האָט עס דערמאָנט.

— אַלץ איז דאָ פאַראַן! לאַנדווירטשאַפט, אינדוסטריע! מען דאַרף נאָר בויען!

די פּאַסאַזשירן האָבן זיך פאַרקוקט אויף אַ שטיק זייער גראַציעזן וואַלד אויף איינעם פון די בערג. „צווישן די בוימער קריגט מען גוטע מאַסטן פאַר שיפן", זאָגט אימיצער. און אַזוי קוקנדיג האָבן מיר אַליין ניט באַמערקט, ווי די בערג האָבן זיך צעעפנט און האָבן אַנטפּלעקט מיט־אַמאָל גרויסע גאָלדיגע שטח'ן — ווייץ־פעלדער פון אַן אַנדערן אַלטן ישוב „סאַיוזנאַיע".

ווידער איז דער טייך באַהערשט געוואָרן פון נייע באַרג־פאָרמען, און דער זון־אונטערגאַנג האָט גענומען שפּינען אַלערליי קאָלירן־געוועבן אויפן באַרגיגן פּליוש. און די ריחות האָבן אַזש גענומען פאַר'שיכור'ן. די לבנה איז אויפגעגאַנגען און מען איז געבליבן זיצן פאַרטראַכטע, געקוקט אויפן באַזילבערטן טייך, אויף די פאַר'כשופ'טע ברעגן.

שפּעט ביינאַכט האָבן מיר זיך אָפּגעשטעלט ביי אַ קליינינקן ישוב, „פּאָמפּעיעווקע". וואָס פירט צו די גאָלד־גרובן ביים טייך סוטאַרי — די ערשטע גאָלד־גרובן פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט (זיי שטייגן אי־בער דעם פּלאַן).

געגאַנגען שלאָפן אַ זיסן שלאָף (כאָטש די שיף איז אַ שלעכטע, אַן אַלטע, און עס האָט ניט געפעלט דאָס, וואָס די אַמאָליגע בערדיטשעווער האָטעלן האָבן פאַרמאָגט...). אָבער ס'האָט זיך געשלאָפן געשמאַק.

אויפגעכאַפּט זיך באַגינען — די שיף שטייט לעבן אַ ישוב פון עט־

לעבע הייזער. שטיס און שטייט — צען שעה איז זי אַזוי געשטאַנען!

דאָ האָט מען אָנגענומען האָלץ פאַר דער לאַנגער רייזע ביז בלאַגאָ־וועשטשענסק, און צוריק ביז כאַבאַראָווסק (די קעסלען ווערן געהייצט מיט האָלץ). דער אופן פון לאָדעווען דעם האָלץ איז געווען זייער אַ פּרימיטי־ווער, אויף „נאָסילקעס“, טראָג־ברעטלעך.

דאָ איז טאַיגאַ, ניט־באַהערשטער געביט. פון טעכניק איז דאָ ניט פאַראַן נאָך קיין סימן (כאָטש אַ געוויסע פאַרבעסערונג האָט מען געמעגט צוטראַכטן שוין).

די פּאַסאַזשירן זיינען צוביסלעך אַוועק זיך באָדן אינם אַמור, איינ־קויפן פרישע אוגערקעס אין די עטלעכע גערטנער. פונם שיף האָבן זיך געטראָגן מוזיק־קלאַנגען: מען האָט אויסגעפּרובירט די פּלאַסטינקעס פון אימיצנס אַ פּאַטעפאָן.

צום ברעג האָט זיך דערטראָגן עפּעס אַ באַקענטלעכע מעלאָדיע. אויף אַ מאָמענט האָט זיך גערעכט, אַז מען געפינט זיך ביים מיסיסיפּי, אָדער ביים האָדסאָן. דער פּאַטעפאָן האָט געשפּילט די נעגערשע ליד: „וואָ־טער באָי“...

Water boy, where are you hiding? — האָט זיך געטראָגן איבערן אַמור דאָס ליד פון אונטערדריקטע נעגערס אויף די הייסע קאָטן (באַוול) פעלדער אין די דרום־שטאַטן פון אַמעריקע.

וואָס זאָגט די טרויעריגע מעלאָדיע מיט די אומפאַרשטענדלעכע ווער־טער די פּאַסאַזשירן אויפן „טשיטשערין“?

דאָס נעגערשע ליד איז פאַרביטן געוואָרן מיט רוסישע מעלאָדיעס. מיט־אַמאָל דערטראָגט זיך צום ברעג:

„דער רבי האָט געוואָלט ווייִן טרינקען,
און קיין ווייִן איז ניטאָ
האָט דער רבי באַפוילן: ווייִן זאָל ווערן!
און ס'איז מקוים געוואָרן אין איין האַלב שעה“.

דאָ, אין דעם לאַנד פון ברידערלעכן צוזאַמענלעבן צווישן נאַציעס, איז פאַראַן אַ ברייטער אינטערעס צו דער קולטור פון די פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן. דאָס זעט מען אויך אינם אינטערעס צו פאָלקס־לידער — רוסישע, אוקראַינישע, אידישע, גרוזינישע, אַלץ איינס. צווישן די גראַ־מאָפאָן־פּלאַטן פון רוסן האָב איך כמעט אַלע מאָל געטראָפן אידישע פאָלקס־לידער. אין דעם קוראַרט קולדור, אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט, האָב איך געטראָפן אַן אַרמיי־קאָמאַנדיר, אַ רוס, וועלכער האָט זיך אויפן שפּאַציר פאַנאַנדערגעזונגען:

„זאָלסט ניט גיין מיט פּאַטשאַיעווער מיידעלעך“.

דער אַקצענט איז געווען זייער אַ שלעכטער, און די באַדייטונג פון די ווערטער האָט דער קאָמאַנדיר ניט קלאָר געוואוסט. אָבער ער האָט פאַר־מאָגט פּלאַסטניקעס מיט אידישע פאָלקס־לידלעך, האָט ער געכאַפּט עטלעכע ווערטער...

און אַט שפּילן דאָ פּאַסאַזשירן, רוסן, דאָס ליד פונם רבינ'ס מופתים, און איבערן אַמור צעטראָגט זיך דער צווינג וועגן די חסידימלעך, וואָס „פילן דערביי אַזאַ מין טעם, וואָס קיין מתנגד פילט עס אודאי ניט“...

ביים ברעג פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט, וועלכע איז אַ רע־זולטאַט פון דער לענין־סטאַלינישער נאַציאָנאַלער פּאָליטיק, איז געווען ווי סימבאָליש דער אינטערנאַציאָנאַליזם, וואָס איז אַ רעזולטאַט פון געזונטע, סאָציאַליסטישע, נאַציאָנאַלע אינטערעסן, סאָציאַליסטישער נאַציאָנאַלער קולטור.

נאָכמיטאָג, צוויי טעג נאָכדעם ווי מיר זיינען אַרויסגעפאָרן פון בליו־בעראָוואַ, זיינען מיר אָנגעקומען אין קליינעם אַלטן ישוב פּ אַ ש ק אָ ו ו. דאָס איז דער לעצטער פונקט פונם אַמור אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט — פאָרנדיג אויף מערב. איך בין אַראָפּ זיך באַקענען מיטן נייעם אידישן קאָלווירט „רויטער שטערן“ און — מיט דער טאַיגאַ, מיטן אוראַלטן ווילד־וואַלד, וואָס מען האָט געמוזט דורכשניידן כדי צוצוקומען צו דער באַן־ליניע, אויף צפון פון דער געגנט.

אידישע אויטאָנאָמע געגנט,
אָנהויב סעפּטעמבער, 1936.

אַכט שעה אין דער טײַגאַ

דער וועג פון פּ אַ ש ק אָ ו ו צום קאָלווירט (קאָלעקטיווע פאַרם) „רויטער שטערן“, ביים אַמור, איז געווען טיילווייז פאַרגאָסן. מיט עטלעכע קאָלווירטניקעס האָב איך זיך אַריינגעזעצט אין אַ שיפל. אַהער האָט מען אויך אַריינגעפּאַקט שפּייז פאַר די פעלד־אַרבעטער און אַ פילם.

אונזער קליין שיפל האָט ניט געהאַט געגוג כּחות פאַרן אַמור, דער שטראָם יאָגט דאָ מיטן אימפּעט פון די קוואַלן, וואָס לויפן פון די בערג. שווימען געגן דעם שטראָם איז פאַר אַ מענטשן אוממעגלעך. אונזער שיפל גייט געגן דעם שטראָם, וויגט זיך ווי אַ שפּענדל אויפן גרויסן טייך.

געזונטע קאָלווירטישע מוסקולן, וואָס האָבן באַוועגט מיט די וועסלעס, האָבן פונדעסטוועגן בייגעקומען. מיר האָבן זיך פאַרקירעוועט אין אַן איינגוס פונם אַמור און זיינען צוגעקומען צו אַ לאָנקע, פון וואַנען אַ פור האָט אונז געזאָלט נעמען צום קאָלווירט.

אויף דער לאָנקע איז געווען אַ טומל. עס האָבן זיך געטראָגן פריילעכע אויסרופן. דער מאָטאָר פון אַ טראַקטאָר האָט זיך געלאָזט הערן.

אַ גרופּע יונגע מעכאַניקער מיט אַן אַגראָנאָם פון דער מאַשין־טראַקטאָר סטאַנציע, וואָס באַדינט דעם „רויטן שטערן“, איז געשטאַנען לעבן אַ קאָמבאַין, וואָס איז נאָך טיילווייז געווען אין וואַסער. אויבן, העכער אויפן ברעג, איז געזעסן אַ טראַקטאָריסט אויף אַ „סטאַלינעץ“, אַ 60־פערדיגער קייטן־טראַקטאָר. אַלע האָבן טריאומפירט. זיי האָבן נאָר־וואָס אַריבערגעשלעפּט דעם קאָמבאַין פון יענער זייט איינגוס, אויף אַ היימיש־געמאַכטן פּאַראָם. נאָך איין ריכטיגן שלעפּ פונם „סטאַלינעץ“ און דער קאָמבאַין איז אינגאַנצן אויפן ברעג.

מען האָט צורעכט־געמאַכט די דראָטענע שטריק צווישן דעם טראַקטאָר און דעם קאָמבאַין.

— נו, גיב נאָר דאָרטן אַ נעם! — שרייט מען צום טראַקטאָריסט

— דאַיאָש!

דער „סטאַלינעץ“ הויבט אָן שיסן מיטן מאָטאָר, שטריינגט אָן זיינע 60 פערד קראַפט. דער קאָמבאַין בעט זיך איבער און לאָזט זיך שלעפּן אַרויף, אַרויף, אונטער אַ טריאומפירנדיגן הוראַ.

פאַרטיג געוואָרן מיטן קאָמבאַין האָט מען זיך אומגעקערט צום „פּאַ־ראָם“ און מען איז אַריבער צוריק אויף יענער זייט איינגוס אַרויסשלעפּן צוויי 15־פערדיגע טראַקטאָרס, וואָס זיינען צוזאַמען מיטן קאָמבאַין פאַר־האַלטן געוואָרן צוליב דעם, וואָס דער אַמור האָט זיך געהאַט „צעשפּילט“.

די זון האָט זיך גענומען זעצן און איבער די ברעגן פון אַמור און פונם איינגוס האָבן גענומען שפּילן ליכט און שאָטן, קאָלירן אויף קאָלירן. אָבער די פאַרכאַפּנדיגע נאַטור־שפּיל האָט דאָס מאָל געהאַט אַ שטאַרקן קאָנקו־רענט אין דער דראַמע אויף יענער זייט איינגוס, וואו בויער פון דער אידי־שער אויטאָנאָמער געגנט האָבן געקעמפט פאַר צוויי טראַקטאָרס.

מען האָט געדאַרפט דעם „פּאַראָם“ אַוועקשטעלן און האַלטן אַזוי, אַז אַ טראַקטאָר זאָל אַרויפפאָרן אויף אים פונם ברעג (מיט דער הילף פון אויס־געלייגטע ברעטער). די מאַשיניסטן און דער אַגראָנאָם האָבן אַריינגעטאַנצט אין וואַסער אַריין, איינגעשפּאַנט זיך אין „פּאַראָם“, צוגעשלעפּט אים, מאַ־נעווירט אַזוי, אַז דער טראַקטאָר זאָל אי אַרויף און אי דעם „פּאַראָם“ ניט איבערקערן.

עס איז געווען אַן אָנגעשטריינגט שטיקל אַרבעט. אָבער עס האָט זיך איינגעגעבן. איז ווידער אַ הוראַ.

איצט האָט מען פאַרוויקלט פּאַפּיראָסלעך און מען האָט זיך געטראָגן מיטן „פּאַראָם“ צו אונזער ברעג.

אַראָפּנעמען דעם טראַקטאָר איז געווען שווערער ווי אַרויפנעמען אים. און ער האָט זיך טאַקע פאַרהאַקט אינם בלאָטיגן גרונט ביים סאַמע וואַסער באַלד ווי ער איז פון „פּאַראָם“ אַראָפּ. אָבער דער „סטאַלינעץ“ איז גע־שטאַנען גרייט. פופצן פערד קראַפט איז ניט גענוג אויף די היגע ברעגן — זעכציג פערד קראַפט „נעמט“.

איז ווידער פרייליך. האָט מען זיך אַוועקגעזעצט אויפן „פּאַראָם“ אַ בים טאָן ברויט מיט אוגערקעס. עס זיינען אָנגעקומען צוויי רויט־אַר־מייאישע רייטער. מען האָט זיי אַרויפגענומען. זיי האָבן אַלע צוזאַמען גענומען שלעפּן די „פּאַראָם“־שטריק און פאַרצויגן די „דובינושקאַ“ . . . מען האָט זיך געטראָגן צוריק צום צווייטן ברעג, נאָכ׳ן אַנדערן טראַקטאָר.

די וואַלדיגע בערג האָבן מיט גאָלדיגע פלאַמען געברענט אין די לעצטע שטראַלן פון דער אונטערגייענדיגער זון . . . די פייער־רויטקייט אויף מערב האָט זיך ביסלעכווייז גענומען פאַרציען מיט אַש־גרוי.

מיר האָבן אָנגעזונדן אַ פייער צו פאַרטרייבן די קאָמאַרעס און די אַנדערע פליגעלעך, וואָס האָבן זיך איצט גענומען צו דער אַרבעט. אויף דער אַנדערער זייט האָט מען מיט שטורעם גענומען דעם צווייטן טראַקטאָר.

עס איז אָנגעקומען די פור און מיר זײַנען אַוועק. די קולות פון די העלדישע בויער פון דער ייִדישער אויטאָנאָמער געגנט האָבן זיך נאָך לאַנג געלאָזט הערן. ווען מיר האָבן שוין געהאַט אָפּגעפאָרן אַ היפּשע שטיק, האָבן מיר דערהערט ווי אַ מאָטאָר האָט זיך „צעאַרבעט“.

— נו, דער „סטאַלינעץ“ האָט שוין דעם אַנדערן טראַקטאָר אויך אַ „נעם“ געטאָן. מאָרגן וועלן זיי אַלע זײַן אין קאָלווירט ביי אונז — האָט דער אָנטרייבער באַמערקט.

אין קאָלווירט זײַנען מיר אָנגעקומען שפּעט אין אָוונט. די קאָלווירט־ניקעס, וועלכע לעבן דאָ אין דער צייט פון שניט „אויף די פעלדער“ (זייערע וואוינונגען געפינען זיך ווייט פון דאַנען, אין דאָרף פּאַשקאָוו), זײַנען געווען פאַרזאַמלט אין איינעם פון די צוויי הייזער, וואָס האָבן זיך אויף די פעלדער געפונען און האָבן אויסגעהערט נײַעס וועגן די געשעענישן אין שפּאַניע.

דער קאָלווירט „רויטער שטערן“ איז אַ נײַער און דאָ טוט מען נאָך פּיאָנערן־אַרבעט, ווי מען האָט מיט יאָרן צוריק געטאָן אין וואַלדהיים, בּיראָפעלד, אַמורזעט. פאַראַיאָרן, אינם ערשטן יאָר, האָבן אַ טייל ניט אויסגעהאַלטן. און די באַדינגונגען זײַנען געווען נאָך שווערערע. קיין טראַקטאָרס און קאָמבאַינען, ווי הײַנט, זײַנען ניט געווען. הײַנטיגס יאָר וועט די גערעטעניש זײַן ניט קיין שלעכטע, אָבער עס שטייט שאַרף די פראַגע — אויסבויען הײַזער ניט ווייט פון די פעלדער, און אַ קלוב, אַ שול און אַנדערע אינסטיטוציעס.

דאָ שטייט אויך די אַלגעמיינע פראַגע — די וועגלאָזיגקייט פון דער ייִדישער אויטאָנאָמער געגנט. עס איז דאָ איין גוטער אויטאָמאָביל־וועג, פון דער שטאָט בירא־בידזשאַן איבער ביראָפעלד און פרייַלאַנד קיין בליור־כעראָווא, 115 קילאָמעטער. ווייטער זײַנען קיין גוטע וועגן ניטאָ. פונם קאָלווירט „רויטער שטערן“ ביז זײַן ראַיאָן־צענטער, בירא, איז העכער 150 קילאָמעטער, און דער וועג פירט דורך 40 קילאָמעטער טאַיגאַ (אוראַלטער ווילדוואַלד).

איבערגענעכטיגט אין אַ ביידל, אויף אַ בערגל היי, און אַרויס מיט די קאָלווירטניקעס צום שניט. אַ בריגאַדע אַרבעטער פונם שוסטער־שניידער אַרטעל אין בּ י ר אַ ק אַ ן איז געקומען העלפן אַראָפּנעמען פון די פעלדער. זיי, צוזאַמען מיט די פּאַרטיי־מיטגלידער און אַנדערע פּיאָנערן־עלע־מענטן פון קאָלווירט, האָבן געשלעפּט פאַראויס די איבעריגע מאַסע. אָבער מען מוז זאָגן, אַז זייער אַרבעט איז געווען ניט קיין לײַכטע.

ניט פון יעדן קאָן מען דערוואַרטן העלדישקייט, שלאָפן וואָכן־לאַנג אין ביידלעך, עסן וואָס עס מאַכט זיך, זען זיך מיט דער פאַמיליע איין מאָל

אין דער וואָך אָדער צוויי וואָכן (אין צייט פון פעלד־ארבעט). די וואוינונג־פראגע וועט דאָ מוזן געלייזט ווערן וואָס גיכער. און — די קולטור־באַדינונג.

אָבער דאָ קומען מיר ווידער צום וועג. ווען איך בין געקומען צוריק קיין פאַשקאָוו — מיט אַ פור און מיט אַ שיפל — און געקראָגן אַ פור צו דער נאָענטסטער באַן־סטאַנציע, אַ ב ל ו ט ש י ע, האָב איך ערשט דער־זען וואָס וועגלאָזיגקייט באַטייט.

די פערציק קילאָמעטער פון פאַשקאָוו ביז אבלוטשיע ציען זיך דורך טאַיגאַ.

ארום איז וואַלד. אייביגער וואַלד. ווען עס פלעגט זיך מאַכן אַ גלאַט שטיקל וועג, פלעגט מען הנאה האָבן פון דעם גרינעם אַקעאַן, וואָס האָט אונז ארומגענומען פון אַלע זייטן.

דאָ זיינען געווען די צעדער־בוימער, מיט וועלכע די געגנט איז אַזוי רייך, און דאָ זיינען אין די טויזנטער געשטאַנען די שלאַנקע ווייסע בעריאָ־זעס. ווייס און גרין, ווייס און גרין — דורכגעוועבט מיט אַלערליי קאָלירטע ווילדע בלומען, וואָס האָבן פארשמעקט די לופט.

וואַלד און וואַלד און מער גאָרניט. עס איז אַוועק דער טאָג און דער וואַלד האָט זיך אָנגעצונדן אין זון־אונטערגאַנג. די קאָלירן האָבן געבלענדט און געלאַסטשעט. די שמעקעדיגע ריחות האָבן זיך געשטאַרקט.

ווער זאָגט, אַז די טאַיגאַ איז שרעקלעך? עס האָט זיך געוואָלט ווייטער אָן אויפהער טראָגן זיך אין וואַלד.

אָבער — דער וועג, דער וועג!

דאָס, וואָס דער וואָגן האָט צעטרייסלט יעדעסביינדעלע, איז נאָך ניט געווען דאָס ערגסטע. ערגער איז געווען, ווען מיר פלעגן דאַרפן ארי־בערפאָרן אַ קוואַל, אַ טייכל.

קוואַלן און טייכלעך פעלן ניט אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט. דאָס איז אַ גליק. און צו דער שיינקייט פון דער טאַיגאַ גיבן זייער אַ סך צו די קלאָרע דערפרישנדיגע קוועלכעלעך, וואָס לויפן אָפט פאַרביי זייער שנעלן געלויף. אָבער ווען קיין געהעריגער וועג, מיט בריקן און בריקלעך, איז ניטאָ, קאָן מען אָסור אָנקוועלן פון די קוועלנדיגע וואַסערן.

די וואַסערן און וואַסערלעך איז אויסגעקומען דורכפאָרן אויף זייער אַ פשוט'ן אופן: אַ ר י י נ פ אָ ר ן און אַ ר ו י ס פ אָ ר ן. איז מען אָפט אַריין ביז איבער די אַקסן. און ביים ארויספאָרן האָבן די צוויי פערד־לעך זייער שווער געדאַרפט האָרעווען.

דער וועג האָט זיך אָפּגערופן אויפן וואָגן. מיר האָבן אים צוויי מאָל געדאַרפט פאַרריכטן. און דאָ פאַלט־צו די נאַכט.

איבער דער טאַיגאַ האָט געהילכט אַ צאַרדיגער „וויאָ“ און „נו, אַ סוף זאָל עס נעמען!“ דער זייער גערולדיגער קאָלווירטניק, וואָס האָט די פערד־לעך אָנגעטריבן, איז אויך אַרויס פון גערולד.

עס האָבן זיך געצויגן די שעה'ן אַזוי, אַז עס האָט זיך אָנגעהויבן דאַכטן, אַז מיר וועלן שוין פון וואַלד ניט אַרויס. און די טאַיגאַ האָט שוין אַזאַ כוח, אַז פאַרבלאָנדזשעט ווערן אין איר איז גרינג.

פאַרוואָס האָבן מיר ניט אַ ביקס, אַ רעוואָלווער? טאָמער פאַרבלאָנ־דזשעט מען זיך, איז גוט צו האָבן מיט וואָס צו געבן סיגנאַלן.

די טאַיגאַ נעמט אַרום ווי אַ שוואַרצע מאַסע. פון צייט צו צייט האָט מען זיך אָפּגעשטעלט און אָנגעצונדן אַ שוועבעלע, כדי צו זען ווי עס קוקט אויס דאָס וואַסערל, וואָס מען דאַרף אַריבערפאָרן (אויף צולאָכעס איז קיין לבנה ניט געווען). און עס איז פשוט געווען אַ געלעכטער: באַלייכטן די טאַיגאַ מיט אַ שוועבעלע...

ביז — עס האָבן זיך באַוויזן פייערלעך, און נאָר דער, וואָס איז געפאָרן ביינאַכט אין דער טאַיגאַ אויף אַ שלעכטן און — דער עיקר — אומבאַקאַנטן (פאַר מיר) וועג, קען אָפּשאַצן, וואָס פאַר אַן אָנגעלייגטע זאַך פייערלעך זיינען, ווי זיי מאַניען און ציען...

מיר זיינען פאַרבייגעפאָרן אַ פאָסט אויפן וועג, וואָס פאַרנעמט זיך צו די גאָלד־גרובן.

— נו, נאָך צוויי שעה צו פאָרן — האָט מיין קאָלווירטניק געזאָגט אַ גוטע בשורה...

צוויי שעה אויף דעם וועג!

צוועלף ביינאַכט, נאָך אַכט און אַ האַלב שעה פאָרן אין דער טאַיגאַ, זיינען מיר אָנגעקומען אין אָבלוטשיע. איך האָב פאַרזוכט דעם טעם פון וועגלאָזיגקייט און געזען פאַרוואָס דעם קאָלווירטס „רויטער שטערן“ איז שווער, און פאַרוואָס די גרויסע מאַסיוון ליידיג לאַנד ווערן ניט באַהערשט. עס מוזן וואָס גיכער געשאַפן ווערן וועגן!

אין ראַיאָן־צענטער האָב איך זיך שפּעטער דערוואוסט, אַז די צוגרייטונג־אַרבעט איז שוין אָפּגעטאָן און — „אויב איר וועט קומען איבער־אַיאָר וועט איר זען אַ גוטן וועג“. איך האָב געוואונשן, אַז אַזוי זאָל עס טאַקע זיין. דערווייליע — עקזיסטירן נאָך די שוועריגקייטן פון באַהערשן אַ וואונדער־שיינע, פאַרביגע, זאַפטיגע און פרוכטבאַרע געגנט.

אידישע אויטאָנאָמע געגנט,
אָנהויב סעפּטעמבער, 1936.

אויף די מאַרמאָר־בערג אין ביראַקאַן

מיטן אָנקומען צוריק אין **אַבלוטשיע**, די ערשטע באַן־סטאַנציע פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט (אויף מערב), האָב איך פאַרענדיגט דעם קרייז פון מיין רייזע איבער פיר ראַיאָנען פון דער געגנט:

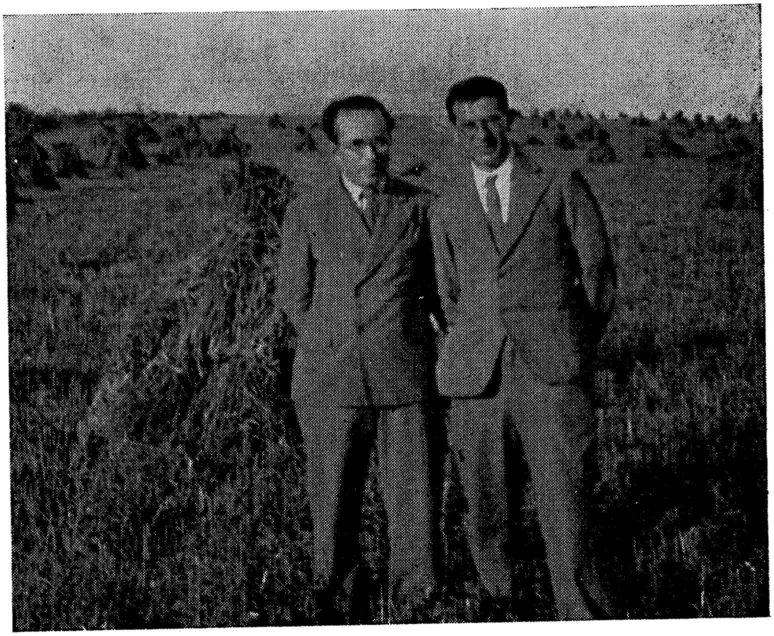

פ. **נאָווויק** (לינקס) און דער דיכטער י. **באשטשעוואַצקי** אויף די פעלדער פון קאָלווירט „נייעלעבן", ביי ביראַקאַן.

בירער, בירא־בידזשאַנער, בליוכעראָווער, סטאַלינסקער (דער פינפטער ראַיאָן, סמידאָוויטשער, ליגט אויף מזרח פון בירא־בידזשאַן־שטאָט און ער וועט מוזן געדעקט ווערן באַזונדער). דאָ האָב איך אָנגעהויבן נאָכאַמאָל די רייזע איבער דער באַן, מיטן זעלביגן וועג, מיט וועלכן איך בין אין יולי צום

ערשטן מאָל אָנגעקומען אין דער געגנט. אָבער מיין ציל איז איצט — בי־ראקאן. די דריטע סטאַנציע נאָך אָבלוטשיע.

דער צוועק איז אַ צווייענדיגער: באַקענען זיך מיט ביראקאַן אַליין און פון דאָרטן פאָרן — ווידער ניט מיט דער באַן — אויף צפון, צום קור־אָרט פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט — קולדור.

צוליב דעם קוראָרט איז ביראקאַן שוין לאַנג באַוואוסט אויפן וויטן מזרח, אַזש ביז קאַמטשאַטקע און סאַכאַלין. די וואָס פאָרן זיך היילן, ווייסן, אַז זיי דאַרפן אַראָפּגיין אויף דער סטאַנציע ביראקאַן. דאָ טרעפט זיי אַן אַגענט פון דעם קוראָרט און פירט זיי אַפּ אין האָטעל, וואָס געהערט צום קוראָרט. דאָ וואַרטן זיי ביז אַ מאַשין נעמט זיי קיין קולדור. אָבער ביראקאַן ווערט איצט מיט יעדן טאָג אַלץ מער באַרימט צוליב דעם זייער שיינעם ראָזעווען און גרינעם מאַרמאָר, וואָס ווערט דאָ געגראָבן און געשליפן.

און ביראקאַן אַליין איז ווערט צו זען.

דער קוראָרט־האָטעל איז (דאַכט זיך) די איינציגע צוויי־שטאָקיגע גע־ביידע אין ביראקאַן. קוקט איר אַראָפּ פון דער אויבערשטער וועראנדע, זעט איר דאָס גאַנצע שטעטל.

אַ חנ׳עוודיג שטעטל. אַליין פאַרמאָגט עס טאָקע קליינע הילצערנע הייזלעך (און כמעט יעדעס הייזל מיט אַ גאָרטן פון קאַרטאָפל, אוגערקעס, פּאָמידאָרן), און ניט־ברוקירטע געסלעך. אָבער ליגן ליגט דאָס שטעטל צו־פוסנס אַ גרינעם באַרג, אָדער סאָפּקע, און פון אַלע זייטן הויבן זיך זייער שיינע און פאַרשיידנאַרטיגע בערג און בערגלעך. גרין און בלוי און אַש־גרוי מיניען זיך איינס אין אַנדערן. לינקס זעען זיך צווישן די בערג די העלע ווייץ־פעלדער פונם קאָלווירט (קאָלעקטיווע פאַרם) „ניילעבן“, וואָס גע־פינט זיך טאָקע כמעט אין שטאָט.

מען וואָלט געקאָנט זאָגן, אַז ביראקאַן פאַרמאָגט אַ שווייצאַרישע אַטמאָספערע. אַזאַ איינדרוק שאַפן באַזונדערס די הייזלעך, וואָס זיינען אַרויפגעקראָכן מיט זייערע גערטנער העט אויבן אויפן באַרג, ביי וועלכן דאָס שטעטל ליגט, און שיינען אַראָפּ פון דאָרטן ביינאַכט מיט זייערע איינ־זאַמע שטערנדלעך־פייערלעך.

ביראקאַן איז ניט פאַרשטיקט צווישן בערג, נאָר ליגט אַליין ליכטיג און פריי.

אַ חנ׳עוודיג שטעטל, איינגעפּאַסט אין אַן אויסערגעוויינלעך־שיינער לאַנדשאַפט.

אָבער די גרויסע מעלה איז, וואָס די שיינקייט פאַרמאָגט דאָ —

עשירות. איר ווייסט, אַז אין יעדן באַרג און בערגל ליגן אוצרות, וואָס מען קאָן זיי שעפּן און שעפּן.

און מען האָט שוין אָנגעהויבן, אויף דער באַן־סטאַנציע, וואָס מען זעט זייער גוט פון דער וועראַנדע פון „האָטעל קולדור", האָט מען פאַר מיין קומען אָנגעלאָדעוועט זיבן וואַגאָנען ראָזעווען מאַרמאָר קיין מאָסקווע, צו באַצירן די סטאַנציעס פון דער צווייטער ריי מעטראָ (סאָבוועי). צוויי וואַגאָנען מיט גרינעם מאַרמאָר האָט מען קיין מאָסקווע געשיקט שוין מיט אַ צייט צוריק. מאָסקווע וויל דעם מאַרמאָר פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט, ניט געקוקט דערויף, וואָס מען דאַרף אים פירן העכער אַכט טויזנט קילאָמעטער. דאָס איז אויסערגעוויינלעך שיינער מאַרמאָר. און פון דער זעלביגער וועראַנדע קאָנט איר זען ווי עס קורסירן בסדר צו דער סטאַנציע לאַסט־אויטאָמאָבילן מיט קאַלך — פון די קאַלך־אַרטעלן ביי די בערג.

דעם מאַרמאָר האָט מען לאַנג ניט געדאַרפט זוכן. ער האָט אַרויסגע־שפּאַרט פון די בערג: נאַט, נעמט. דאָס זעלביגע מיט די פעלזן, וואָס מען ברענט איבער אויף קאַלך. נעמט מען.

דערווייל נאָך — אויף אַ פּרימיטיוון שטייגער. מען האָט אָנגעהויבן נעמען איידער מען האָט צייט געהאַט — און איידער מען האָט געקראָגן די מעגלעכקייט — איינצופירן וועלכע עס איז טעכנישע מיטלען פון אַרבעט.

באַזונדערס פּרימיטיוו איז די אָפּטיילונג וואו מען שניידט און מען שלייפט דעם מאַרמאָר. דאָ זיצט מען און מען זעגט דעם מאַרמאָר־שטיין מיט די הענט. אַרבעטער זיצן איינער אַנטקעגן אַנדערן און שלעפּן די זעגן, הין און צוריק, און שניידן דעם שטיין אויף דינע מאַרמאָר־ברעטלעך. יעדע זעג האָט דריי קלינגען. די 21 קלינגען פון די אַכט זעגן שניידן אָפּ אין אַ טאָג, צוזאַמען, איין מעטער מיט אַ פינפטל מאַרמאָר־ברעט (קיין מאָסקווע האָט מען געשיקט מאַרמאָר־שטיין, ניט קיין צעזעגטן). און שלייפן שלייפט מען דעם מאַרמאָר אויך מיט די הענט. קאָן מען קיין סך ניט אַרויסגעבן, און דער מאַרמאָר קאָסט טייער.

די דאָזיגע פּרימיטיווע שטופע פון אַרבעט גייט שוין באַלד אוועק אין דער פאַרגאַנגענהייט. מען טרעט שוין צו צום בויען אַ מער־וויינינג מעכאַ־ניזירטן ווערקשטאַט אויף זעגן און שלייפן דעם מאַרמאָר.

איך האָב געקלעטערט איבער די בערג מאַרמאָר, וואָס די נאַטור האָט דאָ אָנגעוואָרפן מיט אַ ברייטער האַנט. איך האָב זיך געשפּיגלט אין די געשליפענע ברעטלעך ראָזעווון און גרינעם מאַרמאָר. און ווי פּרימיטיוו די אַרבעט איז ניט געווען, האָט אָבער געפרייט, וואָס ענדלעך איז מען צו־געטראָטן צו די אוצרות.

נאָך די גאָלד־גרובן ביי סוטארי איז דער מאַרמאָר־אָרטעל אין ביראַקאַן אַ וויטערדיגער ערנסטער טריט אויסצונוצן דעם פאַרמעגן פון דער אידי־שער אויטאָנאָמער געגנט.

און דער מאַרמאָר איז אויסערגעוויינלעך שיין, באַזונדערס דער גרינער. אַ ברעטל גרינער מאַרמאָר איז ווי אַ קונסט־בילד — אַן אויסגעמאָלענע לאַנדשאַפט, אַזוי אַנטציקענדיג זיינען פאַרמירט די אָדערן־געוועבן אין דעם מאַרמאָר.

אין ביראַקאַן אַנטוויקלט זיך אַ נ י י ע ר ס אָ ר ט א י ד י ש ע ר אַ ר ב ע ט ע ר ־ ס פּ ע צ י אַ ל י ס ט — מאַרמאָריסטן. עלף אידישע איבערוואַנדערער זיינען דאָ אויסגעלערנט געוואָרן ווי ספּעציאַליסטן אין דעם פאַך, כאָטש דער פאַך הויבט זיך ערשט אָן אַנטוויקלען. און פּונקט אַזוי האָט מען ערשט אָנגעהויבן אַנטוויקלען די קאַלך־אָרטעלן.

פיר זיינען זיי שוין פאַראַן, און מיט זייער פּראָדוקציע האָבן זיי שוין באַוויזן איבערצושטייגן דעם עלטערן קאַלך־צענטער ל אַ נ ד אַ ק אָ, איין סטאַנציע נענטער צו בירא־בידזשאַן . די פיר קאַלך־אָרטעלן אין ביראַקאַן גיבן שוין אַרויס זעכצן טויזנט טאָן קאַלך אַ יאָר און פאַרמעסטן זיך אויף צוואַנציג טויזנט טאָן. ביז עס וועט ניט פאַרטיג ווערן דער גרויסער קאַלך־זאַוואָד אין לאַנדאָקאָ — וועלכער וועט אַרויסגעבן זעכציג טויזנט טאָן קאַלך אַ יאָר — דאַרף מען ריידן פון ביראַקאַן, ווי פון דעם וויכטיגערן קאַלך־צענטער פאַר די בויאונגען פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט.

די אָרטעלן פון מאַרמאָר און קאַלך געפינען זיך כמעט צוזאַמען. דערפאַר האָט זיך זיי איינגעגעבן צו שאַפן אַ לעבעדיגן ישוב אין אַן אָרט, וואו עס איז ביז איצט געווען די טאַיגאַ (און מען רופט נאָך דעם ישוב: „טאַיגאַ"). און צווישן די אָרטעלן האָט זיך אַריינגעפּאַסט דער קאָלווירט „ניילעבן" מיט זיינע ווייץ־פעלדער. האָט זיך באַקומען אַזוי: די סנאָפּעס פון דעם קאָלווירט, צווישן די הורדעס מאַרמאָר פון איין זייט און און קאַלך־פעלזן פון דער אַנדער זייט, זיינען — אַלץ צוזאַמען — געווען אַן אויסדרוק פון די לאַנדווירטשאַפטלעכע און אינדוסטריעלע מעגלעכקייטן פון דער געגנט, וואָס דאַרפן ביידע אויסגענוצט ווערן.

צוליב די גינסטיגע באַדינגונגען (נאָענטקייט פון דער באַן, קאָנצענט־רירטקייט פון דעם ישוב) האָבן זיך דאָ די איבערוואַנדערער בעסער איינגע־אָרדנט ווי אין די מערסטע אַנדערע ערטער פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט. מען פאַרדינט גוט און מען לעבט זאַט (און מען קלייבט אַ „קערבל"). ד י ק ו ל ט ו ר ־ ב אַ ד י נ ו נ ג א י ז נ אָ ך אָ ב ע ר ש וואַ ך, ג אָ ר ש וואַ ך. חוץ דער אידישער שול איז דאָ כמעט גאָרניט פאַראַן. אַ לייען־ווינקל איז ערשט געעפנט געוואָרן.

די שוואַכע קולטור־באַדינונג מערקט זיך באַזונדערס שטאַרק, ווייל צווישן די שטעטלשע איבערוואַנדערער זעט זיך צופיל אַן שטעטלשע טראַדיציע, שטעטלשער שמוץ. פאַראַן איינרייסער, וואָס ווייסן ניט קיין גרעניץ צום „פּאַקן קניפּלעך", צום קלייבן רובלס. זייערע וואוינונגען, אינעווייניג און אויסנווייניג, פאַרמאָגן די ריינקייט פונם שול־הויף . . .

דערפאַר איז אַ קלוב, ראַדיאָ, אַ ביבליאָטעק, ספּאָרט, באַזונדערס דרינגענד.

דאָס זעלביגע דאַרף געזאָגט ווערן וועגן דעם אַלטן ישוב, וועגן ביראָקאַן גופא, וואו די מערהייט פון דער באַפעלקערונג איז אויך אַ אידישע (פון ביראָקאַן ביזן „טאַיגאַ"־פאַרשטאָט איז אַ פופצן מינוט גאַנג).

דאָ איז פאַראַן אַן אַרטעל פון שוסטער און שניידער. מען פאַרדינט זייער גוט און מען פאַרמאָגט אייגענע ווירטשאַפטן (אַ גאָרטן, עופות, אַ קו, חזירים). אָבער אויך דאָ הערשט נאָך צופיל דאָס שטעטל. אַ קלוב איז דאָ פאַראַן, אָבער ער אַרבעט שוואַך.

וועגן דער קולטור־אַרבעט אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט וועט גערעדט ווערן באַזונדער. דאָ זיינען פאַראַן זייער גרויסע דערגרייכונגען — באַזונדערס אין דער הויפּטשטאָט ביראָ־בידזשאַן — און דאָ זיינען פאַראַן גרויסע בלויזן. אָבער אין ביראָקאַן, וואו דער איבערוואַנדערער לעבט שוין, איינגאַנצן געצנומען, אַ זאַט לעבן, זעט זיך אַן דער קולטור־מאַנגל אין אַ געוויסן זין שאַרפער ווי ערגעץ אַנדערש.

באַזונדערס פילן עס איבערוואַנדערער פון גרויסע צענטערן. חוץ די געקומענע פון פאַרשיידענע שטעט און שטעטלעך אין פאַרבאַנד, זיינען אויך פאַראַן פאַמיליעס פון ריגע. די לעצטע זיינען באַזונדערס גליקלעך פונם עקאָנאָמישן וואוילשטאַנד. אַוועק די זאָרג! מען לעבט זאַט, קינדער שיקט מען אין די ביראָ־בידזשאַנער טעכניקומס לערנען, און אַליין טראַכטן די דאָזיגע שוסטער און שניידער אויך פון צולערנען זיך אַביסל, אויפהויבן זיך קולטורעלער. בייגקען זיי נאָך די מעגלעכקייטן.

ביראָקאַן איז אַ בליענדיגער פונקט — איינער פון אַ סך אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט, אָבער איינער פון די בעסטע. מען קאָן פאָראויסזאָגן, אַז ביראָקאַן וועט ווערן איינער פון די גרעסטע צענטערן אין דער געגנט — נאָך דער שטאָט ביראָ־בידזשאַן. דאָ איז פאַראַן די באַזע פאַרן קוראָרט קולדור, וואו עס באָדן זיך שוין אין די הייסע קוואַלן טויזנטער מענטשן דורכן יאָר, זומער און ווינטער (און דער קוראָרט בויט זיך ערשט). דאָ וועט זיך אומבאַדינגט אַנטוויקלען אַ גרויסע אַרבעט אַרום דעם מאַרמאָר, און אַנשטאָט די זעכציג אַרבעטער, וואָס דער פּרימיטיווער מאַרמאָר־אַרטעל באַ־

שעפטיגט איצט, און די פּאָר הונדערט אַרבעטער, וואָס די מער־וויניג מעכאַניזירטע אונטערנעמונג וועט אײַנגיכן באַשעפטיגן, וועלן אין דער נאָענטער צוקונפט זײַן באַשעפטיגט פיל הונדערטער, אויב ניט מער. דאָס זעלביגע מיטן קאַלך, וועלכן מען כאַפּט פון די הענט, ווײַל ער איז אַזוי נויטיג פאַר די בויאונגען. די רעזערוועס פאַר מאַרמאָר און קאַלך זײַנען דאָ אומדערשעפּלעכע. אָן צו גרויסע אויספאָרשונגען ווייס מען דאָ פון פיל ערטער אַרום, וואָס פאַרמאָגן מאַרמאָר און צו וועלכע מען טראַכט נאָך אפילו ניט וועגן צורירן זיך. און אויך די לאַנדווירטשאַפט אין און אַרום ביראַקאַן האָט באַדײַטנדיגע מעגלעכקײַטן.

דאַרף צוזאַמען מיטן שנעלן מאַטעריעלן וואוקס פון ביראַקאַן גיין די קולטור־באַדינונג. זאָל דער דאָזיגער אויסערגעוויינלעך־שיינער און בליענדיגער ישוב פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט אויך זײַן אַ מוסטערהאַפטער קולטורעלער ישוב. דער קאַמף געגן שטעטלשע טראַדיציעס שטייט דאָ שאַרף אויף דער טאָג־אָרדנונג.

אידישע אויטאָנאָמע געגנט,
אָנהויב סעפּטעמבער, 1936.

קוראַרט „קולדור"

איינער פון די שענסטע פּערל פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט — וועלכע איז רייך מיט אוצרות — איז דער קוראָרט ק ו ל ד ו ר.

לעגענדעס גייען אַרום וועגן די הייסע קוואַלן, וואָס שלאָגן דאָ פון דער ערד. מען דערציילט, אַז די חיות פון דער טאַיגאַ פלעגן קומען אַהער היילן זייערע וואונדן, זיך וואַרימען אין ווינטערדיקע טעג. מען דערציילט, אַז אַ יעגער, אַ טונגוס, האָט נאָכגעפאָלגט די חיות אַהער און איז געוואָרן אַ דערשטוינטער, ווען ער האָט דערזען אין דער טאַיגאַ אַ „הייסן אינזל", דורך וועלכן עס שפּאַרט אַרויף אַ מאָדנער סאָרט הייסע וואַסער. באַלד זיינען די טונגוסן געוואָר געוואָרן, אַז די הייסע קוואַלן היילן „אַלע קראַנק־הייטן". האָט מען דעם אָרט באַטראַכט פאַר אַ „הייליגן" און מען האָט דאָ געבראַכט קרבנות, און מען האָט אים געהאַלטן בסוד סודות — קיינער זאָל פון דעם אָרט ניט וויסן, נאָר טונגוסן. און אַזוי איז דאָס געבליבן אַ סוד יאָרן — אָדער יאָרהונדערטער — ביז אַ טונגוס האָט (מיט אַ זעכציג יאָר צוריק) געבראַכט אַהער זיינעם אַ רוסישן חבר, אַ יעגער, צום היילן זיך. ער האָט אים געפירט הין און צוריק דורך דער געדיכטער טאַיגאַ מיט פאַר־בונדענע אויגן (די לעגענדע זאָגט, אַז דער טונגוס האָט באַצאָלט מיט זיין לעבן פאַר ברעכן דעם סוד). אָבער די ווירקונג פון די קוואַלן אויף דעם רוס איז געווען זייער אַ גוטע, און דורך אַלערליי מיטלען — געלט, בראַנפן, און וואָס ניט — האָט זיך איינגעגעבן אַרויסצוקריגן וואו דער וואונדער־לעכער אָרט געפינט זיך.

אַזוי וויית — די לעגענדע. מיר אָבער זיינען שוין געקומען אַהער גאַנץ לייכט — פאַרהעלטניסמעסיג.

פון בירָאקאַן פאָרט מען אַהער 34 קילאָמעטער מיט אַן אויטאָמאָביל. אין פאַרגלייך מיט יענער צייט, ווען דער ערשטער רוס איז אַהער געבראַכט געוואָרן דורך די געדיכטענישן פון דער טאַיגאַ, איז דער וועג אַן אויסגע־צייכנטער. וואָס זאָג איך: אין פאַרגלייך מיט יענער צייט! ערשט אין 1915 איז געפאָרן אַהער די ערשטע קאָמיסיע אויסצופאָרשן די קוואַלן, בראש מיט אַ געוויסן דאָקטאָר בוק. איז די קאָמיסיע געגאַנגען (פון אָבלו־טשיע) פינף טעג צייט, האָט איבערגעלעבט אַלערליי מאַטערנישן און צרות, ביז זי האָט זיך אַהער דערשלאָגן. אַביסל שפּעטער, מיט אַ פופצן יאָר צו־

ריק איז שוין געווען אַ ברייטע אויסגעטראָטענע סטעזשקע דורך דער טאַיגאַ, אויף וועלכער מען האָט געקאָנט פאָרן רייטנדיג. מיט אַ פינף יאָר צוריק איז מען שוין געפאָרן אויף אַ וואָגן, און דער וועג האָט געדויערט אַכט שעה.

מיר זיינען דורכגעפאָרן דעם וועג מיט אַן אויטאָמאָביל אין דריטהאַלבן שעה.

די נאַטור איז אַ באַצויבערנדיג־שיינע. געדיכטער, אוראַלטער, קאָלירפולער ווילד־וואַלד. אָבער פאַרשיידנאַרטיגער ווי די טאַיגאַ, וואָס איך בין אָפּגעפאָרן אין די אַכט שעה פון פּאַשקאָוו ביז אָבלוטשיע. איר הויבט זיך דאָ אויף הויך אויף בערג און פאַר אייך עפנט זיך אַ וואונדערלעכע פּאַנאָראַמע. איר לאָזט זיך אַריין אין אַזעלכע געדיכטע וואַלדיגע מאַסיוון, אַז איר ווערט אינגאַנצן באַהערשט פון דעם וואַלד־אָקעאַן, אין וועלכן איר טראָגט זיך.

אויף האַלב־וועג טרעפט איר אַ הייזל אויף איבערנעכטיגן — ווי אַ זאַך מאַכט זיך. און עס מאַכט זיך. דער וועג איז פאַר די אויטאָמאָבילן (מייסטנס לאַסט־מאַשינען) אַ מערדערלעכער.

אויפן 26טן קילאָמעטער טרעפט איר אַן אָרט, וואו מען האָט אַנטדעקט גרינעם מאַרמאָר, קריגט איר ווידער אַ סימן פון די אוצרות, וואָס געפינען זיך אין דר'ערד. דאָס גיט נאָך מער האַפט דער שיינקייט אויף דער ערד.

ביז — עס עפענען זיך די בערג (סאָפּקעס) און איר פאָרט אַריין אין אַזאַ גרויסע „שיסל“ — פון אַ פערציג טויזנט קוואַדראַט מעטער — מיט באַרגיגע האָריזאָנטן אויף אַלע זייטן. אין סאַמע מיטן פון דעם טאָל (וועלכער ליגט אָבער הויך צווישן די בערג) לויפט שנעל־שנעל דאָס טייכל "קולדור". איר שפּרייזט אַריבער דאָס בריקל און איר געפינט זיך אויף באָדן, וואָס אַז איר וועט זיך צורירן צו אים מיט דער האַנט, וועט איר פילן, אַז ער איז וואַרים. אַז איר וועט זיך צורירן מיטן פינגער צו די פאַרשיידענע שטראָמעלעך, וואָס שפּאָרן פונם באָדן וועט איר דערפילן — היים! און ווען דער וועטער וועט בשעת מעשה זיין אַ קילער, וועט איר באַמערקן, ווי פון פאַרשיידענע ערטער שלאָגט אַ פּאַרע.

ווען די לעגענדעס וועגן די וואונדער־קוואַלן האָבן אָנגעהויבן ברייט צו צירקולירן צווישן די איינוואוינער פון ווייטן מזרח האָבן מענטשן אָנגעהויבן קומען אַהער און אָנגעהויבן גראָבן גריבער. יעדע גרוב איז באַלד אָנגעפילט געוואָרן מיט הייסע וואַסער. האָט מען זיך געבאָדן ווי לאַנג און וויפיל מען האָט געקאָנט אויסהאַלטן. די וואָס האָבן ניט אויסגעהאַלטן — האָבן געשאַפן דעם היגן בית עולם... די וואָס האָבן אויסגעהאַלטן — האָבן ווייטער און ברייטער געטראָגן די לעגענדעס וועגן די וואונדער־קוואַלן פון

קולדור (דער טייטש פון דעם וואָרט, אויפן לשון פון אַ היגן אַלטן שבט איז — „היים"‏).

די צאַרישע רעגירונג האָט (פאַרשטייט זיך!) גאָרניט געטאָן פאַר קולדור. פאַרן צאַרישן הויף, פאַר די רייכע, איז געווען גענוג קאַווקאַז, די אויסלענדישע בעדער. נאָך דער רעוואָלוציע און דעם בירגער־קריג, ווען די סאָוועטן־מאַכט האָט זיך נאָר־וואָס געהאַט איינגעשטעלט אין היגן געגנט, האָט מען שוין באַשטימט אויסצונוצן די הייסע קוואַלן פון קולדור צו היילן דעם אַרבעטנדיגן מענטשן, היילן אויף אַן אמת.

מען האָט דאָ געטראָפן העכער הונדערט גריבער, וואו מען האָט זיך „געהיילט". קיין דאָקטוירים זיינען ניט געווען. געוואוינט האָט מען איןביידלעך, אין באַראַקן, און עס האָבן ניט געפעלט קיין געשעפט־מאַכער, וואָס האָבן געריסן אַ הויט. האָט מען עס אַלץ סקאַסירט. די גריבער האָט מען פאַרשאָטן (איינע האָט מען געלאָזן פאַר אַן אַנדיינק און אַרומגעצאַמט), מען האָט אָנגעהויבן אויפשטעלן געביידעס מיט וואַנעס. אין 1926 איז אויפגעשטעלט געוואָרן לעבן איינעם פון די שטאַרקערע קוואַלן אַ געביידע מיט דרייסיג וואַנעס. די געביידע ווערט נאָך באַנוצט איצט.

דער קוואַל (וואָס שלאָגט דורך אַ רער צוועלף מעטער די טיף) גיט אַדויס אַרום 180 טויזנט ליטער וואַסער אַ טאָג — 72 גראַד היים (לויטן צעלסיוס טערמאָמעטער; לויטן פאַרענהייט־טערמאָמעטער, וואָס ווערט באַנוצט אין אַמעריקע — אַרום 160 גראַד היים!). דאָס איז גענוג אַז צוויי־דריי טויזנט מענטשן זאָלן נעמען וואַנעס טעגלעך. אָבער די פיר פּאַנסיאָנען (דאָרמיטאָרים) און די וואַנע־געביידע זיינען דערווייל נישט אימשטאַנד אויפצונעמען מער ווי אַרום דריי הונדערט פּערזאָן (יעדן חודש).

די רייכע נאַטור האָט דאָ באַזאָרגט מיטלען אָפּצוקילן דאָס וואַסער און רעגולירן די טעמפּעראַטור פאַר די וואַנעס. פון דעם רעזערוואואַר איבערן קוואַל גייט אין דער וואַנע־געביידע אַ רער מיט הייסע וואַסער און אַן אַנדער רער, וואָס ציט זיך דורכן קאַלטן שטראָם פונם טייכל „קולדור". אַט מיט דיביידע וואַסערן רעגולירט מען די וואַנעס, וועלכע האָבן אַ טעמפּעראַטור פון 36 גראַד — צעלסיום — ביז 40 גראַד (הייסער איז ניט דערלויבט).

פּאַציענטן וואַשן זיך אויך ביי אַ הייסן פאָנטאַן לעבן טייכל „קולדור". דער פאָנטאַן טראָגט דעם נאָמען: „דער קוואַל פון יוגנט" און געפינט זיך אין אַ גראַציעזער ווייסער זומער־בודקע (בעסעדקע), אַרומגערינגלט מיט בענק. דאָס איז זייער אַ פּאָפּולערער אָרט.

ווען מען זאָל שפּינען ווייטער די לעגענדע קולדור, וואָלט מען געקאָנט זאָגן, אַז דער גרינער טאָל, אין וועלכן דער קוראָרט ליגט, איז אַמאָל געווען אַ וואולקאַנישער קראַטער (פייער־שפּייענדיגער מויל) — מיט פיל טויזנטער

יאָרן צוריק. דער גראַניט און באַזאַלט, וואָס געפינט זיך אין באָדן, זאָגט עדות — לויט די עקספּערטן — אַז די הייסע קוואַלן האָבן אַ וואולקאַנישע אָפּשטאַמונג. אָבער דער עיקר איז, וואָס צוליב דעם וואָס די וואַסערן גייען דורך די פאַרשיידענע מינעראַלן, מיט וועלכע דער באָדן איז רייך, פאַרמאָגן זיי אין זיך זייער וויכטיגע עלעמענטן. דעריבער איז זייער היילקראַפט אַזוי גרויס. זיי פאַרמאָגן שוועבל, שוועבל־זויערע, קוילן־זויערע, כלאָר, קאַל־זיום, אייזן, אַלומינום, און אַנדערע עלעמענטן. צוליב דער טעמפּעראַטור פון די וואַסערן און זייערע עלעמענטן שטעלט קולדור פאָר מיט זיך איינעם פון די סאַמע בעסטע קוראָרטן אין סאָוועטן־פאַרבאַנד (און אין דער וועלט).

דאָ היילט מען רומאַטיזם און בכלל ווייטאָגן אין די פיס און הענט; הויט־קראַנקהייטן, זיץ־נערוון קראַנקהייטן (אישיאַס), פרויען־קראַנקהייטן און אַנדערע (ניט אָנשטעקנדיגע). די הייל־קראַפט פון די וואַסערן איז גרויס.

די מעשיות וואָס ווערן דערציילט וועגן קאַליקעס, וואָס זיינען אויס־געהיילט געוואָרן, קלינגען אויך ווי לעגענדעס, אָבער דאָ זיינען זיי אָפּטע דערשיינונגען.

אָט איז בשעת מיין זיין דאָ געווען אַזאַ פאַל:

פאַרנאַכט, פאַרן אָוונט־ברויט. מען שפּאַצירט, מען שפּילט וואַלי־באָל, מען זינגט. פאַר איינער פון די סאַנאַטאָריעס שטייט אַ רעדל „קראַנקע" און אימיצער, אין מיטן, גייט אַ טענצל. דאָס אַליין וואָלט ניט געווען אַזאַ וואונדער — אָבער דער וואָס האָט געטאַנצט האָט מיט גליענדיגע אויגן דערציילט וועגן דעם „נס", וואָס האָט מיט אים פּאַסירט.

ער איז אַ קוילן־גרעבער, קראַנק געוואָרן אויף רומאַטיזם, געלעגן אין בעט עטלעכע חדשים. מען האָט אים געבראַכט אַהער און געטראָגן אים צו די ערשטע וואַנעס. שפּעטער האָט ער אָנגעהויבן אַליין גיין, אויף קוליעס. און איצט פאָרט ער אַהיים, אָן קוליעס, ווי אַלע מענטשן, און ער קאָן טאַנצן אויך!

האָט ער געטאַנצט מיט אַ מאָדנעם פייער אין די אויגן. ער איז געווען אַ ניי־געבוירענער.

— אַז איך וועל קומען אַהיים, וועט מען ניט גלויבן, אַז דאָס בין איך!

— האָט ער געשריען אויסער זיך פון עקסטאַז.

אַזעלכע פאַלן זיינען דאָ אָבער ניט קיין וואונדער מער. מען רעדט וועגן זיי ווי וועגן געוויינלעכע זאַכן. די ווירקונג פון די וואַסערן, אויף די מייסטע קראַנקע, וואָס קומען אַהער — אַ ווירקונג צום גוטן — איז זייער אַ גרויסע.

קומען קומט מען פון אַזוי ווייט ווי קאַמטשאַטקאַ, סאַכאַלין. דאָס

הייסט — מען שיקט אַהער אַרבעטער היילן זיך. מען שיקט קוילן־גרעבער, נאַפט־אַרבעטער, אַלערליי אַרבעטער, לערער, קאָמאַנדירן, שריפטשטעלער. ווען איר טרעפט אַ נאַפט־אַרבעטער פון סאַכאַלין, אָדער אַן אַנדער סאָרט אַרבעטער, וואָס איז פריער געווען שטויב פון דער ערד און איצט גיט אים די רעגירונג אויף אים מאַסן געלט אויף היילן אים, זעט איר אפשר אין דעם אַ גרעסערע שטיק ראָמאַנטיק, ווי אינם קוראָרט אַליין...

מיר האָט זיך געוואָרפן אין די אויגן אַ פרוי פון אַ טיפּ פון אַן אַמאָליגער פּויערטע, אין אַ מענערשן רעקל און אין גראָבע שטיוול. צוזאַמענגערעדט זיך, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זי — קאָטומאָווא, הייסט זי — איז אַן אויפּראַמעריין אין קאַמטשאַטקאַ. האָט מען איר געגעבן די מעגלעכקייט צו היילן זיך אַ חודש אין קולדור. דאָס קאָסט 850 רובל. איר באַן־און שיף־הוצאות, צוזאַמען מיט אַנדערע וועג־הוצאות, מאַכן אויס אַרום אַ טויזנטער אַ צוגאָב. האָט מען דאָס אַלץ איר, אַ „פּראָסטע" אויפּראַמעריין אין אַ קיך ערגעץ אין קאַמטשאַטקאַ, געגעבן...

אַט דאָס זאָרגן זיך „אַזש" פאַר דער אויפּראַמעריין, דאָס שיקן אַזעלכע קאָטומאָוואָס און די אַלע קוילן־גרעבער, נאַפט־אַרבעטער, און ווער זיי זאָלן ניט זיין — רוסן, קאַרייער, מאָנגאָלן, אידן — אין די וואַרים־בעדער אויפן רעכענונג פון דער רעגירונג (און קאָטומאָווא, ווי אַלע אַנדערע, האָט חוץ אַלעמען אויך געקראָגן איר געוויינלעכן געהאַלט), איז פאַר אַן אַרבעטער אין קאַפּיטאַליסטישע לענדער אַזוי אומגלויבלעך — נאָך מער אומגלויבלעך! — ווי די געשיכטעס וועגן די קאַליקעס, וואָס הויבן דאָ אָן צו גיין און טאַנצן.

אָבער דאָ זיינען ביידע זאַכן נאַטירלעך...

עס געניסן שוין טויזנטער אַרבעטער יעדן יאָר פון די קולדורער היילקוואַלן, — עס קאָנען אָבער געניסן צענדליגער טויזנטער יערלעך.

ווי שוין געזאָגט, קאָן בלויז דער איין קוואַל, וואָס ווערט איצט באַנוצט, באַזאָרגן מיט וואַסער צוויי־דריי טויזנט מענטשן טעגלעך. (און עס זיינען דאָ ניט ווייניגער ווי אַכט און צוואַנציג קוואַלן!). דערווייל אָבער קאָן דער קוראָרט מער ווי דריי הונדערט מענטשן ניט אויפנעמען (יעדן חודש — נייע דריי הונדערט). מען דאַרף גרויסע, מאָדערנע סאַנאַטאָריעס, מאָדערנע וואַנע־אַנשטאַלטן, אַ פּאָליקליניק, און אַ גאַנץ שטעטל פאַר די אַרבעטער, אַנגעשטעלטע און דאָקטוירים, וואָס וואָלטן געדאַרפט באַדינען טויזנטער פּאַציענטן. און עס פאָדערן זיך גרויסע רעסטאָראַן־זאַלן, אַ קינאָ־טעאַטער, אַ קלוב. עס פאָדערט זיך קאַנאַליזאַציע, אַ נייע עלעקטרישע סטאַנציע, עס פאָדערן זיך וועגן — אָך, וועגן! און דאָ איז נאָך אַלץ פרי־

מיטיוו. עס הערשט נאָך די טאַיגאַ ניט נאָר אַרום קולדור, נאָר אין קולדור גופא. דער שלעכטער וועג טוט אָן צרות: אָפט פעלן אוים אין קוראָרט די נויטיגסטע זאַכן! און אַ גוטער אויטאָבוס צו פירן די קראַנקע איז נויטיג ווי לעבן!

האָבן מיר אין אַ זוניגן נאָכמיטאָג אָרויפגעקלעטערט אויף איינעם פון די העכסטע בערגלעך, וואָס רינגלען אַרום דעם קוראָרט. מיר האָבן דערזען — אַ וואַלד־אָקעאַן. די אומצאָליגע גרינע וואַלדיגע בערגלעך זיינען געווען ווי כוואַליעס אין דער אומענדלעכער טאַיגאַ. אָבער דאָס בילד האָט ניט געשראָקן, נאָר געקוויקט, און האָט דערוועקט באַוואונדערונג. און צו־פוסנס — דער זעלטענער פערל קולדור, דער קוואַל פון לעבן.

אַ געפיל פון פרייד האָט אַרומגענומען, וואָס די אידישע אויטאָנאָמע געגנט פאַרמאָגט אַזאַ אוצר. אָבער צוזאַמען דערמיט — אַ ברענענדיגער באַגער, אַז דער אוצר זאָל וואָס גיכער באַהערשט ווערן, אַז קולדור זאָל איינ־גיכן ווערן אַ מוסטער־קוראָרט, וואָס וועט ברענגען געזונט און לעבן און פרייד גרויסע מאַסן אַהבעטס־מענטשן.

אידישע אויטאָנאָמע געגנט,
מיטן סעפטעמבער, 1936.

אַ יום־טוב אין בירא־בידזשאַן

געקומען צוריק אין דער הויפּט־שטאָט פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט, בירא־בידזשאַן, נאָך עטלעכע וואָכן ארומוואַנדערן איבער די ראַיאָנען, געטראָפן אַ סך נייעס.

אין די האָטעל־צימערן פונם נייעם וואָקזאַל איז געווען אייגג און טומלדיג. עס האָבן זיך פאַרזאַמלט די קאָמוניסטישע טוער פון דער געגנט אויפן פּלענום פון דער פּאַרטיי. אין מיין צימער האָב איך געקראָגן אַ שכן — דער הויפּט פון אַ אינזשענערן־גרופּע, וואָס פאָרשט־אויס די גראַפיט־אוצרות פון דער געגנט.

די אינזשענערן האָבן שוין פעסטגעשטעלט, אַז לעבן סאַיוזנאַיע איז פאַראַן אַ רעזערוו פון מינדסטנס אַנדערהאַלבן מיליאָן טאָן גראַפּיט. דאָס וועט העלפן מאַכן די סאָוועטישע אַלומינום־ און שטאָל־אינדוסטריע פול־שטענדיג אומאָפּהענגיג פון אויסלאַנד. אין דער נאָענטער צוקונפט וועט מען צוטרעטן בויען אַ גראַפּיט־זאַוואָד (מיט אידישע אַרבעטער, פאַרשטייט זיך).

אַרויס אויף דער גאַס — האָב איך געטראָפן נאָך נייעסן. די אַרבעט פון אַספאַלטירן די אָקטיאַבער־גאַס איז אַריין אין דער לעצטער סטאַדיע. און די פּאָסטישעוו־גאַס, וועלכע צייכנט זיך אויס מיט היפּשע בלאָטעס אין די רעגנדיגע טעג, איז שוין געקומען געוואָרן „אין די הענט אַריין“.

אויף דער גאַס האָב איך דערזען נייע רעשטאַוואַניעס. לעבן הויז פון „געזערד“ האָט מען אַראָפּגעוואָרפן אַן אַלטע כאַטע און מען האָט גענומען בויען אַ האָטעל. לעבן טעאַטער, געגנאיבער דעם פּלאַץ, וואָס איז אָפּגעצוימט פאַר דער בויאונג פון דער צענטראַלער ביבליאָטעק, האָט זיך גע־הויבן דער סקעלעט פון דער צענטראַלער דרוקעריי.

ווייטער פאַרזעצנדיג דעם גאַנג מיט דער גאַס — פּאָסטישעוו־גאַס — האָט מען געקאָנט זען, ווי מען מאַכט די „לעצטע שטעך“ פון דער נייער ניי־פאַבריק. און באַלד נאָכדעם — ווי מען גראָבט דעם פונדאַמענט פון אַ נייער, גרויסער עלעקטראָ־סטאַנציע, אויף זעקס טויזנט קילאָוואַט. די סטאַנציע וועט ניט נאָר קענען באַזאָרגן „קליין־בירא־בידזשאַן“ — אַ שטאָט פון 35 טויזנט איינוואוינער אויף דער זייט פון טייך בירא, נאָר זי וועט שוין געבן די מעגלעכקייט ערנסט צוצוטרעטן בויען „גרויס בירא־בידזשאַן“

— די שטאָט אויף דער אַנדערער זייט בירא, וואָס איז אויסגערעכנט אויף 120 טויזנט מענטשן.

אין די שולן און טעכניקומס האָט מען שוין גענומען לערנען, אין טעאַטער האָט מען זיך געגרייט צו דער דערעפענונג. אויף די הייזער־בוי־אונגען, אין די אונטערנעמונגען, האָט זיך באַמערקט נייער אימפּעט.

עפּעס באַזונדערס איז פּאַרגעקומען אין שטאָט — דאָס האָט מען גלייך געקאָנט זען. ווייל כאָטש ביראָ־בידזשאַן איז אַלע מאָל אַ שטאָט מיט אַ שנעל־שטייגנדיקן אימפּעט, האָט מען אָבער אין דעם באַרג גאַנג איצט געקאָנט פילן עפּעס אויסער־געוויינלעכס.

סיבות דערפאַר זיינען געווען צוויי. קודם כל — די נייע באַשטימונג פון פּרעזידיום פון „ציק" (צענטראַלן אויספיר־קאָמיטעט פון די סאָוועטן) וועגן דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט. אַן אַנדער סיבה — דער פּלענום פון דער פּאַרטיי, דאָס צונויפקומען זיך פון די קאָמוניסטישע טוער פון דער געגנט.

די באַשטימונג פון „ציק" — אָנגענומען דעם 29טן אויגוסט — האָט אַרויסגערופן אַ נייע כוואַליע פון ענטוזיאַזם אין שטאָט און אין דער גאַנצער געגנט. אין דער באַשטימונג, אונטערגעשריבן פונם פּאַרזיצער פון ציק, מ. י. קאַלינין, און פון סעקרעטאַר, א. אקולאָוו, ווערט דערקלערט, אַז דאָס פּאַרוואַנדלען ביראָ־בידזשאַן אין אַ אידישע אויטאָנאָמע געגנט, האָט זיך פולשטענדיג באַרעכטיגט. און עס ווערט געזאָגט:

„אין פאַרלויף פון פיל יאָרהונדערטער האָט דאָס אונטערדריקטע אידישע פאָלק געקעמפט געגן דער צאַרישער זעלבסט־הערשונג פאַר שאַפן זיין נאַציאָנאַלע קולטור, פאַר'ן רעכט צו באַקומען בילדונג, פאַר'ן רעכט פריי צו לעבן. צום ערשטן מאָל אין דער געשיכטע פון אידישן פאָלק איז פאַרווירקלעכט געוואָרן זיין הייסער וואונטש וועגן שאַפן אַן אייגן היימלאַנד, שאַפן אַן אייגענע נאַציאָנאַלע מלוכה'שקייט. אונטער דער אָנפירונג פון דער גרויסער פּאַרטיי פון לענין־סטאַלין, ביי דעם אַקטיוון אָנטייל פון דער סאָוועטישער געזעל־שאַפטלעכקייט, אַנטוויקלען די אידישע אַרבעטנדיגע מאַסן און פאַר־פעסטיגן ביי זיך די סאָוועטישע מלוכה'שקייט אין פאָרמען, וואָס אַנטשפּרעכן די נאַציאָנאַל־שטייגערישע באַדינגונגען פון זייער פאָלק".

און די באַשטימונג דערמאָנט די פאַרשיידענע מלוכה־אַקטן אויף דער אידישער שפּראַך, דערמאָנט דעם דערפאָלג פון די אידישע קאָלווירטן (קאָ־לעקטיווע פאַרמס) און די אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען מיט אידישע

אַרבעטער. זי רעדט וועגן דעם וואוקס פון דער אידישער קולטור. זי שטרייכט אונטער, אַז ניט נאָר צווישן די אידן אין סאָוועטן־פאַרבאַנד איז דאָ אַ דראַנג צו פאָרן קיין בירא־בידזשאַן, נאָר אויך צווישן די אידן אין אויס־לאַנד. און זי פאַרענדיגט מיט אַ ריי באַשטימונגען, וואָס דאַרפן העלפן פאַרשטאַרקן די לאַנדווירטשאַפט, די אינדוסטריע, די קולטור־אינסטיטו־ציעס, די איבערוואַנדערונג. —

„כדי גיכער צו ליזן די אויפגאַבן פון ווייטערדיגן אַנטוויקלען און פאַרפעסטיגן די נאַציאָנאַלע סאָוועטישע אידישע מלוכה׳שקייט אינם פאַרבאַנד פון די סאָוועטישע סאָציאַליסטישע רעפּובליקן“.

אָט־דער אָן צווייפל היסטאָרישער דאָקומענט פון ציק האָט אָנגעצונדן די הערצער פון די אידן אין בירא־בידזשאַן, און אין דער ערשטער ריי — פון אירע טוער און בויער (אָן אונטערשייד פון נאַציאָנאַליטעט) מיט נייעם ענטוזיאַזם.

עס האָט זיך נאָך מער דערפילט די וואַרימע העלפנדיגע האַנט פון דער סאָוועטן־מאַכט. נאָך קלאָרער האָט מען דערזען די ה י ס ט א ר י ש ע פּ ע ר ס פּ ע ק ט י װ ע אין דער אַרבעט. מען האָט זיך דערפילט פעסט אויפן וועג צו דער קומענדיגער אידישער סאָוועטן־רעפּובליק!

האָט זיך דער ענטוזיאַזם געפילט אין שטאָט. האָט ער זיך געפילט אויף די זיצונגען פון די קאָמוניסטישע טוער, וואָס בויען די געגנט. און די גראַנדיעזע פּלענער (לויט ביז־איצטיגע מאַסשטאַבן), וואָס דער פּלענום האָט אויסגעאַרבעט, האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט די פּרוכט פון דעם דאָזיגן ענטוזיאַזם.

אויפן ערשטן פּלאַן קומט די לאַנדווירטשאַפט. עס ווערט געפּלאַנע־וועט אויסבויען אין 1937 גאַנצע 25 נייע קאָלווירטן. צוזאַמען מיט די בוי־אונגען אין די אַלטע קאָלווירטן וועט די אידישע לאַנדווירטשאַפטלעכע באַ־פעלקערונג פאַרגרעסערט ווערן אויף 1,500 משפּחות. אָנשטאָט די 42 טויזנט העקטאַר לאַנד וואָס איז שוין פאַרזייט געוואָרן היינטיגן יאָר ווערט געפּלאַנעוועט עס זאָל פאַרזייט ווערן אין 1937 — הונדערט טויזנט העק־טאַר (און די פּלענער פאַר צוגרייטן באָדן נעמען אַרום 200 טויזנט העק־טאַר). די רעגירונג וועט אַריינלייגן אין דער לאַנדווירטשאַפטלעכער בויאונג אַליין העכער פופציג מיליאָן רובל.

כדי מען זאָל באַגרייפן וואָס פאַר אַ שפּרונג פאָראויס דאָס באַטייט, וועט ווערט זיין צו באַמערקן, אַז די אינוועסטירונגען אין 1935 האָבן באַ־טראָפן זיבן און אַ האַלב מיליאָן רובל, און אין 1936 — קאַרגע אַכצן מיליאָן. איצט — העכער פופציג מיליאָן.

דער פאַרזייטער שטח האָט אין 1935 באַטראָפן 38 טויזנט העקטאַר

און אין 1936 — 42 טויזנט. איצט שטעלט מען זיך אַ ציל, אין 1937 — הונדערט טויזנט העקטאַר!

פונקט אַזוי איז מיט דער אינדוסטריעלער און קולטור־בויאונג, מיט דער פאַרבעסערונג פון שטייגערשן לעבן. די נייע ציפערן פאַרטונקלען די ביז־איצטיגע ציפערן. עס וועט פאַרענדיגט ווערן אין ביראָ־בידזשאַן די נייַ־פאַבריק (פאַר 2,500 אידישע אַרבעטער), דער וועגענער זאַוואָד (פאַר 1,500 אידישע אַרבעטער), די עלעקטראָ־סטאַנציע. עס וועלן געבויט ווערן אַ שיך־פאַבריק, אַ זאָקן־ און שטריקעריי־פאַבריק, עס וועט פאַרענדיגט ווערן דער רעמאָנט־מעכאַנישער זאַוואָד, עס וועט אַנטוויקלט ווערן ברייט די געוועב־אינדוסטריע, די אַרטעלן.

ביראָ־בידזשאַן לויפט זיך ערשט ווי געהעריג פאַנאַנדער!

זאָלן די ציפערן וועגן דער לאַנדווירטשאַפט און וועגן דער אינדוסטריע ניט אויסקוקן ביי קיינעם ווי וואָכעדיגע זאַכן. אָט אין זיי ליגט דער קוואַל פון אידישער קולטור, אידישער נאַציאָנאַלער מלוכה׳שקייט.

אָט דערמיט צייכענען זיך אויס די באַשטימונגען פון דער סאָוועטן־רעגירונג. זיי פאַרמאָגן מוסקול און ביין, בלוט און פלייש. עס קאָן ניט באַשאַפן ווערן קיין אידישע נאַציאָנאַלע מלוכה׳שקייט, קיין געזונטע אידישע סאָציאַליסטישע קולטור, אָן אַ גרויסער מאַסע אידישע קאָלווירטניקעס, וואָס זאָלן באַאַרבעטן די ערד מיט טראַקטאָרס און קאָמבאַיינען, וואָס זאָלן פירן אַ זאַטן און קולטורעלן לעבן, אָדער אָן אַ אידישער אַרבעטערשאַפט אין די שטעט. כדי צו געבן מוסקולן און בלוט דער אוקראַאינישער רעפובליק, האָט מען דאָרט געבויט די ווירטשאַפט. כדי צו פאַרוואַנדלען קאַזאַקסטאַן פון אַ קאָלאָניע פאַר צענטראַל־רוסלאַנד אין אַ בליענדיגע סאָוועטישע נאַציאָנאַל־קאַזאַקישע רעפובליק, האָט מען דאָרט געשאַפן קאָלווירטן און פאַבריקן.

די סאָוועטן־רעגירונג פאַרנעמט זיך ניט מיט פאַפּירענע דעקלאַראַציעס און אויטאָנאָמיעס. צוזאַמען מיט איר אויפריכטיג וואָרט גייט די אויפריכטיגע טאַט. און איצט, ווען דאָס סאָוועטישע לאַנד טרעט אַריין אין סאָציאַליסטישער פּראָספּעריטי, קאָן מען געבן דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט נאָך מער — מיט אַ ברייטער, פרייגעביגער, סאָוועטישער האַנט.

איז יום־טוב׳דיג געוואָרן אין ביראָ־בידזשאַן. איז פריילעך געווען אויפן פלענום פון געגנט־קאָמיטעט פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי.

מען האָט קריטיקירט און אויפגעדעקט פעלערן — אַזוי ווי באָלשעוויקעס קאָנען. און פעלערן זיינען דאָ גענוג! ווען מען בויט אַזוי פיל, ווען אומעטום הויבן זיך רעשטאָוואַניעס, ווען אַלץ דאַרף מען, ווען ציגל און

צעמענט און קלעצער און טשוועקעס און דינאַמאָס רייסט מען פון די הענט, און ווען קוואַליפיצירטע אַרבעטער פעלן — אוי, פעלן ! — איז קלאָר אַז פעלערן און דורכרייסן זיינען פאַראַן אַריבערגענוג. און אין פילע ערטער איז דערהויפּט שולדיג שלעכטע אָנפירונג אין דער אַרבעט.

מיטן פּלאַן אַריבערצופירן הײנטיגן יאָר צען טויזנט איינוואַנדערער האַלט עס ניט צו־גוט, הויפּטזעכלעך צוליב דעם, וואָס וואוינונגען, אין קאָלווירט און אין שטאָט, ווערן געבויט ניט גענוג שנעל לויט די פאָדערונגען. אַ ריי אונטערנעמונגען, וועלכע האָבן שוין געדאַרפט זיין פאַרענדיגט, זיינען נאָך אַרומגעוויקלט מיט רעשטאָוואַניעס. מיט דער וועגן און גאַסן־בויאונג האַלט עס נאָך אויך ניט אַזוי ווי מען וואָלט עס געקאָנט ווינטשן, אפילו לויט די שווערע באַדינגונגען אין אַ יונג, פּוסט לאַנד, אין דער טאַיגאַ.

מען האָט אויפגעדעקט פעלערן, מען האָט דעם און יענעם טוער געוואָרנט מיטן האַרבן וואָרט. מען האָט ווייניג גערעדט וועגן אויפטואונגען, ווייל עס איז ניט די טבע פון באָלשעוויקעס צו לייגן זיך אָפּרוען אויף לאָרבער־קרענץ. אָבער דאָס איז קלאָר געווען אָן שום רייד — מען האָט אַ סך אויפגעטאָן.

שוין די גרויסע צאָל טוער און בויער, וואָס איז געווען פאַרזאַמלט, האָט עס באַשטעטיגט. און איינער פון די שענסטע שטריכן — פאַר איינעם וואָס קומט פון קאַפּיטאַליסטישע לענדער — איז געווען דער אַרויסטריט פון רוסן און אַנדערע ניט־אידן, וואָס לייגן אַוועק די כחות ביים העלפן בויען די אידישע אויטאָנאָמע געגנט. דאָ האָט זיך אויסגעצייכנט דער אַרויסטריט פון דעם קאָמאַנדיר פון דער דיוויזיע פון דער רויטער אַרמיי ביי דער שטאָט בירע־בידזשאַן, חבר וו. ראַכי. וועגן אים מוז מען שרייבן באַזונדער.

זיינען די טעג פון 15טן ביזן 20טן סעפּטעמבער געווען באַזונדערס פריילעכע טעג אין בירע־בידזשאַן. אידישע דראַמקרייזן און כאָרן פון די פאַרשיידענע אונטערנעמונגען זיינען אַרויסגעטראָטן מיט זייערע שאַפונגען פאַרן פּלענום. און ווען אַ רוסישער זינגער האָט אויפגעזונגען אַ פאָלקס־לידל אויף אידיש, האָט עס באַזונדערס אויסגענומען.

און מען איז זיך פאַנאַנדערגעגאַנגען און פאַנאַנדערגעפאָרן — צו נאָך בעסערער און נאָך מער אימפּעטיגער אַרבעט.

בירע־בידזשאַן מאַכט אַ נייעם שפּרונג פאָראויס. בירע־בידזשאַן לויפט זיך ערשט אויף אַן אמת פאַנאַנדער.

אידישע אויטאָנאָמע געגנט,
סוף סעפּטעמבער, 1936.

קאָמאַנדיר ראָכי גריסט אייך

— מען מוז בויען די נאַציאָנאַל־אידישע סאָציאַליסטישע קולטור!
— מען מוז זיך אויסלערנען ריידן אַ גוטן אידיש!
— מען מוז בויען פישער־אַרטעלן — דאָס אידישע פאָלק וויל פרישע פיש!

ווער שטעלט עס אַרויס די פאָדערונגען? ווער רעדט עס מיט אַזאַ היץ וועגן בויען די קומענדיגע אידישע סאָציאַליסטישע סאָוועטן־רעפּובליק?

אויף דער טריבונע שטייט וו. ראָכי, דער קאָמאַנדיר פון דער רויט־אַרמייאישער דיוויזיע, וואָס געפינט זיך ביי דער שטאָט בירא־בידזשאַן.

מיט אַ טאָג פריער האָב איך געהאַט די געלעגנהייט זיך צו באַקענען מיט אים.

מען האָט מיך פאָרגעשטעלט פאַרן רויטן דיוויזיע־קאָמאַנדיר אויף אידיש. און ער האָט מיט גרויס חשק געענטפערט אויף אידיש. געוויסע ווערטער זיינען אים אָנגעקומען עטוואָס שווער, האָבן זיך פאַרוואַנדלט אין דייטש. אָבער דאָס גוטמוטיגע געזיכט פון דעם קאָמאַנדיר ראָכי, וועלכער איז אַליין אַ לעט, האָט אויפגעשיינט ווען אים האָט זיך באַזונדערס איינגעגעבן צו פאָרמולירן אַ געדאַנק אין אַ גוטן אידיש.

וואָס אמת איז אמת — ניט אַלע מאָל איז דער חבר ראָכי גוטמוטיג. איך האָב אים געהערט ריידן וועגן די יאַפּאַנישע אימפּעריאַליסטן מיט אַ שטאָלענער אַנטשלאָסנקייט. וואָס מוז צווינגען די באַנדיטן וואָס בושעווען איצט אין מאַנדזשוריע זיי זאָלן זיך וועגן זיינע ווערטער ערנסט פאַרטראַכטן. גאָר אָן קונצן האָט ער דערקלערט, אַז ווען די באַנדיטן וועלן אויפהויבן אַ האַנט וועט מען זיי געבן שמעקן פעפער אויף זייער טעריטאָריע, אַזש ביז כאַרבין — „און נאָך ווייטער, אויב דאָס וועט נויטיג זיין". אָבער אין אַ ווײַלע אַרום האָט שוין דער חבר ראָכי ווידער געשיינט. ער האָט זיך אומגעקערט צו אַזאַ ליבער טעמע, ווי בויען די אידישע אויטאָנאָמע געגנט.

מיר זיינען געגאַנגען צוזאַמען מיט די דעלעגאַטן צום פינפטן פּלענום פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט באַקוקן ווי אַזוי עס בויט זיך די נייע עלעקטרישע סטאַנציע פון דער שטאָט בירא־בידזשאַן און דער דערבייאיגער וועגענער־זאַוואָד.

איך האָב געוואָלט דערגיין עטוואָס פון ראָכי'ס ביאָגראַפיע, וועגן זיין

קאָנטאַקט מיט אידישע אַרבעטער פאַר דער מלחמה, און ווי אַזוי ער האָט זיך אויסגעלערנט ריידן אידיש. קאָמאַנדיר ראַכי האָט גערן געענטפערט.

ער איז געבוירן און אויפגעהאָדעוועט געוואָרן אין ריגע. ער איז געווען אַ דרוקער, געאַרבעט אויך אין דווינסק. פאַרשטייט זיך, אַז ער איז געקומען אין שטענדיגער באַרירונג מיט אידישע אַרבעטער. אין 1915 איז ער אין וויטעבסק געווען דער פאָרזיצער פונם פאַראיין פון דרוקער און בוכבינדער. אַט־אַזוי איז ער מיט אידישע אַרבעטער געוואָרן צוזאַמענגעוואָקסן. דאָס האָט זיך אים „אָפּגערופן" ווען ער איז געשטעלט געוואָרן בראש פון דער רויטער אַרמיי ביי דער הויפּט־שטאָט פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט. אַט־אַזוי האָט ער דאָ אָנגעהויבן אַרויסטרעטן אויף אידיש.

צוזאַמען מיטן קאָמאַנדיר ראַכי זיינען געגאַנגען נאָך צוויי הויכע קאָמאַנדירן פון דער רויטער אַרמיי. און פונקט ווי אַלע דעלעגאַטן צום פּלענום האָט זיי הנאה געטאָן וואָס עס וואַקסן די פאַבריקן, הייזער, קולטור־אַנשטאַלטן פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט.

— זאָגט די אידישע אַרבעטער פון אַמעריקע, אַז די אידישע אויטאָנאָמע געגנט ווערט געבויט, — האָט חבר ראַכי אויסגערופן מיט געוואַלדיגער צופרידנקייט און בשעת מעשה מיך אַרומגענומען מיט אַ האַנט אַרום פּלייצע, ווי ער וואָלט געוואָלט אַרומנעמען די אידישע אַרבעטנדיגע פון אַמעריקע.

— זאָגט זיי, אַז די לענין־סטאַלינישע נאַציאָנאַלע פּאָליטיק ווערט דורכגעפירט פון אונז אַלעמען. אַלץ־איינס, אידן צי ניט־אידן, מיר בויען די אידישע געגנט!

איר האָט געזען פאַר זיך אַן אויסדרוק פון די ברידערלעכע באַציאונגען צווישן נאַציע און נאַציע אין סאָוועטן־פאַרבאַנד. איר האָט געזען מיט וואָס פאַר אַן ערנסטקייט נ י ט־אידישע קאָמוניסטן נעמען אויף זיך די אויפגאַבע פון בויען די אידישע אויטאָנאָמע געגנט. איר האָט געזען די ראָל פון דער רויטער אַרמיי אויך אויף אַזאַ געביט, ווי דורכפירן די נאַציאָנאַלע פּאָליטיק פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי און דער סאָוועטן־רעגירונג.

אויף מאָרגן, נאָך דעם באַזוך אויף די בויאונגען פון בירא־בידזשאַן, האָט קאָמאַנדיר ראַכי געהאַלטן זיין רעדע אויפן פּלענום פון דער פּאַרטיי. דער וועכטער וואָס היט אָפּ די סאָוועטישע גרעניצן — און ער האָט פאַר זיין אויסגעצייכנטער אַרבעט געקראָגן אַ לענין־אָרדן — איז געשטאַנען אויף דער טריבונע ווי אַ וועכטער פון דער סאָוועטישער נאַציאָנאַלער פּאָליטיק.

חבר ראַכי האָט געהאַלטן פאַר זיך די באַשטימונג פון צענטראַלן אויספיר־קאָמיטעט פון די סאָוועטן, אַרויסגעגעבן דעם 29־טן אויגוסט. אַ היסטאָרישע באַשטימונג, וואָס האָט אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט אויפגעהויבן אַ נייע כוואַליע פון באַגייסטערונג. חבר ראַכי האָט געלייענט:

„די אידישע אויטאָנאָמע געגנט ווערט דער צענטער פון דער סאָוועטישער נאַציאָנאַלער אידישער קולטור פאַר דער גאַנצער אידישער אַרבעטנדיגער באַפעלקערונג“.

— דאָס פאַרפליכטעט דאָך אונז צו עפּעס, חברים, ניין? — האָט ער אויסגערופן. און ער האָט געפאָדערט מען זאָל מער און בעסער בויען די אידישע קולטור, מען זאָל מער און בעסער איינפלאַנצן דאָס אידישע וואָרט.

אָבער דאָס איז אים ניט געווען גענוג. ער האָט זיך אויך אָפּגעגעבן מיט גאַנץ וויכטיגע קלייניקייטן. צום ביישפּיל — די אידישע קאָלווירטניקעס ווייסן נאָך ניט ווי אַזוי אויסצוהאָדעווען גוטע און שיינע פערד, ווי אַזוי אַכטונג צו געבן אויף פערד. איז די רויטע אַרמיי גרייט צו שיקן אירע אינסטרוקטאָרן אין די אידישע קאָלווירטן. די רויטע קאַוואַלעריסטן וועלן אויף אַזאַ אופן העלפן בויען די אידישע לאַנדווירטשאַפט. אַ גוטער קאָלווירט מוז האָבן גוטע פערד!

און — פיש!

פאַרוואָס אַנטוויקלט מען ניט בעסער די אידישע פישער־אַרטעלן? די טייכן פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט זיינען איבערגעפילט מיט פיש. עס גייט איצט די קעטאַ, זי שפּאַרט אויף די ברעגן אין די מיליאָנען, מען קאָן פאַרפלייצן די געגנט מיט פיש!

— דאָס אידישע פאָלק וויל פרישע פיש! — שרייט אויס קאָמאַנדיר ראָכי.

— געפילטע פיש, — כאַפּט מען אים אונטער.

— נו, יע, געפילטע, — פאַרלירט זיך ניט חבר ראָכי. — אויף דעם דאַרף מען טאַקע פרישע פיש! פון געררויכערטע פיש וועט איר קיין געפילטע פיש ניט מאַכן!

דער עולם דערלעגאַטן לאַכט, איז אויפגעלייגט. און דער עיקר צוליב דעם, וואָס אַלע פילן, אַז דורך דער זאָרג פאַר אַזעלכע „קלייניגקייטן“, ווי פרישע פיש, דריקט זיך אויס די זאָרג פון דער פּאַרטיי און דער רעגירונג פאַר אַ זאַט, רייך און קולטורעל לעבן פון די אידן, וואָס וואוינען און וועלן קומען וואוינען אין ביראָ־בידזשאַן.

צווישן די דעלעגאַטן, וועלכע זיינען באַשטאַנען פון אַ מערהייט אידן, האָב איך ווידער געטראָפן דעם בלאָנדן סיביריאַק קאַשעוווסקי פון בליוכעראָוואָ, דעם ערנסט־פאַרטראַכטן פאַלעניצאַ פון פאַשקאָוו, און אַ ריי אַנדערע ניט־אידישע קאָמוניסטישע טוער, וואָס איך האָב באַגעגנט אויף מיינע באַזוכן אין די פאַרשיידענע ראַיאָנען פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט.

איך האָב ווידער געהערט זייערע פאָדערונגען: מער אידישע איינוואַנדערער, נאָך אידישע שולן, קלובן.

פאַר איינוואוינער פון אַמעריקע און אַנדערע קאַפּיטאַליסטישע לענדער וואָלט עס געקלונגען איבערראַשנדיג. אָבער דאָ איז עס אַזוי פּשוט און גע־וויינלעך — ווי פּשוט און געוויינלעך עס איז די גלייכהייט צווישן ראַסע און נאַציע. אַזוי פּשוט — אַז עס דאַכט זיך, אַז פון דור־דורות עקזיסטירט שוין אַזאַ מין גלייכהייט. עס איז דער חוב פון אַ ל ע מ ע ן צו העלפן די אידן באַקומען נאַציאָנאַל־אידישע מלוכה'שקייט גלייך מיט אַלעמען און שאַפן אַ צענטער פאַר דער אידישער סאָציאַליסטישער קולטור.

און דאָ דערמאָן איך זיך אַזאַ פאַל: אויף מיין באַזוך אין דעם קאָל־ווירט (קאָלעקטיווע פאַרם) „וואַלדהיים", ניט ווייט פון דער שטאָט ביראָ־בידזשאַן, האָב איך געטראָפן אַ בלאָנד רוסיש מיידעלע, וועלכע איז אַ שי־לערין פון דער דאָרטיגער אידישער שול. זי האָט ניט נאָר גערעדט אַן אויס־געצייכנטן אידיש, נאָר האָט אַרויסגעוויזן אַ קענטעניש אין אידישער ליטע־ראַטור, וואָס האָט איבערגעשטיגן די קענטעניש פון געוויסע אידישע קינדער.

איך האָב דער בלאָנדער רוסישער מיידעלע — ווערא, האָט זי געהייסן — אַרויסגעוויזן אַ ספּעציעלן אינטערעס. אַ רוסישער קאָמוניסט, וואָס איז געווען מיט מיר, האָט עס ניט געקאָנט אינגאַנצן פאַרשטיין.

— וואָס איז דער וואונדער, — האָט ער זיך אָפּגערופן, — זיינען דען ניט פאַראַן אידישע קינדער וואָס ריידן רוסיש און קענען די רוסישע ליטעראַטור?

ער האָט ניט באַגריפן אַז אפילו זיין אַרגומענט איז זייער אַ מאָדנער פאַר איינעם, וואָס קומט פון קאַפּיטאַליסטישע לענדער.

ענלעכע אַרגומענטן קומט אייך דאָ אויס זייער אָפט צו הערן. מ ע ן ה ע ר ט ש ו י ן ד אָ א ו י ף צ ו פ אַ ר ש ט י י ן ו ו אָ ס ד אָ ס ה י י ס ט נ אַ צ י אָ נ אַ ל ע א ו מ ג ל י י כ ה י י ט. דאָס וואָס מען שטעלט אויף איין ברעטל די אידישע שול מיט אַלע אַנדערע שולן, דאָס וואָס מען האַלט פאַר אַ געוויינלעכע זאַך, אַז אַ רוסיש קינד זאָל גיין אין אַ אידישע שול און זאָל קענען אידישע ליטעראַטור, איז אַן אויסדרוק פון דער נ י י ע ר צ י וו י ל י ז אַ צ י ע, די סאָוועטישע, און פון דעם אופן, ווי אַזוי זי האָט געלייזט די נאַציאָנאַלע פראַגע.

און אַ לויכטנדיגער און אַנטציקנדיגער מוסטער פון דער דאָזיגער ציר־וויליזאַציע איז ווידעראַמאָל דער קאָמאַנדיר פון דער דיוויזיע פון דער רויטער אַרמיי ביי דער שטאָט ביראָ־בידזשאַן, וו. ראָכי.

ער האָט מיט האַרץ קריטיקירט די פאַלן ווען אידישע איבערוואַנדערער,

וואָס קומען אַהער, ווערן ניט ווי געהעריג אויפגענומען. ער האָט דערקלערט, אַז דער קומענדיגער פּלענום פון דער פּאַרטיי דאַרף שוין געפירט ווערן אויף אידיש — ניט געקוקט דערויף, וואָס אַ באַדייטנדיגע צאָל טוער, באַזונדערס פון די אַלטע רוסישע ישובים, זיינען ניט קיין אידן. מען וועט דאַרפן איז דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט — האָט ער דערקלערט — אַזוי שאַרף אַוועקשטעלן די פראַגע וועגן דער נאַציאָנאַלער שפּראַך, ווי זי איז אַמאָל געשטעלט געוואָרן אין אוקראַינע בנוגע אוקראַיניש, אין ווייסרוסלאַנד בנוגע ווייסרוסיש, און אַזוי ווייטער.

עס האָט גערעדט איינער, וואָס איז מיט לייב און לעבן אַריינגעטאָן אין דער בויאונג פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט, און קליינינגקייטן גייען אים אָן ווי גרויסיגקייטן. און ער איז ניט איינער. זייט ביי זייט מיט דער גרויסער צאָל אידישע קאָמוניסטן, וואָס אַרבעטן טאָג און נאַכט אויף דער בויאונג פון דער געגנט — און די אַרבעט איז אַ שווערע. מיר האָבן צו טאָן מיט אַ פּוסט און רייך לאַנד וואָס דאַרף באַהערשט ווערן, און וואָס גיכער — גייען ניט־אידישע קאָמוניסטן, וואָס אַרבעטן מיט ענטוזיאַזם פאַר דער אויפבויאונג פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט. און אָט־דאָס דערציילט וועגן יענעם פרעכטיגן און אויסערגעוויינלעכן קאַפּיטל, וואָס ביראָ־בידזשאַן, ווי דער גאַנצער סאָוועטן־פאַרבאַנד, שטעלט מיט זיך פאָר — די פריינטשאַפטלעכע, ברידערלעכע באַציאונגען צווישן נאַציע און נאַציע, צווישן איד און ניט־איד.

אַזוי ברידערלעך, ווי עס איז געווען דער האַנט־דרוק פון דעם הויכן קאָמאַנדיר פון דער רויטער אַרמיי, וו. ראַכי.

— זאָגט די אידישע אַרבעטנדיגע פון אַמעריקע, אַז די אידישע אויטאָנאָמע געגנט ווערט געבויט פון אונז אַלעמען.

זאָג איך. און ס'איז וואָר. זי ווערט געבויט. אַלע בויען די געגנט.

אידישע אויטאָנאָמע געגנט,
סוף סעפּטעמבער, 1936.

אידישע קולטור אין בירא־בידזשאן

פאראן א גאס אין בירא־בידזשאן, וואו עס איז זייער יונגטלעך און זייער פריילעך אין די זומערדיגע פארנאכטן — די קאזאקעוויטש־גאס (א נאמען נאכן ניט־לאנג צוריק פארשטארבענעם טוער ה. קאזאקעוויטש, רע־דאקטאר פון „בירא־בידזשאנער שטערן").

דער עיקר איז ניט אזוי דער פארק פון קולטור און אפרו, וואס געפינט זיך דא ניט ווייט — אויף אן אינזל צווישן דער בירא און אירן אן אויסגוס. דאס אויך. אבער דער עיקר זיינען דא די היפשע עטלעכע געביידעס פון דעם פעדאגאגישן און בארג־מעטאלורגישן טעכניקומס, די לערן־געביידעס, די צוזאמענוואוינונגען (דארמיטארים). דא שפאצירט יוגנט, דא קלינגט א געטער אידיש, דא הערן זיך לידער פון די פענצטער, פון די באלקאנען.

פאראן אבער נאך א ווינקל, וואס קאנקורירט שטארק מיט דער טעכ־ניקום־גאס — דאס געטל פארן מלוכה־טעאטער (אידישער, פארשטייט זיך). דא שפאצירט מען, דא זיצט מען. דא טרעפט איר אקטיארן, שרייבער, קולטור־טוער, לערער. ניט ווייט פון טעאטער איז דא די גרויסע אידישע קינדער־שול, וואו עס לערנען זיך 900 קינדער. און אנטקעגן דער שול איז די גרויסע געביידע פון דעם מלוכה־הויז — דער אויספיר־קאמיטעט, מיט זיינע בילדונג־ און קולטור־אפטיילן, מיט א וויסנשאפטלעכער קאמיסיע.

אויף דער זעלביגער גאס בויט זיך די צענטראלע ביבליאטעק, די צענט־ראלע דרוקעריי, וואו עס ווערן זיך געפינען ביידע בירא־בידזשאנער צייטונ־גען (דער טעגלעכער „בירא־בידזשאנער שטערן" און די רוסישע „בירא־בי־דזשאנסקאיא זוויעזדא", וואס גייט ארויס דריי מאל אין וואך). אבער שוין איצט קאנקורירט די גאס גאנץ שטארק מיט דער טעכניקום־גאס.

איך בין אבער געווען אויף אן אוונט, וואו עס זיינען ארויסגע־טראטן: דער דראמאטישער קרייז פון דער ניי־פאבריק, א טריא פון דער בוי־אנשטאלט פאר איבערוואנדערער, אן ארקעסטער פון דער „דימיטראוו" מעבל־פאבריק. עס זיינען אויך ארויסגעטראטן זינגער, שפילער, דעקלא־מאטארן, רעציטאטארן פון „בירא־בידזשאנבוי", פון דער ציגל־פאבריק, פון דער — מיליציע! מען האט געגעבן עטלעכע איינאקטערס, מען האט גע־זונגען אידישע פאלקס־לידער, מען האט דעקלאמירט און פארגעלייענט שא־פונגען פון אידישע שרייבער.

אזוי אז אידישע קולטור אין בירא־בידזשאן איז זייער א ברייטער

באַגריף. איר טרעפט זי ניט נאָר אין באַשטימטע קולטור־אינסטיטוציעס. איר טרעפט זי אויף די פאַבריקן און אונטערנעמונגען און אַנשטאַלטן. זי איז די נאַציאָנאַלע קולטור פון דער געגנט!

אָבער לאָמיר פאַרט אַ קוק טאָן אויף דער טעכניקום־גאַס. הלמאי זאָל

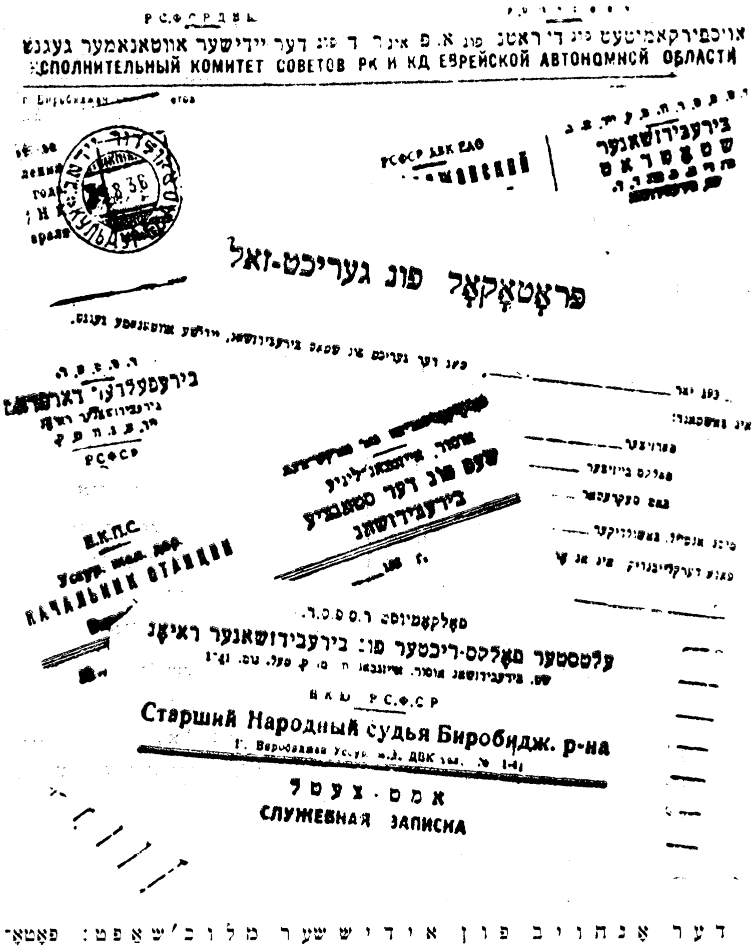

דער אַנהויב פון אידישער מלוכה׳שאַפט: פאָטאָ־גראַפיע פון עטלעכע פון די אָפיציעלע בלאַנקן און אַנדער׳ע פאַפּירן, אויך פאָסט־שטעמפּלען, אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט, וואו די אידישע שפּראַך איז די אָפיציעלע מלוכה־שפּראַך.

מען לייקענען — אויף דער גאַס איז פריילעך צו גיין. טאַ לאָמיר דאָ אָנהויבן מאַכן דעם צעטל פונם פאַרמעגן פון דער אידישער קולטור אין בירא־בידזשאַן.

דאָ טרעפט איר קודם די דריי געביידעס פונם פּעדאַגאָגישן טעכניקום. עס לערנען דאָ 215 סטודענטן. מען גרייט דאָ צו לערער. פאַראַיאָרן זיינען ארויסגעלאָזט געוואָרן אינגאַנצן ניין לערער. היינטיגן יאָר — צוועלף. אין 1937 וועלן ארויסגעלאָזט ווערן 24 לערער. די גרעסטע צאָל סטודענטן געפינען זיך נאָך אויף די ערשטע קורסן (פיר קורסן זיינען פאַראַן). גאַנצע 130 סטודענטן זיינען ערשט אָנגעקומען היינטיגן יאָר. דער טעכניקום וואַקסט זיך ערשט פאַנאַנדער.

דער וואוקס פון דעם טעכניקום איז כאַראַקטעריסטיש פאַר בירא־בידזשאַן. אָנגעהויבן האָט מען צום סוף 1932 מיט אַ הייפעלע פון זיבן (7) סטודענטן. געלערנט האָט מען וואו עס האָט זיך געמאַכט. איצט האָבן מיר שוין פאַר זיך אַ טעכניקום! אָבער די טויער זיינען פול מיט פּלענער פון ווייטערדיגן וואוקס.

עס איז שוין ניט קיין נייעס, אַז אַזעלכע געגנשטאַנדן ווי מאַטעמאַטיק, פּיזיק, געאָגראַפיע, נאַטור־קענטעניש זאָלן געלערנט ווערן אויף אידיש. דער עיקר איז אָבער, וואָס דאָ איז עס אַזאַ נאַטירלעכע און פּשוט׳ע זאַך — פּונקט ווי עס איז נאַטירלעך וואָס די צוויי־צענדליג רוסישע סטודענטן (פאַר לערער אין די רוסישע שולן פון דער געגנט) זאָלן לערנען אידיש.

נאָך די פּעדאַגאָגישע לימודים ווערט דאָ דאָס גרעסטע אָרט אָפּגעגעבן די לימודים פון אידיש, אידישער ליטעראַטור, געשיכטע (אַלגעמיינע, רוסישע, אידישע). די אויסלענדישע שפּראַך, וואָס ווערט געלערנט אין טעכניקום, ווי אין אַלע העכערע שולן אין ווייטן מזרח, איז — ענגליש.

דער שכנ׳ישער בארג־מעטאַלורגישער טעכניקום, וועלכער איז אויף צוויי יאָר יינגער פונם פּעדטעכניקום, האָט שוין אָבער דעם לעצטן אָנגעיאָגט אין דער צאָל סטודענטן, אין פאַרנעם, און וועט אינגיכן זיין עלטערן שכן אַריבערשטייגן. ארויסגערופן ווערט עס דורך דער נויטווענדיגקייט צו באַהערשן וואָס גיכער די אוצרות פון דער געגנט. דער פאָלקס־קאָמיסאַריאַט פון דער שווערער אינדוסטריע לייגט דאָ אַריין גרויסע סומען געלט. דער פאַרנעם איז דאָ אַזוי ברייט, אַז די איצטיגע עטלעכע געביידעס באַנוגענען שוין ניט. מען לייגט שוין דעם פונדאַמענט פאַר אַ גרויסער 4־שטאָקיגער געביידע, וואָס וועט באמת זיין אַ צירונג לויט איר אויסזען (דער פּראָיעקט פון דער געביידע ווערט געשיקט אויף דער אַרכיטעקטור־אויסשטעלונג אין פּאַריז).

דאָ ווערן געלערנט אויף אידיש אַזעלכע לימודים, ווי מעטאַל־קענטע־ניש, אַנאַליטישע כעמיע, פיזישע כעמיע, אַלגעמיינע מעטאַלורגיע, קאָנ־סטרוקציע פון שמעלץ־אויוונס, עלעקטראָ־טעכניק, מאַשין־קענטעניש. עס איז אויסגעקומען און עס קומט כסדר אויס צו שאַפן נייע אידישע טערמי־נען פאַר די פאַרשיידענע לימודים.

חוץ די צוויי טעכניקומס, וועלכע זיינען שוין מער־ווייניק איינגעפונ־דעוועט, געפינט זיך אין ביראָ־בידזשאַן אַ יונגער מעדיצינישער טעכניקום, וועלכער האָט נאָך ניט קיין אייגענע געביידעס און גייט דורך די ערשטע יאָרן פון פּאָקן און מאָזלען (ער האָט 52 סטודענטן). אויסער דער שטאָט ביראָ־בידזשאַן געפינט זיך אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט (אין כטאַלינסק) אַ לאַנדווירטשאַפטלעכער טעכניקום, וועלכער וועט מעגלעך אַריבערגעפירט ווערן קיין ביראָ־בידזשאַן, וואו ער וועט זיך קאָנען באַנוצן מיט די אַלגעמיינע קולטור־כוחות.

די ווייט־גרעסטע מערהייט סטודענטן פון די טעכניקומס זיינען יוגנט־לעכע פון אוקראַינע און ווייסרוסלאַנד. זיי קריגן געצאָלט — ווי אַלע סטו־דענטן אין סאָוועטן־פאַרבאַנד (פון 90 ביז 160 רובל אַ חודש, עס ווענדט זיך אין וועלכן קורס מען איז). זיי האָבן אַ פרייע צוזאַמענוואוינונג, זיי האָבן אייגענע רעסטאָראַנען, וואו זיי קריגן מיטאָג פאַר זייער אַ ביליגן פּרייז, זיי קריגן מעדיצינישע הילף פריי, און וואַקאַציע, אָפּרו־הייזער און אויך קוראָרט, ווען דאָס איז נויטיג.

צו די אַן ערך פינף הונדערט סטודענטן פון די דריי ביראָ־בידזשאַנער טעכניקומס דאַרף צוגערעכנט ווערן די פאַרטיי־שול, מיט אַרום צוויי הונ־דערט סטודענטן. זיי אַלע שטעלן פאָר מיט זיך אַ קראַפט פאַר אידישער קולטור, וואָס ווירקט ווייט אויסער די ווענט און די שפּיל־הויפן פון די לערן־אַנשטאַלטן. זיי העלפן אַריינברייענגען קולטור צווישן געקומענע פון אוקראַי־נע און ווייס־רוסלאַנד, איינפלאַנצן אַ ריינע שפּראַך (דער דורכשניטלעכער אוקראַינישער איד, ווי באַוואוסט, איז אַ קנאַפּער קענער פון אידיש, און ריינקייט פון וועלכער עס איז שפּראַך, אידיש צי רוסיש, איז פאַר אים אַן אומבאַקאַנטע זאַך...)

נאָך מיר האָבן זיך שוין צופיל פאַרהאַלטן אויף דער טעכניקום־גאַס. אפשר דערפאַר, וואָס די טעכניקומס האָב איך שוין געטראָפן ביי דער אַר־בעט, בעת דעם טעאַטער איז מיר ניט אויסגעקומען צו זען שפּילן. מיט עטלעכע טעג פאַר מיין קומען (אין מיטן יולי) האָט ער פאַרענדיגט דעם סעזאָן מיט אַ נייער אויפפירונג (דאַניעל'ס „זיאַמקע קאָפּאַטש“) און ביז מיין אָפּפאָרן (סוף סעפּטעמבער) האָט ער ניט געשפּילט.

דער טעאַטער האָט אינגאַנצן אַ געשיכטע פון צוויי יאָר הינטער זיך. די טרופּע איז אין 1934 געשאַפן געוואָרן פון אַ גרופּע וואָס האָט געענדיקט דעם טעאַטראַלן טעכניקום ביים מאָסקווער אידישן טעאַטער. אין די צוויי יאָר האָט ער שוין געשטעלט העכער צען פּיעסן. צוליב דעם וואָס די באַפעלקערונג פון שטאָט איז דערוויילע פּאַרהעלטניסמעסיג קליין קאָן אַ פּיעסע צו לאַנג ניט גיין (צום לייגנסטן — 30 מאָל — איז ביז איצט געגאַנגען סלאַווינ'ס „אינטערווענציע"). דער טעאַטער האָט געגעבן צוויי שלום עליכם אויפפירונגען און אויפפירונגען פון קושניראָוו, דאָברושין, זעלדין, דאַניעל.

אַ היפּשער פּראָצענט פון די באַזוכער פון טעאַטער זיינען ניט־אידן. זיי גייען געוויינלעך מיט אידישע באַקאַנטע, וועלכע פּאַרטייטשן זיי דעם אינהאַלט. אַנדערע פאַרשטייען שוין אַליין אידיש. די פּאָרשטעלונגען פון טעאַטער האָבן אין 1935 באַזוכט אַרום 25 טויזנט מענטשן. די קאָנצערטן (קליין־קונסט) — אַרום 15 טויזנט. דער טעאַטער פּאָרט אויך אַרום איבער דער געגנט. אין אויגוסט איז ער אַרויסגעפאָרן איבערן אַמור־פּאַס. דאָרט האָט ער געשפּילט פאַר קאָלווירטניקעס און — פאַר די מאַטראָסן און קאָמאַנדירן פון דער אַמורער פלאָטיליע. איין פאָרשטעלונג האָט ער געגעבן אויף אַ קריגס־שיף. געשפּילט האָט מען אויפן דעק פון דער שיף און דער עולם איז געזעסן אויפן ברעג. אַ רוסישער מאַטראָס האָט געהאַלטן אַ באַגייסטערטע רעדע וועגן דער לייזונג פון דער נאַציאָנאַלער פראַגע און וועגן דעם אויפבוי פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט.

מיר איז אויסגעקומען צו זען איינצעלנע אַקטיאָרן אין קורצע רעפּעטיציעס. אַ שטיקל באַגריף האָט מען געקאָנט באַקומען, אַז מיר האָבן צו טאָן מיט טאַלאַנטירטע און געשולטע שפּילער.

די מלוכה גיט אויס אויפן טעאַטער 400 טויזנט רובל אַ יאָר.

אין אַט־דעם טרוקענעם צעטל וועגן די פאַרמעגנס פון דער אידישער קולטור אין ביראָ־בידזשאַן פאַרנעמט אויך אַן אַנגעזעענעם אָרט די לערערשאַפט פון די אידישע שולן, וועלכע מערט זיך פון יאָר צו יאָר. גאָר אַ באַזונדערן אָרט פאַרנעמט דאָ די אָרגאַניזאַציע פון אידישע שרייבער, וועלכע גרופּירן זיך אַרום דער טעגלעכער צייטונג „ביראָ־בידזשאַנער שטערן" (די צייטונג וועט אין גיכן דערשיינען אין גרויסן פאָרמאַט) און דעם נייעם רייכן זשורנאַל „פאָרפּאָסט".

צו די קולטור־פאַרמעגנס אין ביראָ־בידזשאַן דאַרפן צוגערעכנט ווערן די פילמס מיט אידישע אויפשריפטן און פיל אַזעלכע „קליינינקייטן", וואָס נעמען זיך דערפון, וואָס די אידישע שפּראַך איז די מ ל ו כ ה ־ ש פּ ר אַ ך אין דער געגנט. אַהער גייען אַריין — דאָס געריכט, די פּאָסט, די מיליציע,

די פאַרשיידענע אָרגאַנען פון די סאָוועטן און דעם צענטראַלן אויספּיר־קאָמיטעט. אַהער גייט אַריין דער פּאַרטיי־אַפּאַראַט (כאָטש עס איז אמת, אַז עס ווערן איצט געמאַכט די ערשטע טריט ברייט אַריבערצוגיין אויף אידיש — אַלס רעזולטאַט פון דער היסטאָרישער באַשטימונג פון דעם צענ־טראַלן אויכפּיר־קאָמיטעט אין מאָסקווע, דעם 29טן אויגוסט).

עס זיינען נאָך פאַראַן אַ סך בלויזן אין דער קולטור־אַרבעט, ווי אין אַנדערע אַרבעטן. אָפּט פעלן טעכנישע מיטלען (אַ געהעריגע דרוקעריי, קלובן), אָפּט פעלן די פּאַסנדיגע טוער. ערנסטע בלויזן עקזיסטירן אין פּרט פ־ן קולטור פאַר די ברייטע מאַסן. דאָס אַלץ — ניט געקוקט אויף דער קולטור־אַרבעט אין די פאַבריקן און אונטערנעמונגען, און ניט געקוקט דער־רויף, וואָס אָט־די אַרבעט שטעלט פאָר מיט זיך זייער אַ באַדייטנדיגן עלעמענט פון דער אידישער קולטור אין דער געגנט. אַרום און אַרום מוז מען זאָגן וועגן דער קולטור־אַרבעט, ווי וועגן אַלץ אין דער אידישער אויטאָ־נאָמער געגנט:

— אַן אָנהויב פון אַ גרויסער זאַך — און אַ גרויסער אָנהויב!

פון דעם וואָס עס איז שוין פאַראַן, פון דער ליבע און זאָרג און מיטלען, וואָס די סאָוועטן־מלוכה שיינקט דעם אויפבוי פון דער נאַציאָנאַלער אידי־שער קולטור — נאַציאָנאַל אין פאָרם, סאָציאַליסטיש אין אינהאַלט — קאָנט איר שוין מיט אייערע אייגענע אויגן זען דעם מ אָ ר ג ן פון דער אידישער קולטור אין ביראָ־בידזשאַן, איר נאָך ברייטערן, וואונדערלעכן אויפבלי.

די באַשטימונג פון ציק פון 29טן אויגוסט דערקלערט:

„די אידישע אויטאָנאָמע געגנט ווערט דער צענטער פון דער סאָוועטישער נאַציאָנאַלער אידישער קולטור פון דער גאַנצער אידישער אַרבעטנדיגער באַפעלקערונג“.

מיט דער הילף פון דער פירנדיגער און העלפנדיגער האַנט פון דער רעגירונג פון דעם גרויסן סאָוועטן־לאַנד ווערט דער צענטער געשאַפן. גייט די אידישע קולטור אין ביראָ־בידזשאַן אַלץ זיכערער אויפן וועג פון געזונטער און פולבלוטיגער אַנטוויקלונג.

אידישע אויטאָנאָמע געגנט,
סוף סעפּטעמבער, 1936.

„אויסלענדער" אין ביראָ־בידזשאַן

— פאַרריכט מיר דעם זייגער, זייט אַזוי גוט.

— אוממעגלעך. סיידן איר ווילט וואַרטן צען־פופצן טעג. צופיל אַרבעט.

אַזאַ ענטפער האָב איך געקראָגן פון אַ זייגערמאַכער אין ביראָ־בידזשאַן. האָב איך אים דערקלערט, אַז איך בין אַ גאַסט, איך פאָר אַרום, איך מוז האָבן אַ זייגער. גיט ער אַ קוק אויף מיר:

— איר דערקענט מיך ניט?

ווייזט זיך אַרויס, אַז איך בין געווען ביי אָט־דעם זייגער־מאַכער אין הויז, אין ווילנע, מיט פיר יאָר צוריק.

אויף מיין קורצן באַזוך אין ווילנע אין 1932 האָט מען מיר דערציילט וועגן איינעם וואָס וויל זייער שטאַרק פאָרן קיין ביראָ־בידזשאַן און וואָס האָט אַ גאַנצן צעטל אַזעלכע ווי ער. מען האָט מיך צוגעפירט צו אַ קרעמל, — איינס פון די „באַרימטע" קרעמלעך, וואו עס איז פאַראַן ווייניג סחורה און אַ סך שטייערן.

— איך האַלט די קראָם? — האָט מיר די קרעמערקע דעמאָלט געזאָגט, — די קראָם האַלט מיר.

עס האָט אָנגעכאַפּט אַן אומעט פון דער קראָם. איר האָט געזען, אַז היינט־מאָרגן גייט זי אונטער.

דער מאַן פון דער קרעמערקע איז געווען אַ זייגערמאַכער אָן אַרבעט. זיין באַגער נאָך אַרבעט איז געווען אַזוי גרויס, אַז איך האָב געפילט ער וואָלט געווען גליקלעך צו שטיין און אַרבעטן פאַר וויפיל עס זאָל ניט זיין, — אַבי אַרבעטן, אַבי ניט פילן, אַז ער איז איבעריג אויף דער וועלט!

ער האָט מיר אַריינגעפירט אין אַ ציכטיג שטיבל, וואו דער אומעט האָט אַרויסגעפייפט פון אַלע ווינקעלעך — צוזאַמען מיט'ן דלות — און האָט מיר געוויזן אַ פּאַק בריוו וועגן ביראָ־בידזשאַן. און אַ צעטל האָט ער מיר געוויזן פון נאָך אַ פאָר צענדליג וואָס ווילן פאָרן.

— ווי אַזוי פּאַקט מען זיך אַריבער קיין ביראָ־בידזשאַן?

איצט, אין 1936, איז דער זעלביגער זייגערמאַכער אין ביראָ־בידזשאַן און וויל ניט אָננעמען מער קיין אַרבעט, ווייל ער האָט שוין איבערגענוג. די ווייב דאַרף (פאַרשטייט זיך) ניט האַנדלען. די טעכטער (טאָקע געראָ־

טענע, אָבער אין ווילנע וואָלט מען באַדאַרפט נדן) האָט מען דאָ זייער געלונגען „אויסגעבען". קינדער לערנען זיך, פאָרן אויף קוראָרטן, אַרבעטן זיך אַרויף.

איך האָב דערזען פאַר זיך אַן אַנדער מענטשן. ער האָט גערעדט וועגן נאָך מער אידישע קולטור, וועגן נאָך שנעלערער בויאונג. יענע קליינלעכע דאגות פון 1932, דאגות פון אַרבעט, פּרנסה, שטייערן, זיינען געלעגן ערגיץ אין דער ווייט־ווייטער טרויעריגער פאַרגאַנגענהייט.

עס איז געווען אַן אָנגענעמע באַגעגעניש (און דער זייגער איז, פאַרשטייט זיך, פאַררעכט געוואָרן!) און כמעט אַלע באַגעגענישן מיט „אויסלענדער" זיינען געווען אָנגענעמע. איר האָט געזען פאַר זיך מענטשן, וואָס פילן זיך ווי ניי־געבוירענע, וואָס טוען וויכטיגע אַרבעט.

געקומענע פון ליטע מאַכן אויס די גרעסטע צאָל צווישן די „אויסלענדער". צווישן זיי האָב איך געטראָפן מיטגלידער פון יענער גרופּע, וואָס מען האָט אַרויסגעשיקט פון דאַנען און וועגן וועלכער די ציוניסטישע פּרעסע אין ניו יאָרק האָט אַ טרייב געטאָן רכילות. די גרופּע איז באַשטאַנען פון נאָענט פון הונדערט טוריסטן פון ליטע, וועמענס טור עס האָט זיך געענדיגט אין מאָסקווע. זיינען זיי אַליין, אומגעזעצלעך, אַוועקגעפאָרן קיין ביראָ־בידזשאַן. האָט מען זיי געשיקט צוריק. טוריסטן קאָנען ניט בלייבן אין לאַנד. סוף כל סוף האָט אָבער מאָסקווע באַשלאָסן, אַז מען קאָן די הונדערט אידן ניט צוריקשיקן קיין ליטע און זיי זיינען געפאָרן צוריק אַהער, צו באַזעצן זיך (מיט'ן אויסנאַם פון אַ צוואַנציג, וועלכע האָבן פּריצייטיג אויפגעגעבן די האָפענונג און זיינען אָפּגעפאָרן קיין ליטע; זיי באַדויערן עס זייער שטאַרק). דערווייל האָט שוין אויך גענאָסן פון דער אויסנאַם־פּריווילעגיע אַ טוריסט פון אַמעריקע, אַ האַלץ־אַרבעטער, און אַ טוריסט פון פּאַריז, אַ שניידער, וועלכע האָבן זיך „אַנגעשלאָסן" אַן דער מחנה ליטוואַקעס. זייער גורל איז דעריבער אויך געלייזט געוואָרן צום גוטן (טוריסטן מוזן אָבער געוואָרנט ווערן, אַז זיי קאָנען ניט אויסרעכענען אויף צו פאַרבלייבן).

ליטווישע איבערוואַנדערער, צוזאַמען מיט די אַרגענטינער האָבן זיך צום בעסטן אַקלימאַטיזירט אין ביראָ־בידזשאַן. דאָס איז געווען אַן עלעמענט, וואָס איז געווען צום בעסטן צוגעפּאַסט בייצוקומען די שוועריגקייטן פון די פאַרגאַנגענע יאָרן (און שוועריגקייטן זיינען געווען זייער גרויסע). דאָס קאָן ניט געזאָגט ווערן וועגן די איבערוואַנדערער פון דייטשלאַנד, פראַנקרייך און פּאַלעסטינע (וועגן די אַמעריקאַנער וועלן מיר ריידן באַזונדער).

איך האַלט, אַז די פּאַלעסטינער זיינען דאָ אין 1932 געשטעלט געוואָרן

פּאַר באַזונדערס שווערע באַדינגונגען. איך בין געווען אין לאַנדאַקאַ, וואו עס בויט זיך נאָך אַלץ דער קאַלך־זאַוואָד (דאָ איז די בויאונג ניט געראָטן, ניט אַרויס די עצמות). די באַדינגונגען זיינען נאָך איצט אויך ניט קיין גלענצענדיגע. מען קאָן זאָגן, אַז דאָ, אין דעם אויסערגעוויינלעך־שיינעם ווינקל צווישן די בערג, וואו לאַנדאַקאַ ליגט, איז דער צושטאַנד פון וואוי־נונגען, קולטור־באַדינונג, שטייגער־לעבן בכלל, שיר ניט אויפן שוואַכסטן אָרט אין דער געגנט. קאָן מען זיך פאָרשטעלן ווי די לאַגע האָט אויס־געקוקט אין 1932. איז כאָטש מען קאָן ניט סאַנקציאָנירן (גוטהייסן) דעם אַקט וואָס פיל פּאַלעסטינער זיינען זיך צעפאָרן קיין מאָסקווע און אַנדערע שטעט, קאָן מען אָבער פאַרשטיין, וואָס עס האָט זיי באַוועגט אַנצושליסן זיך דערמאָלט אַז די וואָס זיינען צוריקגעפאָרן פון דאָנען (צוריק קיין פּאַ־לעסטינע זיינען בלויז צוויי־דריי אָפּגעפאָרן; פיל פּאַלעסטינער האָבן זיך גוט איינגעאָרדנט אין גרויסן „שאַריקאָפּאָדשיפּניק" זאַוואָד אין מאָסקווע און האָבן אַרויסגערוקט פון זיך אַ פּאָר זייער וויכטיגע אָנפירער אויף דעם זאַוואָד).

אַרום 20—25 „פּאַלעסטינער" געפינען זיך אָבער אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט און פון דער קליינער צאָל האָבן זיך פיל אַרויסגערוקט אויף וויכטיגע פּאָזיציעס (אָנפירער פון באַרג־צעך אין לאַנדאַקאַ; אָנפירער פון וואַלד־געווערב פאַרבאַנד; אינסטרוקטאָר אין בילדונג־אָפּטייל; מיט־אַרבעטער אין „ביראָ־בידזשאַנער שטערן"; סטאַכאַנאָוועצעס אויפן פאַניר־זאַוואָד און אין פאַבריק „דעטאַל").

מיט די איבערוואַנדערער פון דייטשלאַנד און פראַנקרייך האָט פּאַסירט אומגעפער דאָס זעלביגע, וואָס מיט די פּאַלעסטינער. די מערהייט איז אַוועק אין אַנדערע טיילן פון פאַרבאַנד, און פון די פאַרבליבענע זעען זיך אַ סך אַן אין די פאַבריקן און אַנשטאַלטן אויף פאַראַנטוואָרטלעכער אַרבעט. ליטווישע איבערוואַנדערער און אַרגענטינער זיינען כמעט אַלע פאַרבליבן דאָ.

צוליב זייער בעסערער קוואַליפיקאַציע אַלס אַרבעטער און צוליב דעם וואָס זיי קומען פון גרעסערע שטעט, זעען זיך די אויסלענדער שטאַרק אָן צווישן די געקומענע פון אוקראַינע און ווייס־רוסלאַנד, וואָס די מערהייט פון זיי האָט נאָך אויף זיך דעם שטעמפּל פון דעם קליינעם שטעטל. די אויס־לענדער ווערן דאָ באַטראַכט ווי זייער אַ געוואונשענער עלעמענט.

אויף אַלע אונטערנעמונגען וואו איך בין געווען האָט מען זיך זייער גוט אָפּגערופן וועגן די אויסלענדער. אין פיל פון די אונטערנעמונגען זיינען די מערהייט פון די אויסלענדישע אַרבעטער — סטאַכאַנאָוועצעס.

אין אַ געוויסן זין קאָנען די געקומענע פון אויסלאַנד בעסער אָפּשאַצן

דאָס וואָס די סאָוועטן־רעגירונג טוט פאַר די אידן. בעת די איבערוואַנ־דערער פון די אַנדערע טיילן פון סאָוועטן־פאַרבאַנד טראַכטן שוין מער ניט וועגן פאַרפאָלגונגען, אַנטיסעמיטיזם, פּאָגראָמען (און דאָס איז, פאַרשטייט זיך, אַ דערפרייענדיגע דערשיינונג), געדיינקען די געקומענע פון אויסלאַנד זייער גוט וואָס זיי האָבן ערשט נעכטן איבערגעלעבט און זיי ווייסן דעם גורל פון די וואָס געפינען זיך אויף „יענער זייט".

זיי ווערן אַלע פאַרוואָרפן מיט בריוו. „נעמט אונז אַריבער", שרייבט מען אין די בריוו.

אַן אַרבעטער, וואָס איז געקומען פון דייטשלאַנד, איינער פון די בעסטע כּטאַכאַנאָוועס אויף דער האָלץ־פאַבריק „דעטאַל", האָט זיך געקלאָגט פאַר מיר, אַז זיינע קרובים זידלען אים פּשוט: ער האָט זיך אַרויפגעאַרבעט, גע־וואָרן — הייסט עס — אַן אַלרייטניק, און האָט פאַרגעסן אַן דער משפּחה אויף „יענער זייט".

די איבערוואַנדערונג פון אויסלאַנד איז אָבער ניט אַזוי פּשוט ווי די דאָזיגע קרובים שטעלן זיך פאָר. קומען אַהער קאָן מען ניט אויפ'ן סמך דערפון וואָס מען האָט קרובים אין בירא־בידזשאַן, נאָר צוליב אייגענע מעלות. מען דאַרף זיין צוגעפּאַסט צו בירא־בידזשאַן, דער עיקר לויט'ן פאַך. די איינשטעלונג איז אויך צו האָבן פאַר אויסלענדישע איבערוואַנדערער ספּעציעל־צוגעגרייטע וואוינונגען, כּדי זיי זאָלן זיך באַלד באַפעסטיגן אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט. די שוועריגקייטן אין דער בויאונג שטעלן פאָר מיט זיך אַ גרויסע שטערונג.

עס איז קיין פראַגע ניט, אַז די מער־פּאָזיטיווע באַציאונג צו דער אויסלענדישער איבערוואַנדערונג וועט ברענגען דערצו, אַז די וואָס וועלן געבראַכט ווערן אַהער וועלן זיך באַלד איינאָרדענען און אַריינפּאַסן זיך אין דער בויאונג פון דער געגנט. די איינשטעלונג איז, ווי באַוואוסט, אויף איינוואַנדערער פון פּוילן. טיילוויז — פון ליטע. כאָטש עס איז ניט אויס־געשלאָסן, אַז געוויסע גרופּן זאָלן קומען פון אַנדערע לענדער (די אַרגענטינער דעלעגאַטן, וואָס זיינען דאָ געווען אין יוני, האָבן געמאַכט אַ פאָרשלאָג אַרי־בערצושיקן אַהער אַ גרופּע דאָרטיגע אידישע קאָלאָניסטן און שאַפן פון זיי אַ באַזונדערן קאָלווירט).

די אידישע אויטאָנאָמע געגנט דאַרף האָבן עלעמענטן, וואָס זיינען גרייט צו פאַרקאַטשען די אַרבל און העלפן בויען. פאַר אַזעלכע זיינען דאָ פאַראַן גרויסע מעגלעכקייטן. עדות זיינען די וואָס האָבן זיך שוין „אַרויפ־געאַרבעט".

און דאָ דערמאָן איך זיך אָן אַן אַנדער באַגעגעניש מיט אַן „אויסלענדער" (דער טערמין איז, פאַרשטייט זיך, אַ פאַלשער: יעדער וואָס קומט אַהער

ווערט א „היגער“, מיט די זעלביגע רעכט וואס אלע ארבעטנדיגע).

דאס איז געווען אין דעם קאלווירט (קאלעקטיווע פארם) „רויטער שטערן“, ביים אמור. א בריגאדע ארבעטער פון דעם שוסטער־שניידער ארטעל „אייגענע מי“ אין ביראקאן איז געקומען העלפן די קאלווירטניקעס אראפנעמען די גערעטעניש. איינער פון די ארבעטער איז געווען א שוס־טער פון ריגע.

האט ער מיר דערציילט באקאנטע זאכן וועגן „יענער צייט“ זיינער אין ריגע: 1) ארבעטלאזיגקייט, 2) ארבעט מען שוין יע — קריגט מען קיין געלט ניט, 3) קיין דירה־געלט איז נישטא, 4) די קינדער קאנען זיך צו קיין זאך ניט נעמען, און אזוי ווייטער.

— ווי גייט אייך איצט?

— איצט איז גוט! — האט ער אן ענטפער געגעבן מיט א טאן, וואס האט געזאגט: אנדערש קאן עס גארניט זיין.

אט בארעכנט אליין. וועגן ארבעט איז קיין דאגה ניט. פארדינען פארדינט ער זייער גוט. חוץ דעם האט ער א ווירטשאפט — א הויז, א גארטן, א קו, עופות. געלט איז פאראן. א זון ארבעט אין מארמאר־ארטעל און לערנט אין אוונט. אן אנדער זון לערנט אין ביראָ־בידזשאנער בארג־מעטאלורגישן טעכניקום. און ער אליין, נאענט צו פופציג, טראכט וועגן אנהויבן לערנען . . .

און פאראיארן איז דער דאזיגער ריגער שוסטער געפארן מיט'ן ווייב קיין קיסלאווארסק, אין קאווקאז, פארריכטן זיך דאס געזונט אין איינעם פון די בעסטע קוראָרטן אין דער וועלט . . .

ער טראכט וועגן א שענערע הויז, וועגן מער קולטור, וועגן ארויסרוקן זיך אויף אנפירנדיגער ארבעט. ער האט גאר אנדערע אמביציעס אין לעבן, — ניט יענע ריגער „אמביציעס“ פון אנפילן דעם מאגן ווען עס איז צו דער זאט, פון צאלן דירה־געלט

— איצט איז גוט! — האט ער קורץ און שארף פארענדיגט. און עס איז אוממעגלעך געווען ניט מסכים צו זיין מיט אים.

אידישע אויטאנאמע געגנט,
סוף סעפטעמבער, 1936.

אויף די פעלדער פון „איקאָר"

1. וואָלאָטשאַיעווקע — אַ לעבעדיגע לעגענדע

די באַן פירט דאָס מאָל פון דער שטאָט ביראָ־בידזשאַן ווייטער אויף מזרח, אין דער ריכטונג פון כאַבאַראָווסק, אין סמידאָוויטשער ראַיאָן (די אידישע אויטאָנאָמע געגנט האָט פינף ראַיאָנען: ביראָ־בידזשאַנער, בירער, סטאַלינסקער, בליוכעראָווער, סמידאָוויטשער).

דורך גרויסע שטרעקעס ניט־באַזעצט און ניט־באַאַרבעט פלאַכלאַנד גייט די באַן. פונ׳ם באַן־פענצטער זעט איר גרויסע זומפּיגע שטח׳ן, וואָס וועלן דאַרפן אויסגעטריקנט ווערן. דאָ זיינען אָבער אויך פאַראַן שטיקער לײדיג לאַנד, וואָס זיינען שוין גרייט צום אויפהויבן און באַאַרבעטן.

נאָך צוויי שעה פאָרן פון ביראָ־בידזשאַן קומט מען צו דער סטאַנציע

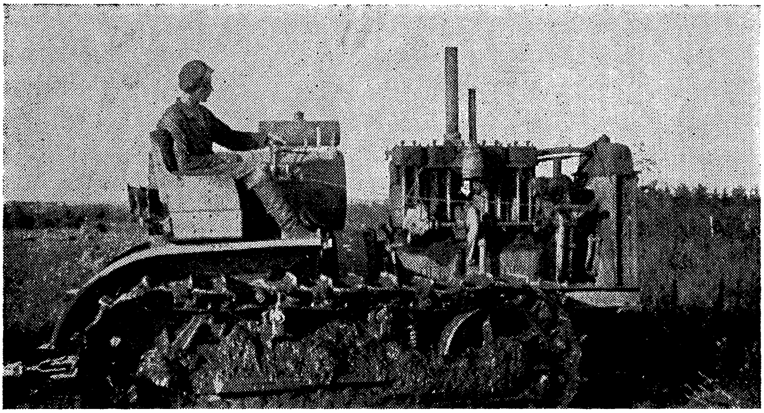

שאַיע קאָוואַל, וואָס איז צוזאַמען מיט זיינע עלטערן און ברידער געקומען פון סיו סיטי, אייאָוואַ (פאַראייניקטע שטאַטן), איינער פון די בעסטע טראַקטאָריסטן אין קאָלווירט „איקאָר".

אין. דאָ געפינט זיך די שטאָט סמידאָוויטש (דערווייל נאָך אַ שטעטל), דער צענטער פונ׳ם ראַיאָן. דאָ געפינט זיך אַ היפּשער אייזנבאַן־דעפּאָ, מיט די ערשטע עטלעכע צענדליג אידישע באַן־אַרבעטער.

נאָך אַ שעה פאָרן מיט דער באַן און מיר קומען צו דער סטאַנציע וואָ־לאָטשאַיעווקע. דאָ גייען מיר אַראָפּ. פון דאַנען פאָרט מען מיט דעם אױ־טאָמאָביל, אָדער מיט אַ פור, צו די „איקאָרס״ (קאָלווירט „איקאָר״ און סאָ־ציאַליסטיש שטעטל „איקאָר״). אָבער צוליב וואָלאָטשאַיעווקע אַליין לוינט זיך אָפּשטיין.

דאָס איז די זעלביקע וואָלאָטשאַיעווקע, וואָס פיגורירט אין דעם באַ־רימטן און אויסערגעוויינלעך באַליבטן „פּאַרטיזאַנען־ליד״ (באַליבט אויך אין אויסלאַנד: אין פּאַריז האָב איך דאָס ליד געהערט זינגען אויף אַ סאָ־ציאַליסטישן מיטינג, אויף פראַנצויזיש, פאַרשטייט זיך):

. . און ס'וועט פאַרבלייבן ווי אין אַ מעשה'לע,
ווי אַ ווינקנדיק פייערל אין וועג,
די שלאַכטיגע נעכט ביי ספּאַסק,
די וואָלאָטשאַיעווקער טעג.

און ס'איז אַ כבוד פאַר דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט, וואָס זי פאַרמאָגט ביי זיך וואָלאָטשאַיעווקע, אין, און די אַנדערע פּונקטן, וואו די פּאַרטיזאַנען און די רויטע אַרמיי האָבן אַזוי העלדיש געקעמפט.

וואָלאָטשאַיעווקע איז אַ לעבעדיגע לעגענדע. עטלעכע טריט פון'ם וואָקזאַל געפינט זיך די היסטאָריש־געוואָרענע סאָפּקע (באַרג), מיט'ן מאָ־נומענט פאַר די געפאַלענע העלדן.

וואונדער ווערן דערציילט וועגן דער שלאַכט ביי דער סאָפּקע — וועלכע איז געווען פון זייער גרויסער סטראַטעגישער באַדייטונג. דאָ איז באַשלאָסן געוואָרן דער גורל פון כאַבאַראָווסק. און די העלדישקייט, וואָס די קעמפער פאַר דער ראַטן־מאַכט האָבן אַרויסגעוויזן אין דער שלאַכט, האָט אַזוי דער־מוטיגט די רויטע באַטאַליאָנען און אַזוי דערשטויגט און צעמישט די ווייסע און די יאַפּאַנער, אַז דער איינפלוס פון דעם וואָלאָטשאַיעווקער זיג האָט זיך געפילט אין די שלאַכטן איבער'ן גאַנצן ווייטן מזרח, האָט געהאָלפן אָפּ־רייניגן דאָס לאַנד פון די ווייסע באַנדיטן און אויסלענדישע חיילות.

די ווייסע האָבן זיך אין וואָלאָטשאַיעווקע געהאַט שטאַרק באַפעסטיגט — אַרומגערינגלט דעם דאָרף מיט שטעכיק דראָט, אויסגעשטעלט אויף דער סאָפּקע פיל מאַשין־ביקסן. די רויטע זיינען געווען שוואַך באַוואָפנט, ניט געהאַט קיין שערן אויף איבערשניידן דעם דראָט. האָט מען אים געהאַקט מיט שווערדן, געריסן מיט די הוילע הענט, מיט די אייגענע קערפּערס — אין ביטערן פראָסט, אונטער אַ האָגל פון קוילן. מען האָט דעם דראָט דורכ־געריסן, מען האָט געשטורעמט די סאָפּקע איינמאָל און נאָכאַמאָל און ווידער־אַמאָל, געטראָטן אויף קערפּערס פון געפאַלענע חברים, געשיצט זיך הינטער

די קערפּערס, ביז די ערשטע גרופּע העלדן איז אַרויף אויבן און אָנגעהויבן אַ באַיאָנעטן־קאַמף מיט׳ן דערשטוינטן און צעמישטן שונא.

פּיל קאָמוניסטן זיינען געפאַלן אין דעם קאַמף (די קאָמאַנדירן זיינען באַשטאַנען אויף 75 פּראָצענט פון קאָמוניסטן, אויך צווישן די רויט־אַרמייער האָבן קאָמוניסטן אויסגעמאַכט זייער אַ גרויסן פּראָצענט). דאָ האָבן זיך אויך העלדיש געשלאָגן די קאָרייער. איין קאָרייאַישער טייל, וואָס איז געווען אָנגעטאָן אין ווייסע קיטלען (כדי מען זאָל זיי צוליב דעם שניי שוואַך באַמערקן) איז אַוועק פאָראויס דורכרייסן דעם דראָט און איז כמעט אינגאַנצן אומגעקומען.

די רויטע חיילות האָבן אָבער די פעסטונג בייגעקומען — מיט דער גרעסטער העלדישקייט און מסירת נפש.

. . . און ס׳וועט פאַרבלייבן ווי אין אַ מעשה׳לע,
ווי אַ ווייקנדיג פּייערל אין וועג . . .

לייכט העל די וואָלאָטשאַיעווקער סאָפּקע, מיט איר ווייסן דענקמאָל פון אויבן, וואָס פון ווייטן קוקט ער אויס ווי אַ שטיק פון אַן אַלטן גאָטישן שלאָס. קומט איר צו נענטער — זעט איר: סאַמע אויבן שטייט אַ רויט־אַרמייער, מיט דער ביקס הויך אויפגעהויבן איבער׳ן קאָפּ.

אַזוי זיינען די העלדן געשפּרונגען אַרויף און אַרויף . . .

דער שפּיז פון דער ביקס איז געווענדט אַהין, אין דער ריכטונג וואו עס בושעווען — אין מאַנדזשוריע — די יאַפּאַנישע גענעראַלן־באַנדיטן...

2. אַ גוטער גרוס פון „איקאָר״

אין וואָלאָטשאַיעווקע האָב איך געטראָפן אַ יונגן ענטוזיאַסטישן אַגראָנאָם, וואָס איז פון סווענציאַן (לעבן ווילנע) געקומען — נאָך אַפּוואָגלען אין אַ שטיקל צייט אין פראַנקרייך — אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט. ער האָט מיר דערציילט גוטע נייעס פון קאָלווירט „איקאָר״.

אַז אין קאָלווירט „איקאָר״ איז די אַרבעט אַוועק באַרג אַרויף, האָב איך שוין פריער געוואוסט. דער קאָלווירט האָט געהאַט די זכיה דערמאָנט צו ווערן אין דער היסטאָרישער באַשטימונג פון ציק (צענטראַלן אויספירקאָמיטעט פון די סאָוועטן), וואָס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן דעם 29טן אויגוסט, צווישן די פאָרגעשריטענע קאָלווירטן פון דער געגנט. אָבער דאָ האָב איך געקראָגן איינצלהייטן פון די דערפאָלגן פון „איקאָר״.

מיט דער גרויסער הילף פון דער רעגירונג האָט זיך דער קאָלווירט נאָך

פאַראַיאָרן געשטעלט אויף די פיס. די דורכשניטלעכע פאַמיליע פון אַ קאָל־ווירטניק האָט געקראָגן אויף איר חלק העכער 2,000 פונט ווייץ, 7,000 פונט קאַרטאָפל, אַנדערע פּראָדוקטן און צוויי טויזנט רובל געלט. פון דער אייגענער ווירטשאַפט (גאָרטן, קו, עופות, חזירים) האָט מען אַרויסגעקראָגן גענוג גרינוואַרג, מילכיגס, פלייש און אַנדערע פּראָדוקטן פאַר זיך. אַזוי אַז פון דעם, וואָס מען האָט געקראָגן פון קאָלווירט, האָט מען אַ סך פאַרקויפט און ווידער אַריינגענומען געלט. הייניטיקן יאָר האָט מען פאַרזייט מער ווי פאַראַיאָרן און מען האָט אויך בעסער געאַרבעט. צוליב די רעגנס (עס איז הייניטיקן יאָר געווען אויסערגעוויינלעך רעגנדיק) וועט מען אָראָפּנעמען ווייניקער ווי פאַראַיאָרן. דאָס האָט געשאַפן שוועריקייטן און זאָרג, אויף וועלכע מען האָט זיך שוין הייניטיקן יאָר ניט געריכט. אָבער דער קאָלווירט איז שוין אַזוי פעסט, אַז דאָס קאָן אים ניט רירן. ער גייט פאָראויס מיט נייע גרויסע פּלענער.

אַ נייער לאַסט־אויטאָמאָביל פון דער מאַשין־טראַקטאָר סטאַנציע (וואָס געפינט זיך טאַקע אין קאָלווירט „איקאָר") האָט אונז געטראָגן שנעל פאָראויס. דער וועג איז געווען צום פאַרטראָגן — „גאָלד" אין פאַרגלייך מיט דעם, וואָס אַמאָל איז געווען. דער אַגראָנאָם האָט גערעדט וועגן אַמאָליגע שווערע צייטן, וועגן דעם מיליאָן רובל חובות, וואָס די רעגירונג האָט אָפּגעווישט פון די ביכער (דאָס געלט איז שולדיק געווען דער קאָלווירט צוזאַמען מיט׳ן סאָצשטעטל) און וועגן די ווייטערדיקע פאַרמען הילף, וואָס די רעגירונג גיט. אָט האָט מען געשאַפן אַ מאַשין־טראַקטאָר סטאַנציע!

— וואָס ווייסט איר, וואָס ווייסט איר וואָס די רעגירונג טוט! — האָט דער אַגראָנאָם מיט גרויס ענטוזיאַזם אונטערגעשטראָכן, און אויסגעפירט:
— אַז מען האָט אַזאַ רעגירונג קאָן מען ניט פאַלן!

דער אויטאָמאָביל איז אַריינגעפאָרן אין דער נייער גאַס פון׳ם קאָלווירט. פון איין זייט זיינען געשטאַנען די צען נייע הייזער, וואָס מען האָט פאַראַיאָרן אויסגעבויט — אַ באַזונדער הויז פאַר יעדער פאַמיליע, מיט אַ גאָרטן און אַ שטאַל הינטער יעדער הויז. מען פּלאַנעוועט אויסבויען 50 נייע הייזער. אַזוי אַז די וואָס זיינען נאָך פאַרבליבן וואוינען אין די באַראַקן־הייזער (פון די צייטן ווען „איקאָר" איז געווען אַ קאָמונע, צוזאַמען מיט׳ן סאָצשטעטל „איקאָר") וועלן אַריבער אין באַזונדערע הייזער — יעדע הויז מיט אַ גאָרטן, מיט אַ גאַנצער באַלעבאַטישקייט פאַר יעדער פאַמיליע (ביי געוויסע קאָלווירטניקעס איז אָבער די באַלעבאַטישקייט געווען אָפּגעלאָזן).

מיר זיינען אוועק איבער דער באַלעבאַטישקייט פון׳ם קאָלווירט. ביים שייער האָבן מיר געטראָפן ביי דער אַרבעט דעם חבר י. ע ד ל י ן (פון

שיִקאַגאָ־מילוואָקי), וועלכער איז דער קאַסיר פונ׳ם קאָלווירט. מיט איִם צוזאַמען האָבן מיר געמאַכט אַ שפּאַציר איבער די פעלדער. דאָרטן האָבן מיר געטראָפן דעם פאָרזיצער פונ׳ם קאָלווירט, חבר יוסף פורער (געקומען פון אַרגענטינע) און דעם צווייטן „אַמעריקאַנער" פונ׳ם קאָלווירט, חבר קאָוואַל (פון סיו סיטי). ער איז געווען פאַרנומען ביים שאָט־קעווען קרויט מיט דער הילף פון אַ מאָטאָריזירטער מאַשינקע. פון די צוויי העקטאַר קרויט, וואָס דער קאָלווירט האָט פאַרזייט, האָט מען אַראָפּגענומען אַ גערעטעניש פון גאַנצע זעכציג טאָן! (דאָס איז חוץ די קרויט, וואָס יעדער האָט אַראָפּגענומען פאַר זיך, פונ׳ם אייגענעם גאָרטן). ווייטער אויף די פעל־

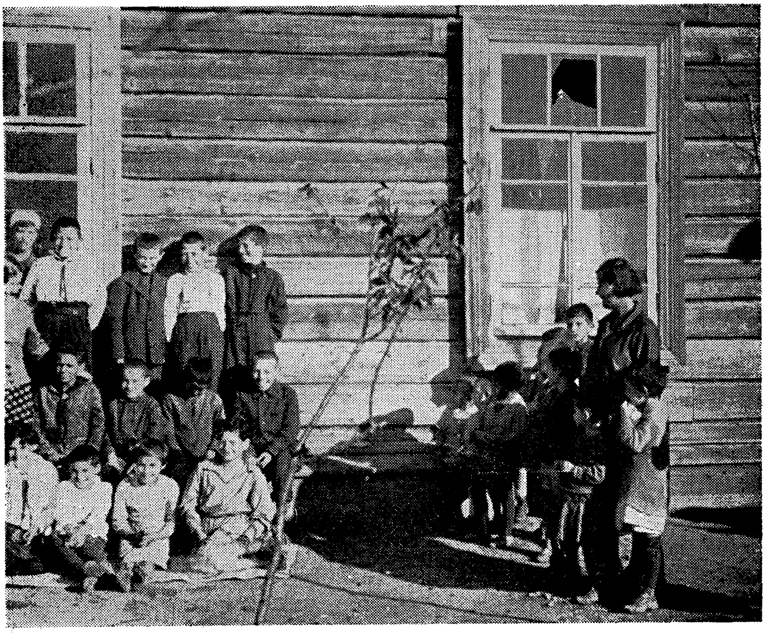

אַ גרופּע קינדערלעך ביים הויז, וואו עס געפינט זיך די „יאַסלעס" (נוירסערי), קאָלווירט „איקאָר".

דער האָבן מיר צווישן אַ גרופּע יונגע אַרבעטער געטראָפן קאָוואַל׳ס זון, שאַיע, וועלכער איז אַן אויסגעצייכנטער טראַקטאָריסט.

ניט געקוקט אויפ׳ן היינטיגן שלעכטן, רעגנדיגן סוף־זומער, וואָס האָט געשעדיגט די גערעטעניש פון ווייץ און קאַרטאָפל, טרעט איצט דער קאָל־

ווירט צו זייער ערנסט צום בויען און אויסברייטערן זיך. חוץ די פּופּציג הייזער נעמט מען זיך צום אויסבויען אַן אייגענע מיל, וועלכע וועט דינען אויך די שכנ׳ישע קאָלווירטן און וועט זיין אַ קוואַל פון הכנסה פאַר די איקאָריסטן. מען נעמט זיך פאַרבעסערן די שטאַלן פאַר די פערד, בהמות און חזירים (דער קאָלווירט האָט איצט 30 פערד, 90 קי, 200 חזירים — דאָס איז אַלץ חוץ דעם וואָס יעדע פאַמיליע פאַרמאָגט אין איר אייגענער ווירט־שאַפט). מען ברייט אויס דעם שטח פעלדער צום פאַרזייען. גאַנצע שטי־קער וואַלד האָט מען שוין אויסגעריסן מיט די וואָרצלען און טיילן פון דעם באָדן האָט מען שוין אויפגעאַקערט.

דער קאָלווירט האָט זיך געגרייט צו אַ גרויסן יום־טוב — צו באַקומען דעם אַקט אויף אייביגן באַזיץ אויף אַ שטח ערד פון גאַנצע 3,600 העקטאַר לאַנד! צוויי טויזנט העקטאַר דערפון איז שוין גוט צום באַאַרבעטן!

מיט אַזאַ ריזיגן פאַרמעגן קאָן מען פאַנאַנדערפירן די הענט. אָבער דאָ שטעלט זיך די פראַגע — מ ע נ ט ש ן! אפילו פאַר דעם באַשיידענעם פּלאַן צו פאַרטאָפּלען דעם פאַרזייַ־שטח, פון 200 העקטאַר היינטיגן יאָר אויף 400 קומענדיגן יאָר, דאַרף מען נאָך מענטשן. די 28 פאַמיליעס, וואָס דער קאָלווירט פאַרמאָגט, זיינען ניט גענוג. מען קאָן זיך קוים ספּראַווען איצט!

עס פאָדערן זיך מענטשן. עס פאָדערן זיך בכלל גרעסערע קאָלווירטן, כדי זיי זאָלן קאָנען האָבן בעסערע קולטורעלע מעגלעכקייטן. דער קאָלווירט האָט אַ 4־יאָריגע שול (אַ אידישע, פאַרשטייט זיך), אַ ציכטיגע און גוטע היים פאַר די פיצלעך קינדער (יאַסלעס, נאָרסערי). אָבער קיין קלוב איז ניטאָ נאָך. אַ פילם האָט מען דעם אָוונט, וואָס איך בין געווען, געוויזן אין רויטן ווינקל. און די עלטערע קינדער מוזן גיין אין דער שול פון סאָוו־שטעטל לערנען אין פינפטן און זעקסטן קלאַס.

מיט די איצטיגע פּלענער צו פאַרשטאַרקן די אידישע לאַנדווירטשאַפט אין דער גאַנצער געגנט, וועט דער קאָלווירט „איקאָר" קריגן נאָך מענטשן. בפרט ווען יעדער איינער, וואָס קומט אַהער אריין און וויל אַרבעטן אָרנטלעך, קומט אויף אַ זאַטן לעבן!

פאַרשטייט זיך, אַז ריידנדיג מיט די עלטערע קאָלווירטניקעס, באַ־זונדערס מיט די דערמאָנטע „אויסלענדער" (אויך מיט חבר כ אַ נ י פ ט, וואָס איז געקומען פון דייטשלאַנד) איז באַריִרט געוואָרן יענע צייט, ווען דאָ און אין דעם סאָוושטעטל „איקאָר" זיינען געווען מער „אַמעריקאַנער" און ווען ביידע פונקטן זיינען געווען פאַראייניגט אין איין קאָמונע.

וועגן דער אַמעריקאַנישער איבערוואַנדערונג אַהער וועט אויסקומען צו ריידן באַזונדער. ווען מיר וועלן ריידן וועגן סאָוושטעטל, אין וועלכן אונזער

אַמעריקאַנישער „איקאָר" האָט אַריינגעלייגט אַ סך כחות. אָבער ווענן דעם ענין קאָמונע דאַרף שוין גערעדט ווערן, ווייל יענע מורא'דיגע „לינקע", וואָס ווילן ניט אַנדערש, אַז אין סאָוועטן־פאַרבאַנד זאָל שוין פאַרווירקלעכט ווערן ניט דער סאָציאַליסטישער נאָר דער קאָמוניסטישער לאָזונג: „יעדערן לויט זיינע באַדערפעניש — פון יעדערן לויט זיינע מעגלעכקייטן". וואָלטן געקאָנט עטוואָס לערנען פון די דערפאַרונגען פונ'ם קאָלווירט „איקאָר".

אונזער „אַמעריקאַנעץ", חבר ערלין, האָט געלערנט. צום אָנהויב האָט ער ניט אַנדערש געהאַלטן, אַז עס מוז זיין אַ קאָמונע. וואָס הייסט — קאָמוניזם! יעדער קריגט וואָס ער דאַרף און ער אַרבעט וויפיל ער קאָן!

— וואָס ווייטער האָב איך דערזען אַלץ קלאָרער, אַז אויף קאָמוניזם דאַרף מען אויך האָבן קאָמוניסטישע מענטשן, — האָט חבר ערלין דערקלערט, — אָבער מיט מענטשן, וואָס האָבן נאָך קאַפּיטאַליסטישע געוואוינהייטן קאָן מען קיין קאָמונעס ניט בויען. ווען עס איז געקומען צום נעמען האָט מען די פּראָגראַם אויסגעפירט. אָבער ווען עס איז געקומען צום געבן, צום אַרבעטן, איז שוין געווען עפּעס אַנדערש. איז טאַקע אַלץ געגאַנגען צו גרונט. און ווען איך זע ווי דער קאָלווירט וואַקסט איצט און עס וואַקסט דער וואוילשטאַנד פון יעדן איינעם, באַגרייף איך איצט, וואָס פאַר אַ קלוגע פּאָליטיק עס איז געווען דאָס איינפירן באַלוינונג לויט דער צאָל אָפּגעאַרבעטע טעג.

פאַרשטייט זיך, אַז עס האַנדלט זיך ניט נאָר ווענן געוואוינהייטן, ווענן ווילן אַרבעטן. עס האַנדלט זיך אויך ווענן דעם, וואָס אויף אַ קאָמוניסטישער פאָרם פון אויסטיילן די באַדערפענישן צום לעבן דאַרף מען האָבן אַ זייער הויכע טעכניק, אַ זייער הויכע פּראָדוקטיוויטעט פון אַרבעט, אַ זייער הויכן קולטורעלן ניוואָ. דעמאָלט וועלן אַזעלכע זאַכן, ווי ברויט און פלייש שפּילן אַ קנאַפּע ראָל. דעמאָלט וועט אויך די אַרבעט זיין לייכטער און אָנגענעמער. אָבער ווי די זאַך זאָל ניט זיין — די קאָמונע „איקאָר" האָט נעקראָגן איר לעקציע, ווי טויזנטער אַנדערע קאָמונעס אין לאַנד, און זי האָט פאַר דער לעקציע טייער באַצאָלט.

די רעגירונג האָט אָפּגעווישט אַלע חובות פון דער קאָמונע־צייט און עס איז אוועק אַ ניי לעבן אין דעם ק אָ ל ו ו י ר ט „איקאָר", לויט'ן כלל: ווער עס אַ ר ב ע ט, דער עסט . . .

און דער וואָס אַרבעט לעבט שוין אַ זאַט לעבן (כאָטש פון אַ באַקוועם לעבן איז נאָך ווייט, ווען מען האָט נאָך ניט קיין ניי הויז פאַר זיך).

ביים געזעגענען זיך מיט'ן קאָלווירט האָב איך זיך אָפּגעשטעלט ביים הויז פון חבר קאָוואַל. דאָ וואוינט ער, דאָ וואוינט דער זון — דער טראַק־

טאָריסט מיט זיין יונגער פרוי און זייער ניי־געבוירן קינד.

— נחת פון קינדער? — פרעג איך ביי די עלטערע קאָוואַלס.

— מיר האָבן נאָך נחת, — ענטפערט מיר חבר'טע קאָוואַל. נאָך צוויי זין אונזערע לערנען אין מענדעליעיעוו אינסטיטוט, אין מאָסקווע. בעמיקער וועלן זיי זיין.

אין דעם מאָמענט האָב איך אַ טראַכט געטאָן וועגן דער ווייטער שטאָט סיו־סיטי, אין אַמעריקע. אַ קרעמער, וואָס האַלט זיך נאָך א י ב ע ר ' ן וואַסער און וואָס האָט געוויס ביי זיך אין הויז בעסערע מעבל ווי חבר קאָוואַל קאָן קריגן ד ע ר ו ו י י ל ע — קאָן אָסור וויסן דעם טעם פון אַבסאָלוטער זאָרגלאָזיגקייט פאַר'ן מאָרגנדיגן טאָג און אַבסאָלוטער זאָרג־לאָזיגקייט וועגן אַ „תכלית" פאַר די קינדער. דעם טעם דערפון ווייסט אַן אָרנטלעכער האָרעפּאַשניק אין אַ סאָוועטישן קאָלווירט — און חבר קאָוואַל איז אַ האָרעפּאַשניק פון דעם טיפּ.

דערפאַר איז ער דאָ. דערפאַר ווערט ער געאַכט פון אַלעמען. דערפאַר איז ער אַ מיטגליד פון דעם פּלענום פון די סאָוועטן פון סמידאָוויטשער ראַיאָן.

אידישע אויטאָנאָמע געגנט,
סוף סעפּטעמבער, 1936.

אַמעריקאַנער אין בירא־בידזשאַן

מיר'ן אָנהויבן פונ'ם סאָצשטעטל „איקאָר", וואוהין עס איז הויפּטזעכ־לעך געווען געווענדעט — אין 1932 — די איבערוואַנדערונג פון אַמעריקע אהער.

אומגעפער אַ שעה־אַנדערהאַלבן גאַנג פון קאַלווירט „איקאָר" געפינט זיך די סאָפּקע (בערגל), וואו עס האָט געזאָלט אויסגעבויט ווערן דאָס סאָ־ציאַליסטישע מוסטער־שטעטל „איקאָר". דער אָרט איז אַן אויסערגעוויינ־לעך שיינער. צופוסנס פון דער סאָפּקע שפּרייט זיך אויס אויף אַלע זייטן אַ וואונדערלעכע פּאַנאָראַמע. וואַלדיגע געגנט און פעלדלאַנד. דער טייך טונגוסקע און דער אַמור, און די בלויע בערג אויף יענער זייט אַמור (ביידע זייטן פון דעם טייך אַמור זיינען דאָ שוין סאָוועטיש). די טונגוסקע פאַר־מאָגט גרויסע אוצרות פיש און ברענגט געהילץ און קאָן אָפּפירן פּראָדוקטן דורכ'ן אַמור קיין כאַבאַראָווסק (ביינאַכט זעט מען די פייערן פון כאַבאַ־ראָווסק, כאָטש די שטאָט געפינט זיך אויף דרייסיג קילאָמעטער ווייט).

דער וועג פון קאַלווירט אהער איז נאָך טיילווייז זומפּיג און דאָס פערדל האָט ניט געקאָנט שלעפּן. איז אויסגעקומען גיין צופוס אַ שטיק וועג (אין פאַרגלייך מיט אַמאָל איז שוין „גאָלד". האָט מען ווידער געזאָגט). פאַרן אַריינפאָרן אין שטעטל איז אונז אַנטקעגן געקומען דער לאַסט־אויטאָמאָביל פון דער דאָרטיגער מעבל־פאַבריק, וואָס האָט זיך געיאָגט איבער ניט קיין שלעכטן וועג צו דער סטאַנציע וואָלאָטשאַיעווקע.

די מעבל־פאַבריק איז דער איינציגער קוואַל פון הכנסה פאַר די אַן ערך 75 פאַמיליעס, וואָס וואוינען אויפ'ן בערגל, אין צוויי ווייסע צוויי־שטאָקיגע הייזער, וואָס זענען זיך אויף פיל קילאָמעטערס אַרום. אַ שטימונג האָב איך געטראָפן אַ גוטע. עס פילט זיך דאָ אויך, אַז מען גייט פאָראויס. די מעבל־פאַבריק „איקאָר", וועלכע האָט קיינמאָל דעם פּלאַן ניט אויסגעפילט, און וועלכע פלעגט ארויסגעבן זייער טייערע (לויט'ן פּרייז) און זייער ניט קיין טייערע (לויט דער קוואַליטעט) מעבל, האָט זיך אַרויסגערוקט צווישן די ערשטע אונטערנעמונגען אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט. דער פּלאַן פאַר'ן גאַנצן יאָר איז אויסגעפילט געוואָרן צום אָנהויב סעפּטעמבער. דערפאַר ווייל די אַרבעט איז בעסער אַוועק (צום גרויסן טייל דערפאַר ווייל

מען האָט בעסער גענומען אויסנוצן די מאַשינען, וואָס דער אַמעריקאַנישער „איקאָר“ האָט געשיקט) איז די פּראָדוקציע אויך געוואָרן ביליגער אין פּרייז. אָנשטאָט אַ פּלאַן פון אַ האַלבן מיליאָן רובל סחורה (דער פּלאַן פאַר היינטיגן יאָר) האָט זיך די פאַבריק אונטערגענומען צו פּראָדוצירן אין 1937 פאַר צוויי און אַ האַלב מיליאָן רובל סחורה.

די אַרבעטער פאַרדינען זייער גוט, דורכשניטלעך 650 רובל אַ חודש. זיי פאַרמאָגן אויך אייגענעווירטשאַפטן (גאָרטנס, קי, עופות, חזירים), אַזוי אַז מען קאָן לעבן ברייט. פאַראַן אַזעלכע וואָס „קלייבן אַ קערבל“. עס איז פאַראַן אַ קלוב, אַ זעקס־יאָריגע קינדער־שול, יאַסלעס (נויִרסערי). אין פּונקט פון קולטור־אַרבעט האַלט עס נאָך דאָ אויך ניט איבעריג גוט. די אַרבעטער דאַרפן אינסטרומענטן פאַר אַן אָרקעסטער, אַ פּיאַנאָ פאַר׳ן קלוב, אַ גוטן לייוונט אויף וויזן פילמס. געקומענע פון קליינע שטעטלעך אין אוקראַינע און ווייסרוסלאַנד האָבן זיך נאָך דאָ אויך ניט אויסגעלערנט די „קונץ“ פון איינפלאַנצן בלומען, בוימלעך, אָנוועקשטעלן ביי זיך אַ וואַזאָנע. כאָטש דאָ בעט זיך עס פאַר זיך אַליין, שרייט ממש גוואַלט, ווייל די לאַנדשאַפט איז אַ שיינע.

אָבער דאָס איז אַ ווייטערדיגער ענין, אויף וועלכן די אָרטיגע אָנפירונג וועט דאַרפן לייגן מער אַכט (און ניט נאָר דאָ אַליין). אַרום און אַרום האַלט עס אָבער מיט דער מעבל־פאַבריק „איקאָר“ גאַנץ גוט. מען לעבט דאָ זאַט. עס גייט באַרג אַרויף.

געגרינדעט איז דאָ אָבער געוואָרן די פאַבריק, ווי אַ קערנדל פאַר אַ ברייט־פאַרצווייגטער ווירטשאַפט, פאַר אַ שטעטל, אַ קאָמונע־שטעטל. חוץ די צוויי גרויסע הייזער, וואו די 75 פאַמיליעס וואוינען צוזאַמען, האָט מען געדאַרפט אויסבויען נאָך פינף הייזער (באַוויזן צו מאַכן האָט מען בלויז די פונדאַמענטן) און אַן עלעקטרישע סטאַנציע (אויך דערפון איז געבליבן אַן אָנדענק דער פונדאַמענט) און נאָך און נאָך. פון דעם גאַנצן גרויסן פּלאַן איז גאָרניט געוואָרן.

איך דערמאָן דאָס — ניט אַזוי צוליב דעם, כדי מען זאָל זען לויט וואָס פאַר אַ פּלאַן עס איז געגאַנגען די „אַמעריקאַנישע איבערוואַנדערונג“ אין 1932, נאָר אויך צוליב דעם, ווייל פון דעם גאַנצן ענין קאָן מען וואָס לערנען.

מיר דאַכט, אַז אין דעם פּלאַן פאַר אַ סאָצשטעטל — איין ישוב אַזאַ מיט אַ „באַזונדערער“ ווירטשאַפט וואָס זאָל זיך איינגאַנצן אויסטיילן פון דער אַרומיגער ווירטשאַפט — איז געלעגן עטוואָס (צום ווינציגסטן עטוואָס) פון דעם אַמאָליגן אויטאָפּיזם פון די צייטן פון די „קאָמוניסטישע“ קאָלאָניעס אין אַמעריקע. פאַרשטייט זיך — מיט אַ היפּשן אונטערשייד: אין

אמעריקע אדער אנדערע לענדער איז די „קאמוניסטישע“ קאלאניע ארומגערינגלט מיט קאפיטאליזם, מיט א קאפיטאליסטישן מארק, מיט א קאפיטאליסטישן רויבערישן כאפ־לאפ, — בעת דאס סאצשטעטל איז גע־שאפן געווארן אין א לאנד פון ארבעטער־מאכט און האט פון דער דאזיגער מאכט געקראגן א סך הילף, הונדערטער טויזנטער רובל! אבער דאס סאצ־שטעטל (און דער טיפ קאמונע בכלל) האט פרובירט אריבערשפרינגען גע־וויסע סטאדיעס פון אנטוויקלונג, האט פרובירט זיך אליין ארויסנעמען, אויכטיילן זיך, פון דער אלגעמיינער ווירטשאפט־לאגע. דערפאר דער דורכפאל.

מען קאן ניט שאפן קיין ווירטשאפטלעכע „אינזלען“. מען מוז גיין פאראויס מיט׳ן גאנצן לאנד צוזאמען.

די מאשינעריע, וואס דער אמעריקאנישער „איקאר“ האט געשיקט פאר׳ן סאצשטעטל איז, פארשטייט זיך, צונוץ געקומען — אינ׳ם סאצשטעטל, אדער אין דער אידישער אויטאנאמער געגנט בכלל; באלד, אדער ערשט די לעצטע צייט. אבער ענערגיע איז אריינגעלייגט געווארן אין סאצשטעטל א סך אומזיסטע.

דאס האט, פארשטייט זיך, ניט געקאנט זיין קיין דערמוטיגונג פאר די איבערוואנדערער פון אמעריקע און ארגענטינע, וואס זיינען געבראכט גע־ווארן אהער אין 1932. דאס וואס די ארבעט האט זיך ניט געקלעפט, דאס וואס מען האט אויף אן אוטאפיסטישן אופן געשאפן „קאמונעס“ (דאס סאצשטעטל, דער קאלווירט „איקאר“ און א אוקראינישע קאמונע — אלע צוזאמען אין איין „גרויסער קאמונע“, מיט איין אופן פון קאכן פיש אפילו...) — דאס אלץ האט ניט געשאפן קיין גוטע באדינגונגען דערפאר, אז די אמע־ריקאנער און ארגענטינער זאלן זיך איינלעבן.

מיט דעם אלעם וויל איך ניט פארענטפערן דעם פאקט, וואס די מייסטע אמעריקאנער זיינען געפארן צוריק. די גרעסטע ראל האט דא געשפילט גאר אן אנדער סיבה. געפארן זיינען אזעלכע, וואס האבן זיך ניט פארגע־שטעלט וואס עס הייסט פיאנערן־ארבעט, באהערשן א ניט־באזעצט לאנד. פיל פון זיי זיינען ניט געווען צוגעפאסט צו ו ו ע ל כ ע ר עס איז שווע־רער ארבעט. א באווייז זיינען די ארגענטינער, וואס כאטש זיי זיינען ניט געבליבן אין סאצשטעטל, זיינען זיי אבער פארבליבן אין לאנד, און פיל פון זיי — טאקע אין דער אידישער אויטאנאמער געגנט, וואו זיי צייכענען זיך אויס מיט גוטער ארבעט. די ארגענטינער האבן פארגעשטעלט מיט זיך אן עלעמענט א הארעפאשנעם, א פארהארטעוועטן, אזעלכן וואס א ניי לאנד מוז האבן.

א מוסטער פון די אַרגענטינער איז דער בעסטער טוער פון סאָצשטעטל בעלכערמאַן (געבוירן און אויסגעהאָדעוועט אין בריסק). ווען אַלע זיינען זיך צעפאָרן פון סאָצשטעטל איז ער געבליבן אַליין און איז ניט אָפּגעטראָטן. און פאָרנדיג צוריק צום באַן האָט ער מיר אָנדערציילט מיט א ליבן שמייכל גאַנצע בערג איבערגעקומענע שוועריגקייטן — דערציילט אין נחת.

א באַווייז זיינען אָבער אויך יענע אמעריקאַנער, וואָס זיינען פאַרבליבן אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט. פיל פון זיי פאַרנעמען אַן אָנגעזעען אָרט.

איך האָב שוין דערמאָנט די חברים קאָוואַל און עדלין פון קאָלווירט „איקאָר“. אין דעם שיינעם ראַיאָן צענטער ביראַ געפינען זיך די חברים י. און זעלדע הורוויטש, וועלכע זיינען טעטיג אויפ'ן שול־געביט (ניו־יאָרקער שול־טוער און „קינדערלאַנד“־טוער געדיינקען זיי געוויס). אין דער שטאָט ביראָ־בידזשאַן האָב איך געטראָפן חבר א. לאַוער פון שיקאַגאָ. ער איז א טוער אין פינאַנץ־אָפּטייל פון דער געגנט. איינער פון די חשוב'ע מענטשן פון דער געגנט איז חבר ראובן שטיין, א געוועזענער שפייז־אַרבעטער אין ניו־יאָרק. ער איז געקומען אהער, פאַרקאָטשעט די אַרבל, געטאָן שווארצע אַרבעט (פון א „עיבאָרער“). זינט 1934 איז ער דער דירעקטאָר פון א ציגל־זאַוואָד ביי דער שטאָט ביראָ־בידזשאַן.

צווישן די סטודענטן פון באַרג־מעטאַלורגישן טעכניקום האָב איך געטראָפן א געוועזענעם ניו־יאָרקער אַרבעטער (סוארעז), וועלכער האָט זיך פּריער אויסגעצייכנט אַלס גוטער בויער פון דער געביידע פון טעכניקום. זיינער א חבר, אויך א מעבל־אַרבעטער פון ניו־יאָרק, איז א גוטער אַרבעטער אויף דער מעבל־פאַבריק „דימיטראָוו“, אין דער שטאָט ביראָ־בידזשאַן. אין בילדונג־אָפּטייל פון געגנט־לעכן אויספיר־קאָמיטעט האָב איך געטראָפן אַן אמעריקאַנער, ראַזין. עס האָבן זיך איינגעבירגערט אין ביראָ־בידזשאַן די געקומענע פון אמעריקע: קורץ, רובין, חבר'טע אַדלער, צווייקלין, חבר'טע ווייננער און אַנדערע, וועמענס נעמען איך האָב פאַרפעלט צו פאַרצייכענען. פיל פון זיי, באַזונדערס דער חבר שטיין, ווערן געשעצט און געאַכט.

דער אויספיר, פאַרשטייט זיך, איז אַז דאָס איבערוואַנדערן פון אמעריקע קיין ביראָ־בידזשאַן האָט זיך ניט באַרעכטיגט — צוליב דעם עקספּערימענט מיט סאָצשטעטל, אָבער נאָך מער צוליב דער ניט־פּאַרזיכטיגקייט ביים אָפּקלייבן די פּאָרער, אויב עס איז בכלל געווען וועלכער עס איז אָפּ־

קליוב. אין דעם פּלאַן אַריבערצובריינגען אַהער אידן פון אויסלאַנד, גייט אַמעריקע ניט אַריין. דאָס שליסט אפשר ניט אויס אַ געוויסן — כאָטש ניט צו־גרויסן — צוגעפּאַסטן עלעמענט, דער עיקר בוי־אַרבעטער. אָבער דאָס איז שוין אַן ענין, וואָס פאָדערט באַזונדערע, אָרגאַניזאַציאָנעלע, באַטראַכטונג און צוגרייטונג.

אידישע אויטאָנאָמע געגנט,
סוף סעפּטעמבער, 1936

אַ זיי־געזונט ביראָ־בידזשאַן

דער קוריער־צוג „וולאַדיוואָסטאָק־ניעגאָרעלאָיע“ איז אָפּגעגאַנגען פון דער סטאַנציע ביראָ־בידזשאַן, אָפּגעגאַנגען אויף מערב.

פאַראויס איז געלעגן אַכט טאָג רייזע קיין מאָסקווע — איבער מזרח־סיביר, באַיקאַל־געגנט, מערב־סיביר, אוראַל, צענטראַל־רוסלאַנד. אָבער דערווייל איז דער צוג געגאַנגען איבערן מערב־טייל פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט. און ווען ער האָט זיך שוין טאָג־און־נאַכט געטראָגן איבער די אומגעהויערע שטרעקעס, טויזנטער מייל ווייט פון ביראָ־בידזשאַן, זיינען נאָך די געראַנקען געווען דאָרטן, איז די שטימונג נאָך געווען אַ ביראָ־בידזשאַנישע.

עפּעס גאָר אייגנס און עפּעס זייער נאָענטס האָט זיך אָפּגעריסן יענעם פרימאָרגן, ווען דער צוג איז אָפּגעגאַנגען פון דער סטאַנציע ביראָ־בידזשאַן און פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט. ביז דער לעצטער סטאַנציע — אויף מערב — ביז אָבלוטשיע, איז געווען שווער אויפ׳ן געמיט. עס איז כסדר געווען דאָס געפיל, אַז נערוון־פעדים רייסן זיך אָפּ . . .

אָט־איז סטאַנציע ב י ר אָ, דער אויסערגעוויינלעך שיינער ישוב בירא . . . און אָט האָט זיך צווישן די בערג באַוויזן ל אָ נ ד אָ ק אָ און באַלד פאַרשוואונדן . . . כ׳האָב געזען, אַז דער קאַלך־זאַוואָד איז שוין באַלד פאַרענדיגט און אַז די געביידע פאַר דער נייער עלעקטרישער סטאַנציע איז שוין פאַרטיג. און דערנאָך האָבן זיך באַוויזן די מאַרמאָר־בערג פון ב י ר אַ ק אַ ן . . . דאָ האָט מען זיך אָפּגעשטעלט . . . ק י מ ק אַ ן, דער קומעדיגער אייזן־צענטער, איז פאַרביי געלאָפן, און — אַ לעצטער אָפּ־שטעל אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט: אָ ב ל ו ט ש י ע . . .

דער נייער וואָקזאַל איז שוין פאַרענדיגט. ער שטייט זייער הויך און זייער שיין. כ׳האָב מורא, ער איז אפילו שענער פונ׳ם ביראָ־בידזשאַנער וואָקזאַל . . .

געכאַפּט דאָ אַ שמועס מיט עטלעכע יאַטן, וואָס זיינען געקומען פון אוקראַינע אַרבעטן אין באַן־דעפּאָ. זיי האָבן זיך געקלאָגט, אַז זיי האָבן נאָך ניט קיין געהעריגע דירות און עס פעלן אידישע מיידלעך אויף אָרגאַניזירן אַ דראַמקרייז . . .

און — אָפּגעפאָרן.

אייגנס און נאָענטס האָט זיך אָפגעריסן, און נאָר דער געדאַנק, אַז דו פאָרסט נאָך אַלץ, און אַ סך טעג און נעכט, אין דעם אייגענעם און נאָענטן סאָוועטן־פאַרבאַנד האָט געטרייסט . . .

די צוויי חדשים אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט האָבן צוגעבונדן. עס האָבן זיך אָנגעהויבן פאַרוועבן נערוון־פעדים. מען ווערט אַריינגעוואַקסן. מען ווערט אַריינגעצויגן אין דער אימפעטיגער בויאונג פון דעם שיינעם לאַנד.

איך האָב אָנגעהויבן באַגרייפן די שטימונג פון די, וואָס פאָרן אָפ און — קומען צוריק. די אידישע אויטאָנאָמע געגנט האָט אַ סך אַזעלכע, וואָס זיינען געקומען, אַ קוק געטאָן, אָפגעפאָרן צוריק קיין אוקראַינע, ווייסרוס־לאַנד, און — געקומען צוריק. ווי דען אַנדערש?

איר דערפילט זיך היימיש אין בירא־בידזשאַן באַלד ווי איר פאָרט אַריין. איר טרעפט אַזוי פיל באַקאַנטע, כאָטש איר באַגעגנט זיי צום ערשטן מאָל. און כאָטש מען איז שטאַרק פאַרנומען און מען האָט אָפט קיין צייט ניט צו ריידן צו אייך, פילט איר ווי מען זאָגט אייך: גוט וואָס דו ביסט געקומען, מען דאַרף דיך האָבן, ברוך הבא.

און ערטער זיינען אָנגעגרייט, און ס׳איז דאָ וואָס צו טאָן, און עס טוט זיך. און ווען עס טוט זיך אַרום אייך אַזוי צוויי חדשים כסדר, קאָנט איר ניט בלייבן „נייטראַל“, וואָס פאַר אַ גאַסט איר זאָלט ניט זיין.

האָט וויי געטאָן דאָס אָפפאָרן. שווער געווען די געזעגענונג. און אין מוח האָבן זיך געמישט איבערגעלעבטע איינדרוקן.

אין די פינף־זעקס שעה, וואָס דער קוריער־צוג איז געגאַנגען פון דער שטאָט בירא־בידזשאַן ביז אָבלוטשיע, האָבן די בילדער, וואָס איך האָב געזען אין די צוויי חדשים, אויפגעלעבט און זיי האָבן זיך געיאָגט אינם מוח ווי אַ שנעל־לויפנדיגער פילם.

און דער פילם האָט זיך געיאָגט צו דער אונטערשטעכער שורה. וואָס־זשע א י ז בירא־בידזשאַן? וואָס־זשע ו ע ט ז י י ן בירא־בידזשאַן?

איז עס אַ פילם מיט אַ „גליקלעכן סוף“? קאָן מען פאַטשן בראַוואָ און פאָרן אַהיים אַ צופרידענער?

ווען איך האָב זיך געפרעגט די פראַגן, איז מיין געדאַנק צוריקגעגאַנגען צו דער סטאַנציע בירא־בידזשאַן, וואָס איך האָב מיט עטלעכע שעה פריער געהאַט פאַרלאָזט. דער פרימאָרגן איז דאָ אויפגעגאַנגען, ווי אַלעמאָל, אַ רוישיגער, אַ אימפעטפולער. אין דעם אַלטן וואָקזאַל איז געווען ענג און טומלדיג און שמוציג. ער לעבט שוין איבער זיינע לעצטע טעג אַלס וואָקזאַל, און דאָס איז גוט. ביים נייעם וואָקזאַל האָט מען געמאַכט די „לעצטע

שטעך". מען בויט אים צו־לאַנג, און דאָס טויג ניט. געוויסע מאַטעריאַלן פעלן אָפּט אויס און לאָזן ניט פאַרענדיגן אַ געביידע, וואָס איר דאַרפט זי האָבן ווי דאָס לעבן. בויט זיך מיט גרויסע שוועריגקייטן. אין מיטן, צווישן די צוויי וואָקזאַלן, האָט מען געלייגט אַלץ נייע ליניעס, — און זיי זיינען אויסגעוואָקסן גאָר היפּש, זינט יענעם זומערדיגן נאָכמיטאָג, ווען איך בין אין בירא־בידזשאַן אָנגעקומען. און פראַכט־צוגן קומען און גייען אָן אַן אויפהער. און נייע הייזער פאַר אידישע באַן־אַרבעטער זיינען שוין געשטאַנען פאַרטיגע.

ווען דער צוג האָט זיך אָפּגערוקט פון דער סטאַנציע איז ער געגאַנגען פאַרביי דעם אָרט, וואָס וועט אויסוואַקסן ווי אַ צענטער פון דער לייכטער אינדוסטריע ניט נאָר אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט, נאָר אין גאַנצן וייטן מזרח. דער וועגענער־זאַוואָד איז זיך ברייט צעוואָקסן מיט זיינע געביידעס, מיט זיין קאָלאָניע וואוינונגען, וועלכע זיינען באַפּוצט מיט בלומען־געריטלעך. אָבער די גרויסע קליידער־פאַבריק האָט שוין לאַנג געדאַרפט זיין פאַרענדיגט. און די וואוינונגען פאַר די אַרבעטער זיינען נאָך ניט געווען פאַרטיג. און עטלעכע נייע הייזער זיינען געווען אָרומגערינגלט מיט וואַסער. דערפאַר אָבער איז געוואָקסן מיט אימפּעט די אַרבעט אויף דער נייער עלעקטרישער סטאַנציע. און געהילץ און צעמענט און מאַשינען האָבן זיך געטראָגן פאַרביי די פענצטער פונם צוג אָן אַן אויפהער.

איז אפשר ליגט אין דעם בילד פון דער סטאַנציע בירא־בידזשאַן און אין דעם בילד אַרום דער סטאַנציע דער ענטפער אויף אונזערע פראַגן.

אונזער פילם איז ניט קיין טוריסטישער צויבער־טעפּיך און אויך ניט קיין נאַציאָנאַליסטיש־ראָמאַנטישער (טוכלער) פּוטער־קוכן. עס איז אמת, אַז דער הינטערגרונט פאַר אונזער פילם איז אַ צויבער־שיין לאַנד, אַ לעגענדאַריש־רייך לאַנד. אָבער וועגן דעם איז שוין ניטאָ מער וואָס צו אַמפּערן זיך. דאָס איז אַ זאַך אַ באַפעסטיגטע. פירט אַריין אַהער אַ „נייטראַלן" מענטשן, אַ געגנער אפילו, און ער וועט מוזן ווערן באַגייסטערט, אויב ער איז אַ מענטש, וועמען זאַכן גייען אָן ערנסט (און עס זיינען שוין געווען אַ סך אַזעלכע פאַלן). אָבער מיר, און ספּעציעל די קאָמוניסטן, וועלכע שטייען בראש פון דער בויאונג פון בירא־בידזשאַן, לייגן אַוועק די כחות אויף די שווערסטע פּאָזיציעס, דאַרפן וואָס ווייניגער פרייען זיך סתם־אַזוי מיט די שיינקייטן און וואָס מער אין זינען האָבן — באַהערשן דאָס לאַנד.

דאָס גייט ניט אַלץ כשורה. מען דאַרף עס ויסן. מען בויט אַ סך, אָבער ניט אַלעמאָל גוט. מען איז נאָך ווייט ניט אַרויס פונם פּיאָנערן־צושטאַנד. דער מאַנגל אין גוטע, קוואַליפיצירטע אַרבעטער, אין די נויטיג־

סטע געצייג, איז אָפט אַ האַרצרייסנדיגער. אין גאַנצן סאָוועטן־פאַרבאַנד איז נאָך דאָ אַזאַ מאַנגל אין קוואַליפיצירטע אַרבעטער, אין אַרבעטער בכלל, און אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט, אויפן ווייטן מזרח, קאַרגע ניין טויזנט קילאָמעטער ווייט פון מאָסקווע, איז ער נאָך שאַרפער. אַ גאַנץ לאַנד, אַ גאַנצע וועלט, בויט זיך מיטאַמאָל, און פון אַלע זייטן שרייט מען: גיב!

און עס איז ניט אַזוי איינפאַך אָפּצוזאָגן זיך: אויסלענדישע אַרבע־טער. כדי זיי זאָלן ניט נאָר קומען, נאָר אויך פאַרבלייבן, מוז מען פאַר זיי פריער אָנגרייטן דירות און טעאַטערס און קלובן. עס קאָנען זיך געפינען העלדן צווישן זיי, וואָס קאָנען בויען אין וואַלד און אין פעלד — און זיי דאַרף מען האָבן — אָבער אויסרעכענען בלויז אויף אַזעלכע טאָר מען ניט.

בירא־בידזשאַן איז — ניילאַנד, ניילעבן. אין דער דאָזיגער נייקייט איז פאַראַן זאַפטיגקייט, ראָמאַנטיק, קראַפט. אין דער אייביגער טאַיגאַ, זיינען דאָ יוגנט־קוואַלן פאַרן אַלטן אידישן פאָלק. אָבער רוי־ערד נעמט זיך שווער, טאַיגאַ נעמט זיך שווער, קיינמאָל־ניט־באַזעצטע געגנטן נעמען זיך שווער.

אונזער פילם האָט צו דערציילן וועגן מענטשן, וואָס האָבן ניט באַנו־מען דעם טערפקע־ווייניגן טעם, צו שטאַרק געווען פאַר זיי.

ווען עס וואָלט זיך געהאַנדלט וועגן אַ לאַנד, וואו מען קומט האַנדלען, ספעקולירן, לעבן פון פראָצענט, וואָלט די פראַגע וועגן מענטשן־מאַטעריאַל ניט געשטאַנען אַזוי שאַרף. אָבער דאָ איז אַ לאַנד פון פּיאָנערן־אַרבעט, פון בויען שווער און אָרנטלעך.

איר וועט זען אין אונזער פילם, ווי מען מאַטערט זיך (ווי איר ווייסט שוין) מיט איינרייסער, וואָס ווייסן איינס: סאָוועטסקע וולאַסט, טראָג מיך! האָסט געגעבן אויף הוצאות אהער, האָסט דאָ געגעבן אַ הויז, אַ קו, ערד, טראַקטאָרס, קאָמבאַינען — טאָ גיב און גיב ווייטער. טראָג מיך! איר וועט זען אפילו אַזעלכן, וואָס כאָטש ער האָט געקראָגן די געלעגנהייט צו פאַרדינען זייער אַ סך, און צו קלייבן געלט, און צו שיקן דער ווייב אינם שטעטל אין אוקראַינע, האָט ער נאָך פונדעסטוועגן אויפגעקויפט זאַכן, וואָס זיינען דאָ ביליגער און אָפּגעשיקט צו דער ווייב אַ האַנדל צו טאָן (און זיין סוף איז געווען ניט קיין גוטער).

דער וועג צו דער אידישער סאָוועטן־רעפּובליק איז ניט דורכאויס בלומען און מוזיק. אָבער ערשט טאַקע דערפאַר, ווייל דער וועג איז שווער, ווייל רוי־ערד נעמט זיך ניט לייכט, ווייל מאַנגל אין מאַטעריאַל און אין

מענטשן־מאַטעריאַל איז גרויס, הויבט איר אָן אַלץ מער באַוואונדערן די אויפטואונגען, שפּילט זיך דער אָרקעסטער אַלץ העכער און העלער פאַנאַנ־דער ביים סוף פון אונזער פילם — באמת א גליקלעכער סוף.

איר ווייסט, איר האָט געזען, ווי עס בויט זיך. איר האָט דעם געפיל פון איינעם, וואָס דערציילט וועגן זיינע שוועריגקייטן אין נחת. און עס וועט אייך אפילו געשאַנקען ווערן, ווען עס וועט ביי אייך פייכט ווערן אַן אויג פון פרייד . . .

איך בין געשטאַנען פאַרן בארג־מעטאַלורגישן טעכניקום און געזען, ווי א מאמע, וואָס איז נאָר־וואָס געהאָט אָנגעקומען פון אוקראַינע, האָט זיך אַרומגעכאַפּט מיט איר זון, וואָס האָט געלעבט און געלערנט אין טעכניקום. זי האָט געקוקט אויפן זון און געוויינט — ווי עס וויינען געוויינלעך נאַרישע אידישע מאַמעס (צייט אויפהערן אביסל!). ווען איך האָב זי געפרעגט: טאָ וואָס־זשע וויינט איר? האָט זי געענטפערט: אז מען דערלעבט אזא נחת, זאָל מען ניט וויינען?

איך בין געזעסן אין דער ליכטיגער שטוב פון איינעם, וואָס האָט דערציילט, ווי דער קאָפּ איז אים צוגעפראָרן געוואָרן צום בעטל. שלאָפנדיג ווינטער אין אביידל, אין די ערשטע יאָרן פון דער איבערוואַנדערונג אַהער. איך האָב אויסגעהערט וועגן שוועריגקייטן פונם סאַצשטעטל איקאָר — איצט א בליענדיגער ישוב — וועלכע האָבן פונקט אזוי גערירט דאָס האַרץ און דאָס אויג, סיי צוליב די איבערגעקומענע צרות און נאָך מער פון באַוואונדערונג פון דער העלדישקייט פון די בויער. און איך האָב אין דער וויסנשאַפטלעכער קאָמיסיע אין בירא־בידזשאַן געלייענט צווישן די געשיכטעס פון די ערשטע העלדן־פּיאָנערן די געשיכטע פון א פופציג־יאָריגער פרוי, וועלכע האָט דערציילט, ווי שווער עס איז איר אַלץ אָנגעקומען און ווי גוט עס איז איר אצינד.

און די פרוי האָט אויסגעפירט איר העלדן־דערציילונג:

— איצט וויל איך צוהאַלטן דאָס לעבן, עס זאָל פון אונז ניט אַנטלויפן! ערשט איצט ווייסן מיר, אז מיר לעבן!

אונזער פילם פאַרמאָגט א סך העלדן, בויער, א וואונדערלעכן מענטשן־מאַטעריאַל, א נייעם אידן, בירא־בידזשאַנער פּאַטריאָטן, בויער פונם נייעם לעבן. איר טרעפט זיי אויף די בירא־בידזשאַנער פאַבריקן און אונטערנעמונגען. איר טרעפט זיי אין די קאָלווירטן אין אַלע טיילן פונם לאַנד.

אויב די שוועריגקייטן פון בירא־בידזשאַן זיינען צום טייל אַלגעמיין־סאָוועטישע, זיינען די נחת'ן אַלגעמיין־סאָוועטישע. בירא־בידזשאַן האָט

הינטער זיך די קראַפט פון דער גרויסער סאָוועטישער מלוכה, פון דער גרויסער קאָמוניסטישער פּאַרטיי. אַזוי ווילן די פעלקער פונם סאָוועטן־פאַרבאַנד: גלייכבאַרעכטיגונג פאַר אַ ל ע, און אויך פאַר אידן נאַ־ציאָנאַלע מלוכה׳שקייט, אַ געזונטע נאַציאָנאַלע קולטור, אַ געזונט ווירט־שאַפטלעך לעבן. דערפאַר זיינען אונזערע העלדן ניט קיין קעמפער נעגן אַנדערע האַרעפּאַשניקעס. דאָס אידישע לעבן, וואָס בויט זיך אין ביראָ־בידזשאַן, איז אַ סאָציאַליסטיש לעבן, אינטערנאַציאָנאַליסטיש־נאַציאָנאַל!

רייסט עס דעריבער מיט. ווערט עס אייך איינגן און טייער פונם ערשטן מאָמענט. איז שווער זיך דערמיט צו שיידן. שווער.

איז — זיי געזונט, ביראָ־בידזשאַן!

טראָגט דער קוריער־צוג פאָראויס און פאָראויס אינם גרויסן סאָוועטישן לאַנד, אויף וועלכן ביראָ־בידזשאַן שפּאַרט זיך אָן. ו ו ע ט ב י ר אָ־ב י ד ז ש אַ ן ז י י ן ג ע ז ו נ ט!

אויפ׳ן באַן, צווישן סווערדלאָווסק און מאָסקווע,
אָנהויב אָקטאָבער, 1936.

די אידישע אויטאָנאָמע געגנט

(פאַקטן און ציפערן)

דער שטח, די גרעניצן, די באַפעלקערונג

די אידישע אויטאָנאָמע געגנט פאַרנעמט אַ שטח פון 36,490 קוואַד-ראַט-קילאָמעטער אינם געביט פון ווייטן מזרח, סאָוועטן-פאַרבאַנד. די געגנט הויבט זיך אָן — פון מערב — מיט די כינגאַנער בערג („קליינער כינגאַן") און דעם טייך כינגאַן, ציט זיך ביז דער שטאָט כאַבאַראָווסק, אויף מזרח. אויף דרום גרעניצט זיך די געגנט מיטן טייך אַמור, וועלכער נעמט אַרום אירע ברעגן אויף אַ שטח פון 646 קילאָמעטער. אויף צפון, העכער פון דער טראַנס-סיבירישער באַן-ליניע, וועלכע שניידט דורך די גאַנצע געגנט, זיינען די גרעניצן נאָך מער אומבאַשטימט, ווי די מערב'דיגע און מזרח'דיגע, ווייל עס הערשט דאָרט (אין צפון) די טייגאַ און דאָס לאַנד איז כמעט אינגאַנצן ניט באַזעצט (זע לאַנדקאַרטע צום אָנהויב פון בוך).

מיט אַ פּאָר יאָר צוריק איז אַ שטיק ערד אויף צפון פון סמידאָוויטשער ראַיאָן געווען פאַרעכנט אַלס טייל פון דער געגנט. דאָס האָט געזאָלט זיין דער קור-אורמי'שער ראַיאָן (דער טייך אורמי לויפט דאָרט דורך). די גאַנצע געגנט וואָלט געווען אומגעפער צוויי מאָל אַזוי גרויס, מיט אַ שטח פון אַרום 75 טויזנט קוואַדראַט-קילאָמעטער. צוליב דער שווערקייט פון באַ-הערשן די געגנט ווערט יענער צפונ'דיגער שטח ערד איצט ניט גענומען אין אַכט. מעגלעך, אַז ער וועט אינגיכן ווערן אַ טייל פון דער געגנט. קלאָר איז, אַז דער איצטיגער שטח פון דער געגנט איז אַ דערוויילינער.

איצט איז די געגנט אומגעפער אַנדערהאַלבן מאָל אַזוי גרויס ווי בעלגיע און איז איינגעטיילט אין פינף ראַיאָנען:

	קוו. קילאָמעטער
ביראָ-בידזשאַנער (צענטר-שטאָט — ביראָ-בידזשאַן) —	4,488
בליוכעראָווער (צענטר-שטאָט — בליוכעראָווע) — —	5,604
סטאַלינסקער (צענטער-שטאָט — סטאַלינסק) — —	6,920
בירער (צענטער-שטאָט — בירע) — — — —	14,070
סמידאָוויטשער (צענטער-שטאָט — סמידאָוויטש) —	5,408
צוזאַמען	36,490

ביראָ־בידזשאַן איז די הויפּט־שטאָט פון דער גאַנצער געגנט און די צענטער־שטאָט פון ביראָ־בידזשאַנער ראַיאָן.

די באַפעלקערונג פון דער געגנט איז אין סוף פון 1936 געווען אומגעפער 65,000. אין 1935, ווען די באַפעלקערונג איז געווען 51 טויזנט, האָט דער גרעסטער ראַיאָן, בירער, געהאַט אַ באַפעלקערונג פון 18,836, סמידאָוויטשער — 12,567, ביראָ־בידזשאַנער — 9,533, סטאַלינסקער — 6,736, בליוכעראָווער — 3,335. (די אַלע ציפערן זיינען גענומען פון די מאַטעריאַלן פון אויספיר־קאָמיטעט פון די סאָוועטן אין דער שטאָט ביראָ־בידזשאַן). דער איבערגעוויכט פון דער באַפעלקערונג איז איצט פּראָפּאָרציאָנעל געוואָקסן אויף דער זייט פון ביראָ־בידזשאַנער ראַיאָן, צוליב דעם וואוקס פון די אונטערנעמונגען און אַנשטאַלטן אין דער הויפּט־שטאָט.

פון דער הויפּט־שטאָט (ביראָ־בידזשאַן) ביז ב י ר אָ, אויף מערב, איז אינגאַנצן 44 קילאָמעטער. ביז ס מ י ד אָ ו ו י ט ש, אויף מזרח — 72 קילאָמעטער. די אַלע צענטרען ליגן אויף דער באַן־ליניע. פון דער הויפּט־שטאָט ביז ב ל י ו כ ע ר אָ ו ו אָ איז 115 קילאָמעטער. דאָ גייט אַ גוטער אויטאָמאָביל־וועג. דער ערשטער וועג אין דער געגנט. ביז ס ט אַ ל י נ ס ק איז 200 קילאָמעטער פון דער הויפּט־שטאָט, און דער וועג אַהער איז צו בעסטן מיטן עראָפּלאַן. פאָרן פאָרט מען ביז בליוכעראָווע מיטן אויטאָמאָביל און פון דאָרט מיטן שיף ביז סטאַלינסק.

דער קלימאַט, די נאַטור־אוצרות

די אידישע אויטאָנאָמע געגנט פאַרמאָגט אַ באַרגיגן טייל, וואָס איז געדיכט באַדעקט מיט אוראַלטן וואַלד (טאַיגאַ) און איז פול מיט אַלערליי נאַטור־אוצרות. דאָס איז דער מערב טייל, צווישן אַ ב ל ו ט ש י ע און דער הויפּט־שטאָט (ביראָ־בידזשאַן), און דער צפון־טייל, העכער פון דער באַן־ליניע. דער טייל פון דער געגנט וואָס ציט זיך פון דער הויפּט־שטאָט ווייטער אויף מזרח, ביז כאַבאַראָווסק, און פון דער הויפּט־שטאָט אויף דרום צום אַמור איז מייסטנס — פלאַכלאַנד.

אין דעם באַרגיגן טייל זיינען אויך פאַראַן באַדייטנדיגע ערד־רעסורסן פאַר לאַנדווירטשאַפט. דער גרעסטער טייל פון די ערד־פאָנדן פון דער געגנט געפינט זיך אָבער אין דעם פלאַכן טייל. ניט רעכענענדיג די גרויסע שטח'ן, וואָס פאָדערן שטאַרקע מעליאָריזאַציע (טריקענען זומפּן, א. אז. וו.) באַטרעפט דער ערד־פאָנד אַ מיליאָן מיט 400 טויזנט העקטאַר לאַנד (אַ העקטאַר איז אומגעפער צוויי און אַ האַלב אַקער).

די געגנט איז רייך מיט וואַסער־רעסורסן. דער גיגאַנטישער טייך אַ מ ו ר נעמט אַרום די געגנט אויף אַ שטח פון 646 קילאָמעטער, פון

פּאַשקאָוו ביז כאַבאַראָווסק. די געגנט פאַרמאָגט אַרום 200 טייכן און טייכלעך. די גרעסטע טייכן זײַנען: ב י ר אַ (320 קילאָמעטער) און ב י ד ז ש אַ ן (180 קילאָמעטער). אויך די „טונגוסקע“ איז אַ באַדייטנ־דיגער טייך. דער אַלגעמיינער שטח פון די וואַסער־אַרטעריעס איז איבער 3,600 קילאָמעטער. פון דעם קאָן 800 קילאָמעטער באַנוצט ווערן פאַר שיף־קאָמוניקאַציע און 1,300 קילאָמעטער פאַר טרייבן געהילץ. די געגנט פאַר־מאָגט אויך אַ ריי אָזעראָס (לעיקס). עס איז דאָ די אָזערע „טיאָפּלאָיע“ („וואַרעמע“), וואָס ווערט ווינטער ניט באַדעקט מיט אײַז, לעבעדינאָיע, ריבנאָיע און אַנד.

די טייכן ווערן באַדעקט מיט אײַז אַרום 15—20טן נאָוועמבער. דאָס אײַז הויבט זיך אָן רירן סוף אַפּריל.

די טייכן און אָזעראָס פאַרמאָגן אין זיך אַ סך פיש.

דער ק ל י מ אַ ט פון דער געגנט איז אַ געזונטער. דער ווינטער איז אַ טרוקענער, אַ זוניגער. דער זומער איז אַ וואַרימער און אין יולי און אויגוסט גייען אָפּטע רעגנס. די וואַרעמקייט אין דעם וואַרעמסטן חודש, יולי, איז דורכשניטלעך 21 גראַד (לויט צעלסיום; לויט דער פאַרענהייט סיסטעם, וואָס ווערט באַנוצט אין אַמעריקע, 70 גראַד). דער פראָסט אינם קאַלטסטן חודש, יאַנואַר, איז דורכשניטלעך 24 גראַד (לויט פאַרענהייט — 11).

דורכשניטלעך פאַלט אויס אין יאָר 586 מילימעטער רעגן. עס מאַכן זיך יאָרן ווען רעגן פאַלט ווייניגער, אָבער אויך יאָרן ווען עס איז דאָ מער רעגן. צוליב דעם וואָס עס זײַנען ביז איצט נאָך ניט געווען קיין באַוואָרע־נישן, אַז די טייכן זאָלן ניט אַרויס פון די ברעגן, זײַנען אין די יאָרן פון אַ סך רעגנס (1932, למשל) פאָרגעקומען פאַרפלייצונגען. צוליב דעם וואָס דאָס לאַנד איז נאָך ניט באַהערשט בלײַבט דער רעגן שטיין אויפן פלאַכ־לאַנד, דאָרט וואו ער איז נאָך ניט באַאַרבעט, און פאַראורזאַכט זומפּיגקייט.

די געגנט צייכנט זיך אויס מיט אַ רײַכער פלאָרא (געוויקסן־וועלט). זי פאַרמאָגט אַ רעזערוו בוימער פון 12,550 קוואַדראַט קילאָמעטער. דאָ געפינט זיך דער צעדער־בוים, די יאָלקע (יעל) און פיכטע, דער אַמורער און מאַנדזשורער לינדן־בוים, די ווייסע און געלע בעריאָזע און פיל אַנדערע.

די געגנט איז רײַך מיט גראָזן, מיט מיטלען פון שפּײַז פאַר פי, רײַך מיט אַלערליי יאַגאָדעס, ווילדע טרויבן. אין פרוכט איז די געגנט נאָך אָרעם.

די געגנט פאַרמאָגט אַ סך מינעראַלע אוצרות: גאָלד, אײַזן־אַרץ, קופּער־אַרץ, קוועקזילבער, צין־זילבער, קוילן, גראַפיט. זי פאַרמאָגט בוי־שטיינער, קאַלך־שטיינער, אַזבעסטאָס, מאַרמאָר און אַלערליי סאָרטן ליים און זאַמד פאַר בוי־צוועקן. זי פאַרמאָגט אויך עטלעכע סאָרטן עדעלשטיינער

און עס זיינען פאַראַן סמנים פון קוואַלן פון אַמעטיסט־קרישטאַלן. חוץ דעם קוראָרט קאָלדור, וואו עס שלאָגן פון דער ערד הייסע קוואַלן (זע באַשרייבונג וועגן קולדור), זיינען שוין אויך אַנטדעקט געוואָרן צוויי אַנדערע הייל־קוואַלן (ניט קיין הייסע), איינער לעבן בליוכעראָוואַ און איינער לעבן סאַיוזנאַיע.

דער באָדן פון דער געגנט גיט אַ גוטע גערעטעניש פון ווייץ, האָבער, רייז, סאָיע, קאַרטאָפל, בוריקעס, מערן און אַנדערע שפייז־קולטורן.

עטוואָס געשיכטע

דער ערשטער דעקרעט וועגן בירא־בידזשאַן איז אַרויסגעגעבן געוואָרן פון דער סאָוועטן־רעגירונג דעם 28־טן מערץ, 1928. ביז דעמאָלט איז שוין פון אַ לענגערער צייט געטראַכט געוואָרן וועגן ברייטע פּלענער איינצואָרדנען אידן אויף אַ גרויסן דורכאויסיגן שטח ערד. מיט צוויי יאָר פאַר דעם, דעם 19־טן מאַי, 1926, האָט דער צענטראַלער אויספיר־קאָמיטעט פון אוקראַינע, וואו די איינאָרדענונג פון אידן אויף ערד איז הויפּטזעכלעך פאָרגעקומען, באַשלאָסן צו ווענדן זיך צו דער צענטראַלער רעגירונג אין מאָסקווע אויסצוטיילן אין די ראַיאָנען פון צפון־קאַווקאַז, צפון־קרים, סיביר און אַנדערע געגנטן אין לאַנד גרעסערע שטח'ן ערד פאַר אידישער קאָלאָניזאַציע. אוקראַינע האָט שוין צוליב ערד־מאַנגל ניט געקאָנט באַפרידיגן די באַדערפנישן פון די אידישע מאַסן צו באַזעצן זיך אויף ערד.

ביז דעמאָלט — און טיילווייז אויך זינט דעמאָלט — איז די קאָלאָניזאַציע הויפּטזעכלעך אָנגעגאַנגען אין צעוואָרפענע שטח'ן ערד, וועלכע האָבן זיך אין משך פון דער אַרבעט, דורך באַשטימונגען פון דער רעגירונג, אויסגעטיילט אין אידישע נאַציאָנאַלע ראַיאָנען: דריי אין אוקראַינע (קאַלינינדאָרף — אין אָדעסער געגנט, סטאַלינדאָרף און ניי־זלאַטאָפּאָל — אין דניעפּראָפּעטראָווסקער געגנט), און צוויי אין קרים (פרײדאָרף און לאַרינדאָרף). צוזאַמען מיט די אַרום פערציג טויזנט אידן אין קאָלווירטן אין ווייסרוסלאַנד זיינען אויף אַזאַ אופן באַזעצט געוואָרן אַרום 300 טויזנט אידן אויף ערד. אָבער דער מאַנגל אין אַ גרויסן שטח ערד פאַר דורכאויסיגער קאָלאָניזאַציע האָט זיך לאַנג געפילט.

נאָך אַ לענגערער אויספאָרשונג פון אַ ספּעציעלער קאָמיסיע, וואָס איז געשיקט געוואָרן אינם ווייטן מזרח, יועלכער איז זייער שוואך באַזעצט, איז די רעגירונג געקומען צום אויספיר, אַז די געגנט ביים אַמור, וואו עס לויפן די טייכן בירא און בידזשאַן, זאָל באַשטימט ווערן פאַר אידישער קאָלאָניזאַציע. שוין דעמאָלט איז אָבער גענומען געוואָרן אין אַכט ניט סתם

קאָלאָניזאַציע, אַלס אַ מיטל צו מאַכן פון געוועזענע לופט־מענטשן פּראָדוק־טיווע מענטשן, מיט אַן אָנהאַלט אין דער ווירטשאַפט פון לאַנד. עס איז גלייכצייטיק גענומען געוואָרן אין אַכט דאָס באַשאַפן א י ד י ש ע מ ל ו כ ה ׳ ש א פ ט. געניי וועגן דער פאָרם — אַ אויטאָנאָמיע, אָדער אַ רעפּובליק — האָט מען דעמאָלט ניט געקאָנט רײדן, אָבער די באַשטימונג פון דער רעגירונג דעם 28־טן מערץ, 1928, האָט זיך פאַרענדיגט אַזוי:

„ביי גינסטיגע רעזולטאַטן פון דעם דורכאויסיגן באַזעצן מיט אַרבעטנדיגע אידן דעם ראַיאָן, וואָס איז אָנגעוויזן אין ערשטן פּונקט,— האָבן אינזינען די מעגלעכקייט צו אויסבילדן אויף דער טעריטאָריע פון דעם דאָזיגן ראַיאָן אַ אידישן נאַציאָנאַלן אַדמיניסטראַטיוו־טעריטאָ־ריעלן איינס“.

אָט וועגן אַזאַ „איינס“ (יוניט) איז שוין גערעדט געוואָרן אין דער באַשטימונג פון צענטראַלן אויספיר־קאָמיטעט פון די סאָוועטן דעם 30־טן סעפּטעמבער, 1931, לויט וועלכער ביראָ־בידזשאַנער ראַיאָן האָט אין סוף 1933 געדאַרפט באַשטימט ווערן ווי אַ אידישע אויטאָנאָמיע. דער אויספיר־קאָמיטעט האָט צוליב דעם צוועק אָנגענומען אַ ריי באַשטימונגען וואָס האָבן געדאַרפט הייבן די ווירטשאַפטלעכע אַנטוויקלונג פון ביראָ־בידזשאַן און די אַנטוויקלונג פון דער אידישער קולטור.

דעם 7־טן מאַי, 1934, האָט דער צענטראַלער אויספיר־קאָמיטעט פון די סאָוועטן, איבער דער אונטערשריפט פון מ. ק א ל י נ י ן, אַרויס־געגעבן די פאָלגנדיגע באַשטימונג:

„באַטראַכט דעם פאָרשלאַג פונם אַלרוסלענדישן צענטראַלן אויס־פיר־קאָמיטעט וועגן פאַרוואַנדלען דעם ביראָ־בידזשאַנער אידישן נאַ־ציאָנאַלן ראַיאָן אין אַ אידישער אויטאָנאָמער געגנט, באַשטימט דער צענטראַלער אויספיר־קאָמיטעט:

„דעם פאָרשלאַג אָננעמען, און פאַרוואַנדלען דעם ביראָ־בידזשאַ־נער אידישן נאַציאָנאַלן ראַיאָן אין אַ אידישער אויטאָנאָמער געגנט אינם באַשטאַנד פון וווייט־מזרח׳דיגן געביט“.

פון דעם מאָמענט האָט זיך אָנגעהויבן אַ באַזונדערס־אינטענסיווע און פון דער רעגירונג געפּלאַנעוועטע באַהערשונג פון ביראָ־בידזשאַן — די אידישע אויטאָנאָמע געגנט. אַ סך איז אויפגעטאָן געוואָרן אין דער פאַר־הערלטניסמעסיג־קורצער צייט זינט מאַי 1934. מיט העכער צוויי יאָר נאָכ־דעם, אין אויגוסט 1936, האָט דער צענטראַלער אויספיר־קאָמיטעט, דורך זיין פּרעזידיום, אויסגעהערט אַ ברייטן באַריכט וועגן דער אַרבעט אין דער געגנט, און דעם 29־טן אויגוסט (1936) האָט דער צענטראַלער אויספיר־קאָמיטעט אַרויסגעגעבן אַ באַשטימונג, וועלכע האָט דערקלערט: „די פאַר־

וואַנדלונג פונם ביראָ־בידזשאַנער ראַיאָן פון ווייט־מזרח׳דיגן געביט אין אַ אידישער אויטאָנאָמער געגנט, וואָס דאָס איז פאַרגענומען געוואָרן אַלס פאַרווירקליכונג פון דער לעניניש־סטאַלינישער נאַציאָנאַלער פּאָליטיק, האָט זיך אינגאַנצן און פולשטענדיג באַרעכטיגט".

די באַשטימונג דערמאָנט וועגן די לאַנג־יאָריגע שטרעבונגען פון אידישן פאָלק צו נאַציאָנאַלער קולטור, בילדונג, אַ היימלאַנד (זע ציטאַטע אויף זייט 53), זי גיט אַן איבערבליק איבער דער אינדוסטריעלער און לאַנדווירטשאַפטלעכער אַנטוויקלונג פון דער געגנט, איבער דער אַנטוויקלונג פון דער אידישער נאַציאָנאַלער קולטור, און עס ווערט צוליב דער ווייטער־דיגער אַנטוויקלונג פון דער געגנט באַשטימט: 1) אין צענטער פון אויפ־מערקזאַמקייט זאָל פריער פון אַלץ שטיין די לאַנדווירטשאַפט און עס זאָל פאַרבעסערט ווערן די אַרבעט פון די ראַטן און זייערע מאַסן־אָרגאַנען, 2) באַזאָרגן די בוי־אַגענטורן מיט בעסערע טעכנישע מיטלען, 3) פאַרלייגן דעם פאָלקס־קאָמיסאַריאַט פאַר ערד־אַרבעט ער זאָל צושטעלן דעם ראַט פון פאָלקס־קאָמיסאַרן אַ פּראָיעקט וועגן צוגרייטן ניט ווייניגער ווי נייע הונ־דערט טויזנט העקטאַר לאַנד פאַר נייע איבערוואַנדערישע קאָלווירטן, 4) פאַרלייגן די געווערב־קאָאָפּעראַטיוון צוצושטעלן אַ פּלאַן פאַר אַ ברייטערער געווערב־קאָאָפּעראַציע אין דער געגנט, 5) פאַרלייגן דעם אויספיר־קאָמיטעט פון ווייט־מזרח׳דיגן געביט צו העלפן פאַרשטאַרקן די לאַנדווירטשאַפטלעכע און אינדוסטריעלע בויאונג אין דער געגנט, 6) פאַרלייגן די צענטראַלע אויספיר־קאָמיטעטן פון אוקראַינע, ווייט־רוסלאַנד און דעם אויספיר־קאָמי־טעט פון דער מערב־געגנט צו שיינקען באַזונדערע אויפמערקזאַמקייט דעם אָפּקלייב פון איבערוואַנדערער־אידן קיין ביראָ־בידזשאַן, 7) פאַרלייגן דעם צענטראַל־ראַט פון געזערד צו שטעלן אין צענטער פון דער אויפמערקזאַמ־קייט פון די געזערד־אָרגאַניזאַציעס די אָפּקלייב־אַרבעט.

די באַשטימונג פאַרענדיגט זיך אַזוי:

„דער פּרעזידיום פון צענטראַלן אויספיר־קאָמיטעט פון פאַרבאַנד פון די סאָוועטישע סאָציאַליסטישע רעפּובליקן דריקט אויס די זיכער־קייט דערין, אַז אַלע אַרבעטער און קאָלווירטניקעס פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט, די אַרבעטנדיגע אידן פונם ראַטנפאַרבאַנד און די סאָוועטישע געזעלשאַפטלעכקייט וועלן טאָן אַלץ, כדי גיכער צו לייזן די אויפגאַבעס פון ווייטערדיגן אַנטוויקלען און פאַרפעסטיגן די נאַציאָ־נאַלע סאָוועטישע אידישע מלוכה׳שקייט אינם פאַרבאַנד פון די סאָוועטישע סאָציאַליסטישע רעפּובליקן.

פאָרזיצער פון צענטראַלן אויספיר־קאָמיטעט פון

סאָוועטן־פאַרבאַנד, מ. ק א ל י נ י ן."

לאַנדווירטשאַפט, אינדוסטריע, האַנדל, בילדונג

דער פּאַרזייטער שטח לאַנד אין די קאָלווירטן און ראַטווירטן האָט אין 1936 אויסגעמאַכט 42 טויזנט העקטאַר. דער וואוקס פון די לעצטע יאָרן איז געווען אזא: 1928 — 17,165 העקטאַר; 1934 — 33,000 העקטאַר; 1935 — 38,460 העקטאַר; 1936 — 42,000 העקטאַר.

דער פּלאַן איז צו דערגרייכן אין 1937 אַ שטח פון הונדערט טויזנט העקטאַר פּאַרזייט לאַנד.

די צאָל קאָלווירטן (קאָלעקטיווע ווירטשאַפטן) פון אידישע איבערוואַנדערער איז אין 1932 געווען בלויז 4. אין אָנהויב 1937 — 15. דער גרעסטער פון זיי איז דער קאָלווירט „רויטער אָקטיאַבער" אין אַמורזעט (ביים אַמור), וועלכער האָט אין 1936 פּאַרזייט 1,435 העקטאַר לאַנד. אַנדערע גרויסע קאָלווירטן זיינען: איקאָר (פּאַרמאָגט אַ שטח פון העכער דריי טויזנט העקטאַר, האָט אין 1936 פּאַרזייט בלויז 200), וואַלדהיים, ביראָ־פעלד, פרייליאַנד, ניילעבן.

די צאָל פי וואָס די קאָלווירטן האָבן פּאַרמאָגט האָט אין 1934 באַטראָפן 8,608; אין 1935 — 9,761; אין 1936 — 12,996. די צאָל חזירים האָט אין 1934 באַטראָפן 8,574; אין 1935 — 10,145; אין 1936 — 14,481. די צאָל פערד האָט אין 1934 באַטראָפן 4,618; אין 1935 — 4,838; אין 1936 — 5,661.

די קאָלווירטן האָבן אין 1934 פּאַרמאָגט 73 טראַקטאָרס, 4 קאָמבאַינען, 2 טראַקס (לאַסט־אויטאָמאָבילן), 43 פּאַרזיי־מאַשינעס. די ראַט־ווירטן האָבן דעם יאָר שוין פּאַרמאָגט 38 טראַקטאָרס, 20 קאָמבאַינען, 12 לאַסט־אויטאָמאָבילן. אין 1936 האָבן זיך אין דער געגנט שוין געפונען 216 טראַקטאָרס, צעטיילט אין זיבן מאַשין־טראַקטאָר סטאַנציעס, וועלכע האָבן באַדינט די פּאַרשיידענע קאָלווירטן.

די קאַפּיטאַלע אינוועסטירונגען אין דער געגנט האָבן אין 1934 באַטראָפן 19 מיליאָן רובל, אין 1935 — 69 מיליאָן רובל. אין 1936 האָבן די קאַפּיטאַלע אינוועסטירונגען בלויז אויף ווירטשאַפטלעכע און קולטורעלע מיטלען שוין באַטראָפן 67 מיליאָן רובל. אַרום און אַרום איז אין דער געגנט אַריינגעפּלאַסן אין 1936 — לויט אַ פּריעריגער אויסרעכענונג — ביז 250 מיליאָן רובל.

אין דער שטאָט ביראָ־בידזשאַן איז אין 1933 אויסגעגעבן געוואָרן אויף קאָמונאַלע בויאונג אַנדערהאַלבן מיליאָן רובל, אין 1934 — 3 מיליאָן, אין 1935 — קאַרגע 17 מיליאָן, אין 1936 — 32 מיליאָן.

דער גרעסטער טייל פון די אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען פון דער געגנט געפינען זיך אין דער הויפט־שטאָט: צוויי זעגמילן, 2 ציגל־זאַוואָדן, אַ ניי־פאַבריק, אַ מעבל־פאַבריק, אַ מעכאַנישער ווארשטאַט, אַ דרוקעריי, אַ עלעקטראָ־סטאַנציע. אין 1936 איז פאַרטיג געוואָרן אַ נייע געביידע פאַר דער ניי־פאַבריק, וועלכע וועט ביי פולער אַנלאָדונג באַשעפטיגן 2,500 אַרבעטער. עס האָבן שוין אָנגעהויבן אַרבעטן טיילן פון אַ גרויסן וועגענער־זאַוואָד און עס האָט זיך געבויט אַ נייע עלעקטראָ־סטאַנציע אויף 6 טויזנט קילאָוואַט (פאַר 10 מיליאָן רובל), אַ דרוקעריי (אַ מיליאָן רובל), אַ שטריקעריי־פאַבריק, 5 ציגל־זאַוואָדן, אַ פּאַפּיר־זאַוואָד און אַנדערע אונטערנעמונגען.

איינע פון די גרעסערע אונטערנעמונגען אין דער הויפט־שטאָט איז די מעבל־פאַבריק „דימיטראָוו“. צווישן 1931 און אָנהויב 1937 איז די פאַבריק אויסגעוואַקסן פון 40 אַרבעטער אויף 460. סוף 1937 וועלן דאָרט זיין טויזנט אַרבעטער, לויטן פּלאַן.

אַ גרויסער קאַלך־זאַוואָד איז אויסגעבויט געוואָרן אין לאָנדאָקאָ. ביי פולער אָנלאָדונג וועט ער אַרויסגעבן 60 טויזנט טאָן קאַלך אַ יאָר. גרעסערע קאַלך־אונטערנעמונגען געפינען זיך אין ביראקאַן, וואו עס איז אויך קאָנצענטרירט די מאַרמאָר־פּראָדוקציע. אַ גרויסע מעבל־פאַבריק געפינט זיך אין סאָציאַליסטישן שטעטל איקאָר. מען איז צוגעטראָטן אַנטוויקלען די גראַפיט־אוצרות ביי סאָיוזנאָיע. עס אַרבעטן גוט די גאָלד־גרובן ביים טייך סוטאַרי. עס זיינען פאַראַן פישער־אַרטעלן, און אַ גרויסע פאַרם — געבורט־אָרט — פאַר רויג־פיש (קעטאַ) אויף דער בירא, לעבן לאָנדאָקאָ.

די געווערב (מלאכה) קאָאָפּעראַציע האָט אין 1934 אַרויסגעגעבן אַ פּראָדוקציע פון 6 מיליאָן רובל, אין 1935 — 12 מיליאָן רובל, אין 1936 (פּלאַן) — 27 מיליאָן.

דער האַנדל־אומזאַץ האָט אין 1934 באַטראָפן אין דער געגנט 17 מיליאָן רובל, אין 1935 — 73 מיליאָן, אין 1936 (פּלאַן) — 100 מיליאָן.

אין 1934 האָט די געגנט געהאַט 83 שולן מיט 9 טויזנט שילער. אין 1936 — 108 שולן מיט 14 טויזנט שילער, 576 לערער. דער פּלאַן איז צו האָבן צום סוף 1937 — 150 שולן מיט 30 טויזנט שילער און טויזנט לערער.

אין געגנט זיינען דאָ פיר טעכניקומס: פּעדאַגאָגישער, באַרג־מעטאַלורגישער, מעדיצינישער, לאַנדווירטשאַפטלעכער (די ערשטע דריי אין דער הויפט־שטאָט, דער לעצטער אין סטאַלינסק).

באַפעלקערונג, געבורטן, שטערבלעכקייט

דער וואוקס פון דער באַפעלקערונג פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט איז אין די לעצטע יאָרן געוועזן אַזאַ:

1926	32,266
1930	38,635
1931	44,374
1932	48,938
1935	56,000
1936	65,000

דער וואוקס פון דער שטאָט ביראָ־בידזשאַן (ביז 1930 — סטאַנציע „טיכאָנקאַיאַ") איז אין די זעלביגע צען יאָר געוועזן אַזאַ:

1926	881
1929	1,288
1931	3,000
1932	5,200
1933	7,000
1934	7,400
1935	10,300
1936	17,000

אין אַפּריל 1937 האָט די שטאָט שוין פאַרמאָגט אַרום 20,000 איינוואוינער.

די אידישע איבערוואַנדערונג, וועלכע האָט זיך אָנגעהויבן אין 1928, איז, אין צאָלן, געגאַנגען אויף אַזאַ אופן:

1928	850
1929	1,420
1930	1,186
1931	3,230
1932	8,234
1933	3,130
1934	5,267
1935	8,347
1936	7,000
1937 (פּלאַן)	10,000

די מערהייט איבערוואַנדערער פון די ערשטע יאָרן האָט ניט אויס־געהאַלטן די שוועריגקייטן און איז געפאָרן צוריק. באַזונדערס שווער איז געווען דאָס יאָר 1932, ווען אין גאַנצן לאַנד איז אויפן דאָרף אָנגע־גאַנגען דער קאַמף פאַר קאָלעקטיוויזאַציע, און ביראָ־בידזשאַן איז געטראָפן געוואָרן פון אַ פאַרפּלייצונג. די איבערוואַנדערער פון זינט 1933 זיינען אין דער גרעסטער מערהייט געבליבן אין דער געגנט, וועלכע האָט צום סוף 1936 פאַרמאָגט 23,000 אידן.

אין 1930 האָבן אידן אויסגעמאַכט קאַרגע זיבן פּראָצענט (6.9) פון דער באַפעלקערונג. אין 1932 — העכער 15 פּראָצענט (15.5), אין 1933 — אַרום 20 פּראָצענט, צום אָנהויב 1937 — אַרום 33 פּראָצענט.

רוסן, וועלכע האָבן אין 1930 אויסגעמאַכט קאַרגע 66 פּראָצענט (65.8) האָבן אין 1932 אויסגעמאַכט קאַרגע 57 פּראָצענט (56.6) און אין 1936 — אַן ערך 40 פּראָצענט. עס זיינען אין דער געגנט אויך דאָ קליינע גרופּן אוקראַאינער (אין 1932 — קאַרגע אַכט פּראָצענט), קאָרייער (אין 1932 — קאַרגע 12 פּראָצענט), כינעזער (אין 1932 — עטוואָס איבער צוויי פּראָצענט) און אַנדערע.

אין 1933 איז געווען העכער צוויי געבורטן (2.1) אויף יעדע 100 איינוואוינער. אין 1934 — קאַרגע דריי געבורטן (2.8) אין 1935 — קאַרגע פיר געבורטן (3.8).

די שטערבלעכקייט פון דער באַפעלקערונג האָט זיך אין דער צייט פאַרקלענערט פון קאַרגע צוויי (1.7) אויף יעדע 100 איינ־וואוינער ביז ווייניגער ווי איינס (0.9).

פראַגן און ענטפערס

אַ ריי פון די וויכטיגסטע פראַגן, וואָס זיינען געשטעלט געוואָרן אויף לעקציעס און פאַרזאַמלונגען וועגן ביראָ-בידזשאַן

ביראָ-בידזשאַן און פאַלעסטינע

פ ר אַ ג ע: אויב איר זייט פאַר ביראָ-בידזשאַן, טאָ פאַרוואָס זייט איר אַזוי שטאַרק געגן פאַלעסטינע? אויב ביראָ-בידזשאַן איז אַ לייזונג פון דער אידישער פראַגע איז דאָך פאַלעסטינע פונקט אַזאַ לייזונג?

ע נ ט פ ע ר: ביראָ-בידזשאַן איז ניט קיין „רויטע פאַלעסטינע“. ביראָ-בידזשאַן נעמט זיך ניט אונטער צו לייזן די פּראָבלעמען פון די אידן אין די קאַפּיטאַליסטישע לענדער דורך אַרויסנעמען זיי פון „גלות“. די אידייע פון ביראָ-בידזשאַן אנערקענט בכלל ניט קיין „גלות“. לויט דער אידייע קומט אויס, אַז די אידן וועלן אומעטום מוזן לייזן זייער פראַגע א ו י פ ן א ר ט ו ו א ו ז י י ו ו א ו י נ ע ן (און וואו זיי וועלן ב ל י י ב ן וואוינען). דאָס, וואָס געוויסע גרופּן וואַנדערן אויס, אָדער וועלן אויך פאָרן קיין ביראָ-בידזשאַן, האָט ניט צום ענין. אויסוואַנדערונג פון די לענדער אין מזרח אייראָפּע איז פאַרגעקומען אין משך פון יאָרן, ספּעציעל פאַר דער מלחמה, און אין די הונדערטער טויזנטער. דאָס האָט אָבער ניט געלייזט די אידן-פראַגע אויפן אָרט. זי איז געלייזט געוואָרן נאָר אין געוועזענעם רוסלאַנד, טאַקע ניט דורך אויסוואַנדערונג.

פ ר אַ ג ע: אָבער דורך אַגיטירן פאַר ביראָ-בידזשאַן באַווייזט איר דאָך, אַז איר זייט פאַר אַ אידישע היים, פאַר אידישע מלוכה'שאַפט, ווי איר רופט עס. טאָ פאַרוואָס זעצט איר אויס געגען פאַלעסטינע?

ע נ ט פ ע ר: דאָ האַנדלט זיך ניט וועגן פאַלעסטינע, אָדער ציוניזם. דאָס איז זייער אַ גרויסע פראַגע, וואָס מען קאָן אויף איין פוס ניט באַהאַנדלען. אין קורצן דאַרף געזאָגט ווערן: יעדער פאַרזוך צו ענדערן דעם „סטאַטוס קוואָ“ (איצטיגן צושטאַנד) פון מלוכה-פאַרמען, יעדער פאַרזוך פון אַן אונטערדריקטער נאַציאָנאַליטעט זיך צו באַפרייען, קריגן פולע רעכט, פירט אויף איין וועג — קאַמף. דער אימפּעריאַליזם וועט מיטן גוטן ווילן קיינעם ניט געבן קיין אייגענע מלוכה אָדער נאַציאָנאַלע מלוכה'-שאַפט. דער קאַפּיטאַליזם-אימפּעריאַליזם זוכט, פאַרקערט, א ר י י נ-צ ו כ א פּ ן נייע טעריטאָריעס, אונטערדריקן נאָך מער קלענערע פעלקער.

עס איז אמת — און דאס דארף מען געדיינקען — אז אויך אונטערן קאפיטאליזם קאנען נאציאנאלע מינדערהייטן, דארט וואו זיי געפינען זיך, דערשלאגן זיך אויסבעסערונגען, דורך א קאמף האנט אין האנט מיט אלע פראגרעסיווע עלעמענטן פונם געגעבענעם לאנד. אפגערעדט פון אזא היסטארישן פעריאד ווי די יארן פון דער וועלט-מלחמה, ווען אונטערדריקטע נאציעס האבן דורך אן איבערטאשירונג פון די וועלט-כחות געוואונען נאציאנאלע זעלבסטשטענדיגקייט. דאס האט אבער פאסירט מיט נאציעס וואס האבן געוואוינט אויף זייער טעריטאריע און זיינען אין די גרעניצן פון דער היסטארישער טעריטאריע זייערער געווען א מערהייט און זיינען געווען א כוח אויפן וואגשאל פון די געגנזאצן פון די פארשיידענע אינטערעסן, אויף די שלאכטפעלדער און שפעטער (פארשטייט זיך, אז אין זייער א גרויסער מאס זיינען די קליינע נאציעס פארבליבן אונטער דער הערשאפט פון גרויסע מלוכות — פינאנציעל, אדער אויף אן אנדער שטייגער). אנדערש איז אבער מיט אזא קליין לאנד ווי פאלעסטינע (ווייניגער ווי א העלפט די גרויס פון ליטע), וואס פארמאגט אן איבערוועגנדיגע אראבישע מערהייט, מיט צענדליגער מיליאנען אראבער ארום, און דער ציוניזם קאן אויסרעכענען בלויז אויף די אינטערעסן און דעם גוטן ווילן פון אזא פאררעטערישער און בלוטיגער סיסטעם, ווי דער ענגלישער אימפעריאליזם, — בעת דאס אידישע פאלק, וועמען מען זאל, הייסט עס, דאס לאנד געבן, וואוינט אין פארשיידענע טיילן וועלט און איז דארטן איינגעווארצלט. גוט צי שלעכט — אין אזא צושטאנד געפינט זיך דאס אידישע פאלק, א צושטאנד פון א וועלט-פאלק. די וואס שאצן אפ די לאגע מוזן קומען צום אויספיר, אז עס איז פארפירעריש צו ריידן וועגן א אידישער מלוכה וואס וועט געגעבן ווערן מיטן ווילן פון וועלכן עס איז אימפעריאליזם, „אפילו" ענגליש, און אז מען קאן ניט שאפן קיין אידישע מלוכה'שאפט, באפרייען דאס אידישע פאלק, אין א לאנד וואס איז באזעצט. דא איז ניט די פראגע צי עס איז נאך פאראנען וויפיל ניט איז ארט.) די זאך איז וואס אין פאלעסטינע וואוינט א באדייטנדיקע באפעלקערונג. איר מערהייט איז ניט קיין אידישע.

מערהייט-מינדערהייט אין בירא-בידזשאן

פ ר א ג ע: אבער אויך אין בירא-בידזשאן זיינען די אידן א מינדערהייט, פונדעסטוועגן האט די סאוועטן-רעגירונג דערקלערט די געגנט ווי א אידישע אויטאנאמיע?

ע נ ט פ ע ר: דער פרייוויליגער אופן ווי אזוי בירא-בידזשאן איז

פון דער רעגירונג דערקלערט געוואָרן ווי אַ אידישע אויטאָנאָמיע, בלויז צוליבן צוועק צו געבן אידן אַבסאָלוטע, הונדערט־פּראָצענדיגע, גלייכהייט מיט אַלע נאַציעס, איז אַ באַווייז ווי אַזוי נאָר אונטער אַרבעטער־מאַכט קאָנען אונטערדריקטע נאַציאָנאַליטעטן באַפרייט ווערן. פאַרשטייט זיך אַז די אידישע נאַציאָנאַליטעט איז אומעטום באַרעכטיגט צו פולער גלייכהייט, צו האָבן אומעטום מלוכה־אָרגאַנען. בירא־בידזשאַן איז אַ ביישפּיל פאַר די אידן אין אַנדערע לענדער אונטער וואָס פאַר אַ מלוכה־פאָרם זיי וועלן זיך קאָנען דערשלאָגן זייער באַפרייאונג. נאָר אַן אַרבעטער־מלוכה באַוואָרנט נאַציאָנאַלע מלוכה'שאַפט פאַר אונטערדריקטע נאַציעס. וואָס איז שייך אָבער דער באַפעלקערונג פון בירא־בידזשאַן איז די זאַך אַזוי. עס האָט קיין שום זין ניט צו ריידן וועגן אַ מערהייט אָדער אַ מינדערהייט אין אַ לאַנד וואָס איז כמעט אינגאַנצן פּוסט. איין זאַך איז פּאַלעסטינע, וועלכע איז וויינינגער ווי אַ העלפט די גרויס פון בירא־בידזשאַן און פאַרמאָגט קאַרגע אַנדערהאַלבן מיליאָן איינוואוינער. אַן אַנדער זאַך איז בירא־בידזשאַן, וואָס איז העכער ווי צוויי מאָל אַזוי גרויס, און איז ניט אין פאַרגלייך רייכער, און פאַרמאָגט אינגאַנצן 65 טויזנט איינוואוינער... מען האָט ניט געקאָנט זאָגן, אַז אַמעריקע געהערט צו די אינדיאַנער, ווען די ערשטע גרופּן אימיגראַנטן זיינען אַהער געקומען. כאָטש די אינדיאַנער זיינען געווען מער, האָט זיך אָבער ניט געקאָנט האַנדלען וועגן אַ מערהייט, ווייל עס איז געווען אַ פּוסט לאַנד. און ווען דאָס לאַנד איז פּוסט, און ווען אַזאַ לאַנד געפינט זיך נאָך אונטער אַן אַרבעטער־רעגירונג דאַרף מען געוויס ניט קריכן אַנדערע אויפן קאָפּ, ניט אַפּנעמען ביי אַנדערע קיין באָדן אָדער רעכט. אַזוי איז די לאַגע אין בירא־בידזשאַן, וואו עס הערשן די בעסטע באַציאונגען צווישן אידן און ניט־אידן. די ניט־אידן באַטייליגן זיך אויך אין העלפן אויסבויען די אידישע געגנט.

ווען וועט פּראָקלאַמירט ווערן די רעפּובליק

פ ר אַ ג ע: פאַרוואָס וואַרט די סאָוועטן־רעגירונג מיטן פּראָקלאַמירן אַ אידישע סאָוועטן־רעפּובליק?

ע נ ט פ ע ר: דאָס שטרייכט ווידער אונטער דעם צוגאַנג פון אַן אַרבעטער־מלוכה. די סאָוועטן־רעגירונג האָט ניט באַשטימט פון סאַמע אָנהויב גלייך אַ אידישע מלוכה, אָדער „נאַציאָנאַלע היים", נאָך איידער אַ באַדייטנדיגע אידישע באַפעלקערונג האָט זיך באַזעצט און האָט באַהערשט דאָס לאַנד. די געגנט איז פריער באַשטימט געוואָרן אַלס אַן אָרט פאַר אידישער איבערוואַנדערונג. דערנאָך, אין 1930, איז די געגנט דער־

קלערט געוואָרן ווי א אידישער נאַציאָנאַלער ראיאָן. ווען עס זיינען אנגעקומען נאך טויזנטער אידן און זיי זיינען געוואָרן נאָך א וויכטיגער פאַקטאָר אין דער ווירטשאַפט, איז די געגנט דערקלערט געוואָרן ווי א אידישע אויטאָנאָמיע. ווען די אַרבעט וועט ווייטער פאַרגעזעצט ווערן און די אידישע באַפעלקערונג וועט דערגרייכן אומגעפער 50 טויזנט, האַלט מען אז דעמאָלט וועט פּראָקלאַמירט ווערן די אידישע סאָוועטישע רעפּובליק. מען וויל קיינעם ניט אָפּנאַרן, עס איז ניט קיין פראגע פון פּאָליטישע טריקס. עס איז א רעאַלער צוגאַנג צו די מעגלעכקייטן ווי אזוי אויפצובויען די מלוכה׳שאַפט פון א נאַציאָנאַליטעט וואָס האָט עס פריער ניט פאַרמאָגט, אויף אַן אויפריכטיגן שטייגער, מיט ממשות׳דיגער הילף.

צו וואָס אונזער הילף?

פ ר א ג ע: אָט טאָקע וועגן הילף. צו וואָס דאַרף מען אונזער הילף אין אַמעריקע און קאַנאַדע (אזוי אַנדערע קאַפּיטאַליסטישע לענדער), ווען די סאָוועטן־רעגירונג גיט אזוי פיל געלט אויף בויען די אידישע געגנט?

ע נ ט פ ע ר: עס איז קלאָר געווען פון סאַמע אָנהויב, אַז די אידישע סאָוועטישע רעפּובליק וועט אַלץ איינס געבויט ווערן — מיט דער הילף פון אויסלאַנד, אָדער ניט. עס איז אָבער א פראגע: ווי שנעל? און אויך: ל י י כ ט ע ר אָדער ש ו ו ע ר ע ר? ווען דער איקאָר האָט געשיקט קיין ביראָ־בידזשאַן די ערשטע טראַקטאָרס און די ערשטע עקסקאַוואַטאָרס, און אַנדערע מאַשינען, האָבן זיי געשפּילט א גרויסע ראָל — באַטש מיט יאָרן שפּעטער זיינען אונטערגעקומען א סך מער טראַקטאָרס פון דער מלוכה. פּונקט אזוי וועלן שפּעטער אונטערקומען שרייב־מאַשינען, דרוק־מאַשינען, און אַלערליי אַנדערע זאַכן, אָבער דער־ווייליע מוז די אידישע קולטור ו ו א ר ט ן, זי האָט ניט קיין טעכנישע מעגלעכקייטן זיך צו אַנטוויקלען. ווען דער איקאָר שיקט דרוק־מאַשינען, העלפט ער דער אידישער קולטור זי זאָל זיך ש נ ע ל ע ר אַנטוויקלען און זאָל אויף אַזאַ אופן בעסער באַדינען און צוציען אידישע איבערוואַנ־דערער, בעסער איינוואָרצלען די וואָס זיינען שוין דאָ.

עס האַנדלט זיך אויך וועגן באַזעצן אידן פון אויסלאַנד. אויסשטאַטן א פאַמיליע ביזן גרעניץ קאָסט געלט. מיט גרויסע סומען וואָלט מען אויך געקאָנט מיטהעלפן פאַרשנעלערן די הייזער־בויאונג און אויף אַזאַ אופן אָפּראַמען איינע פון די שטערונגען אויפן וועג צו נעמען פאַמיליעס פון אויסלאַנד. (די גרופּן, וואָס מוזן אויסוואַנדערן)•

איבערוואַנדערער פון אויסלאַנד

פ ר א ג ע: איז דאָס די איינציגע סיבה פאַרוואָס עס פאַרהאַלט זיך די איבערוואַנדערונג פון אויסלאַנד? האָט דען ניט בירא־בידזשאַן בענוג געהילץ, אָדער אַנדערע מאַטעריאַלן אויף בויען הייזער?

ע נ ט פ ע ר: קודם מוז קלאָר ווערן, אַז די סאָוועטן־רעגירונג און די אָנפירונג אין בירא־בידזשאַן גופא ווילן האָבן איבערוואַנדערער פון אויסלאַנד. זיי ווילן העלפן אידן פון פוילן און אַנדערע לענדער און מען האַלט די דאָזיגע אידן פאַר אַ נוצלעכן עלעמענט. אַזעלכע אידן קאָנען לייזן דעם מאַנגל אין געוויסע קוואַליפיצירטע אַרבעטער. אָבער די שווע־ריגקייטן זיינען פאַרשיידענע. ערשטנס, הייזער־בויאונג. וואַלד איז טאַקע דאָ אין דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט גענוג, אָבער כדי צו ברייגנען וואַלד אין געהילץ־זאַוואָד דאַרף מען אַרבעטער, דאַרף מען גענוג זאַוואָדן. דאַרף מען מאַשינעריע, לאַסט־אויטאָמאָבילן (טראָקס), וועגן. מען מוז בויען ציגל־זאַוואָדן, קאַלך־זאַוואָדן, מען דאַרף האָבן אַ בוי־טעכניק, קוואַ־ליפיצירטע אַרבעטער. מען דאַרף רערן, אויוונס, וואַסער־לייטונג (אין גרעסערע געביידעס). דאָס קאָן מען אין אַ פוסט לאַנד ניט באַשאַפן מיטאַמאָל. און אַזוי ווי גאַנץ סאָוועטן־פאַרבאַנד בויט זיך זייער שטאַרק און האָט אַליין אַ מאַנגל אין די זאַכן, קאָן מען ניט פיל העלפן פון דרויסן ביים בעסטן ווילן. דאָס זיינען די סיבות פאַר די שוועריגקייטן ביים דורכ־פירן דעם בוי־פּלאַן און די שוועריגקייטן ביים ברייגנען איבערוואַנדערער פון אויסלאַנד. איצט וויל מען גיין אויף אַן אייזערנעם בריק: מען וועט ניט ברייגנען קיין איבערוואַנדערער ווען עס איז ניטאָ וואו זיי צו באַזעצן. אין לעצטן פאַל וועלן זיי לויפן צוריק, און דערמיט שעדיגן אַנשטאָט העלפן.

נאָך אַ סיבה איז פאַראַן: אינטערנאַציאָנאַלע קאָמפּליקאַציעס. כדי צו נעמען — למשל — טויזנט פאַמיליעס פון פוילן, מוז מען אין קאָנטאַר (וואָס וועט דאַרפן ספּעציעל געשאַפן ווערן פאַר דעם צוועק)ריידן מיט טויזנטער אַפּליקאַנטן. ניט יעדערער וועט דאָך זיין צוגעפּאַסט לויט זיין פאַך, אָדער בכלל צוגעפּאַסט צו פּיאָנערן־אַרבעט. אַפּליקאַציעס וועלן געוויס קומען אַ סך טויזנטער. עס וועט זיך שאַפן אַ ברייטע פאָלקס־באַוועגונג אַרום בירא־בידזשאַן — אין פּוילן. און די פּוילישע רעגירונג, כאָטש זי וויל זייער, אַז אידן זאָלן אויסוואַנדערן, וויל זי אָבער ניט אַזאַ באַוועגונג ביי זיך אין לאַנד. עפּעס אַן איבערוואַנדערונגס־אָפּיס אין פּוילן איז דעריבער ניט פון די זייער לייכטע זאַכן.

דאָס זיינען אפשר נאָך ניט אַלע שוועריגקייטן. קלאָר איז, אַז עס איז ניט אַזוי לייכט ווי מען מיינט. עס איז צו האָפן, אַז די שוועריגקייטן וועלן ביינעקומען ווערן.

פליגעלעך און אנטלאָפענע

פ ר א ג ע: וואָס איז מכוח די וואָס זיינען אנטלאָפן אמאָל פון בירא־בידזשאַן? לויט די ציפערן קומט דאָך אויס, אז מער זיינען אנט־לאָפן, ווי עס זיינען געבליבן? זיינען די פליגעלעך די איינציגע סיבה? ווען זיי ניט איצט פאַרטרייבן די ניי־געקומענע?

ע נ ט פ ע ר: אמאָל זיינען פון אמעריקע געפאָרן אידן צוריק אין די שטעטלעך אין רוסלאַנד, אָדער גאַליציע. דאָס „היימישע שטעטל" האָט זיי געצויגן אַפילו פון דער מאָדערנער אמעריקע. די טויערן פון בירא־בידזשאַן זיינען אָפן אויף אַרויספאָרן קיין אוקראַינע, אָדער אַנדערע טיילן פון לאַנד. וואָס איז דער וואונדער, וואָס פיל געקומענע אין א פוסט, ווילד לאַנד, האָבן ניט אויסגעהאַלטן און זיינען געפאָרן צוריק אין שטעטל, אָדער זיינען גאָר אַוועק אין די גרויסע שטעט פון ווייטן מזרח (כאַבאַראָווסק, וולאַדיוואָסטאָק)? עס וואָלט געווען אומנאַטירלעך, ווען עס וואָלטן ניט געווען קיין צוריקפאָרער. דער בעסערער עלעמענט האָט זיך „אָפּגעזעצט", איז געבליבן. איצט, ווען די איבערוואַנדערונג ווערט שוין געפירט לויט א פּלאַן, און איז דער געגנט זיינען שוין פאַראַן פעסטע ישובים, איז דער פּראָצענט צוריק־פאָרנדיגע א נישטיגער. כמעט אלע פאַרבלייבן.

די פליגעלעך זיינען געווען איינס פון א סך שוועריגקייטן אין ניט קיין באַזעצט לאַנד. זיי זיינען געגאַנגען האַנט אין האַנט מיט זומפּיגקייט, בלאָטעס, ווענלאָזיגקייט. דאָרט וואו עס איז געשאַפן געוואָרן א ישוב זיינען די פליגעלעך פאַרשוואונדן. דאָרט וואו דער באָדן איז באַאַרבעט געוואָרן, דער זומפּ און די ווילדע בוימלעך און גראָזן זיינען פאַרשוואונדן — זיינען אויך פאַרשוואונדן די בייסנדיגע פליגעלעך (אלערליי סאָרטן קאָמאַרעס, וואָס אלע צוזאַמען רופן זיי זיך „גנוס"). אין דער שטאָט בירא־בידזשאַן שטעלן זיי ניט פאָר מיט זיך קיין שום פּראָבלעם. אַפילו אין געוויסע קאָל־ווירטן זיינען זיי ניט קיין גרעסערע פּראָבלעם, ווי די קאָמאַרעס (מאָס־קיטאָס) אין פאַרם־געגנטן אין אמעריקע.

אידן אלס שוץ געגן יאַפּאַן

פ ר א ג ע: איז ניט אמת, אז דער גאַנצער פּראָיעקט פון דער אידישער רעפּובליק האָט צוטאָן מיט דעם, וואָס די סאָוועטן־רעגירונג וויל אויפבויען דעם ווייטן מזרח? איז ניט אמת, אז דערמיט וויל מען באַ־שאַפן א מין בופער־שטאָט, וואָס זאָל באַשיצן דאָס לאַנד פון אן אטאַקע פון די יאַפּאַנישע אַרמייען?

ע נ ט פ ע ר: עס איז בפירוש אמת, אז דער סאָוועטן־פאַרבאַנד

איז פֿאַראינטערעסירט אויפצובויען דעם ווייטן מזרח — אַ ריזיגע שטרעקע, וואָס איז זיבן מאָל אַזוי גרויס ווי דייטשלאַנד, האָט אינגאַנצן דריי מיליאָן מענטשן. און כאָטש עס איז ריכטיג, אַז ביראָ־בידזשאַן איז באַשטימט געוואָרן פֿאַר אידישער איינוואַנדערונג, ווייל עס האָט זיך געפֿאָדערט דערצו אַ גרויסע, פּרוכטבאַרע, ניט באַזעצטע שטרעקע לאַנד, איז אויך ריכטיג, אַז דאָס אויפבויען ביראָ־בידזשאַן אַלס אידישע סאָוועטישע מלוכה פּאַסט זיך אַריין אין דער אויפבויאונג פֿון ווייטן מזרח אינגאַנצן. דאָס איז אַ מעלה, ניט קיין חסרון. דער גליק פֿון ביראָ־בידזשאַן איז, וואָס דער גאַנצער פּראָיעקט איז פֿאַרבונדן מיט אַ פּראָגרעסיווער, אויפבויענדיגער עפּאָכע אין דער מענטשלעכער געשיכטע, און ניט מיט פֿאַרכאַפּונג, אונטערדריקונג; ניט אַלס פּראָדוקט פֿון מלחמה, נאָר פֿון פֿרידן, פֿון סאָציאַליזם, פֿון באַהערשן נייע רייכטימער פֿאַרן וואוילזיין פֿונם מענטשן.

די אידן וועלן פֿאַרשטייט זיך טאָן זייער טייל פֿאַר דער פֿאַרטיידיגונג פֿונם לאַנד — צי דאָס איז געגן יאַפּאַנישע אַנגרייפֿער אין ווייטן מזרח, אָדער געגן דייטשע און פּוילישע פֿאַשיסטן אין אוקראַינע, ווייס־רוסלאַנד. פֿון שטאַנדפּונקט פֿון מלחמה שטעלן פֿאַר אוקראַינע און ווייס־רוסלאַנד געוויס ניט קיין קלענערע געפֿאַר, אויב ניט אַ גרעסערע. אָבער צו זאָגן, אַז די סאָוועטן־רעגירונג האָט אַרויסגערוקט די אידן, זיי זאָלן זיין די וואָס וועלן אָפּהאַלטן די יאַפּאַנישע אַרמייען, קלינגט ניט נאָר מאָדנע, נאָר שטימט ניט מיט די פֿאַקטן. דער גרעניץ מיט מאַנדזשוריע, קאָרייע, אינערן־מאָנגאָליע, וואו יאַפּאַנישער מיליטאַריזם בושעוועט, מאַכט אויס העכער דריי טויזנט מייל. דער גרעניץ פֿון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט מיט מאַנדזשוריע מאַכט אויס אַרום 250 מייל...

דאָס וועט זיין גענוג. מען קאָן צוגעבן, אַז דער דאָזיגער זייער קליינער טייל פֿונם גרעניץ מיטן יאַפּאַנישן מיליטעריזם פֿאַרמאָגט די גרעסטע נאַטירלעכע שוועריגקייטן פֿאַר אַן אַנגריף (דער אַמור, בערג, זומפּן).

וואו וועט מען נעמען אידן פֿאַר ביראָ־בידזשאַן

פֿ ר אַ ג ע: אויב נעמען אידן פֿון אויסלאַנד איז שווער און אויב אידן אין אוקראַינע און ווייסרוסלאַנד גייט גוט, ווי איר זאָגט, טאָ ווער וועט בויען ביראָ־בידזשאַן? און וואָס איז מיט אידן אין אַמעריקע — קאָנען זיי אינגאַנצן ניט פֿאָרן?

ע נ ט פֿ ע ר: אידן פֿון אַמעריקע קאָנען, אַלס כּלל, ניט פֿאָרן. אין אַ פּיאָנערן־לאַנד, וואו מען דאַרף דורכגיין שוועריגקייטן, איז נויטיג אַ פֿאַרהאַרטעוועטער עלעמענט, אַזעלכער וואָס איז ניט צעבאַלעוועט געוואָרן

פון באקוועמלעכקייטן. אידן פון פוילן, וועלכע לעבן א שווער לעבן, וועלן אין בירא-בידזשאן ש ו י ן טרעפן א מאטעריעלע פארלייכטערונג, אפילו ווען זיי וועלן נאך ניט קריגן קיין אראנזשן, גרעיפ-פרוכט און ענלעכע שפייזן, וואס זיי האבן סיי-ווי ניט, און אפילו ווען זיי וועלן ניט האבן קיין וואסער-לייטונג, פרידזשידעירס, און נאך אזעלכע זאכן, וואס זיי האבן אויך ניט. אנדערש איז מיט אזעלכע וואס קומען פון אמעריקע. זיי זיינען צוגעוואוינט צו א באשטימטן סארט לעבן, אדער האבן ווינציגסטנס פ א ר ז ו כ ט געוויסע פון די זאכן, און די אפוועזנהייט פון אזעלכע זאכן איז אמאל א קוואל פון אומצופרידנקייט, פון אנטוישונג, פון באגער צו פארן צוריק. איז צו וואס זאל מען דארפן אפילו איינשטעלן ? עס קאנען געמאכט ווערן אויסנאמען פאר געוויסע ספעציאליסטן-בויער, איינצלנע מענטשן, וואס מען קאן אויסרעכענען, אז זיי וועלן זיך אריינפאסן. דאס איז א באזונדער פראגע, אבער בכלל גענומען אריענטירט מען זיך ניט אויף אמעריקאנישער איבערוואנדערונג, און מען דארף נ י ט דערמוטיגן אזעלכע וואס ווילן פון אמעריקע פארן קיין בירא-בידזשאן.

ווער-זשע וועט בויען די אידישע אויטאנאמע געגנט ? עס איז דא ווער. דעם אידן פון אוקראינע, ווייסרוסלאנד, איז טאקע גוט — אין דעם זין, וואס די אמאליגע נויט איז אוועק צוזאמען מיט אמאליגע פארפאל-גונגען. קיין דעקלאסירטע זיינען שוין ניטא, אבער דאס הייסט ניט, אז יעדער „געוועזענער" האט זיך שוין אוועקגעשטעלט פעסט אויף די פיס. איז א גוטער ארבעטער, האט זיך דערשלאגן דעם לעבנס-סטאנדארד פון קוואליפיצירטע ארבעטער, אדער גאר סטאכאנאווצעס. פיל געוועזענע דעקלאסירטע, אדער אנדערע, פארדינען נאך ווייניג, ווייל זייער ארבעט-קענטעניש און ארבעט-פייאיגקייט איז אויף א נידעריגער שטופע. צווישן זיי קומט פאר א פראצעס פון „איבערקוואליפיצירן" זיך, ווי צווישן אלע הארעפאשניקעס, וואס פארדינען דערווייל ניט קיין סך. בירא-בידזשאן מאכט לייכטער פאר אזעלכע אידן, ספעציעל פון די שטעטלעך, צו איבער-קוואליפיצירן זיך. מען שיקט זיי אויף קורסן, וואו זיי לערנען זיך אויס צו זיין בוי-ארבעטער, באן-ארבעטער (אויף די באנען גייט מייסטנס די יוגנט) און זיי פארן קיין בירא-בידזשאן. דארט טוען זיי אזא ארבעט און פארנעמען אזעלכע פאזיציעס, וואס זיי קאנען אין שטעטל ניט באוויזן צו קריגן. אט דא איז די עקאנאמישע טרייב-קראפט צו פארן קיין בירא-בידזשאן. אמת, עס איז ניטא די ביטערע נויט, עס איז ניטא די בייטש פון פארפאלגונגען, וואס זאל יאגן, טרייבן, צווינגען מען זאל לויפן מאסנ-וויין, ווי פון א פייער. אזא מין טרייב-קראפט צו „בויען" לענדער, ווי דאס איז דער פאל אונטער קאפיטאליזם, קאן ניט עקזיסטירן אונטער סאציא-

ליזם. די טרייב־קראַפט צו פאָרן איִן ביראָ־בידזשאַן איז ניט באַגלייט מיט דראַמאַטישע און האַרץ־רייסנדיגע עמיגראַציע־אויסברוכן. זי איז אָבער פאַראַן. זי לאָזט זיך אויך רעגולירן, איינפאַסן זיך איִן אַ פּלאַן.

מען קאָן זייער גוט פאַרשטיין די אומגעדולד פון די וואָס זיינען ניט צופרידן מיטן טעמפּאָ ווי אַזוי ביראָ־בידזשאַן ווערט געבויט. מען קאָן זאָגן, אַז קיינער איז ניט צופרידן (זע ערשטן קאַפּיטל פון דעם בוך). יעדערער וויל, אַז ביראָ־בידזשאַן זאָל זיך בויען שנעלער. מען טאָר אָבער ניט, צוליב דעם אייגענעם אומגעדולד און צוליב דער גרויסער באַדערפעניש פאַר שנעלערער בויאונג, אַוועקגיין אויף אַוואַנטיורעס. ניט אַזוי בויט מען איִן אַ סאָציאַליסטיש לאַנד. מען טאָר ניט אַרויסלאָזן פון אויג די אַבסאָ־לוט אַנדערע פאָרמען אונטער וועלכע אַ לאַנד ווערט באַזעצט אונטער סאָציאַליזם. דאָ קאָן זיך ניט האַנדלען וועגן מקריב זיין טויזנטער מענטשן, אויסבעטן דעם פונדאַמענט מיט די ביינער פון פּיאָנערן, וועמען מען טרייבט אינם נייעם לאַנד מיטן בייטש פון נויט און פאַרפאָלגונג, אָדער מען באַזעצט גאָר פשוט מיט געוואַלט. דאָס זיינען איִן נייע לענדער געווען די נאַטירלעכע פאָרמען, אָבער וועגן אַזאַ מין בהלה׳דיגער (אָדער מערדערלעכער) באַזעצונג פון דער אידישער אויטאָנאָמער געגנט קאָן קיין רייד ניט זיין! עס איז פאַראַן אַן עקאָנאָמישע טרייב־קראַפט פון אַ העכ־ערן סאָרט, ווי מיר האָבן געזען, און זי איז אַריינגעפּאַסט איִן אַ פּלאַן. אָבער דאָס איז ווייט ניט אַלץ.

זייט ביי זייט מיט דער טרייב־קראַפט אויפצוהויבן זיך נאָך העכער אויפן לייטער פון דער סאָציאַליסטישער ווירטשאַפט, איז פאַראַן דער גע־זונטער נאַציאָנאַלער פּאַטריאָטיזם, די ליבשאַפט צום לאַנד בכלל, דער דראַנג צו אידישער סאָוועטישער מלוכה׳שאַפט. דער דראַנג צו בויען די אידישע סאָציאַליסטישע קולטור איִן די ראַמען פון אידישער מלוכה׳שאַפט. ספּעציעל ווערן דורך דער קראַפט באַוועגט קולטור־טוער, יונגטלעכע. אָט די דאָזיגע קרעפטן, האַנט איִן האַנט מיט די מעגלעכקייטן אויסצובעסערן זיך עקאָנאָמיש, שאַפן די קאָנטיגענטן אידן, וואָס פאָרן בויען די אידישע אויטאָנאָמיע — די צוקונפטיגע אידישע סאָוועטישע רעפּובליק.